

diyânet

Aylık Dergi | Temmuz 2024 | Sayı: 403

HURAFENİN YENİ GÖRÜNÜMLERİ

■ Modern Dünyanın
Yeni Hurafeleri ve
Fetö

■ İnsanlar Neden
Hurafeye
Meyleder?

■ Prof. Dr. Mehmet Ali
Büyükkara ile Hurafeler
Üzerine Söyleşi

■ Kur'an'ın Gizli
Hayranları

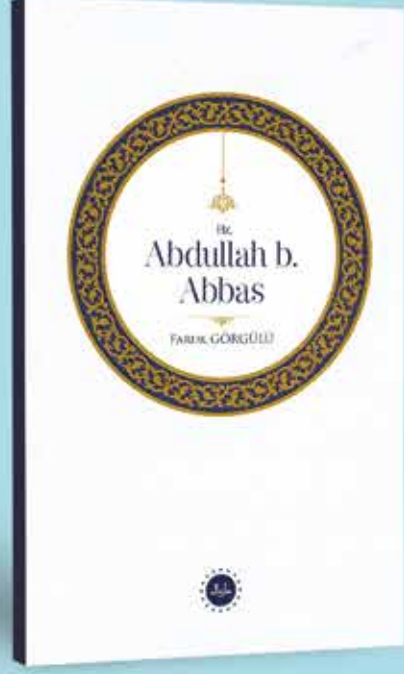
■ Hicret ve
Hasret

www.yayinsatis.diyamet.gov.tr

Yurt içinde Diyanet Yayınları satış yerlerinden,
yurt dışında müşavirlik ve atışelıklarımızden temin edebilirsiniz.

YAYINLARIMIZ

Hz. Peygamber'in amcası Hz. Abbas'ın oğlu olan Abdullah b. Abbas, ilmî yeteneği ve bilgi birikimiyle 6ne 6ıkan gen6 sahabilerdendir. Hayatının neredeyse tamamını ilim 6đrenmeye ve 6đretmeye hasretmiş; başta tefsir, hadis, fıkıh, şiir olmak 6zere neredeyse b6t6n ilim alanlarıyla ilgilenmiştir.

İnsanı diğer varlıklardan ayıran ve Allah katında sorumlu kılan en önemli vasfı bilme yetisidir. Âdemoğlu, yaratılışında var olan bilme ve bilgi üretme kabiliyeti ile de imtihandadır. Bu imtihanda ilk basamak, bilginin kaynağı ile ilgilidir. Zira bir Müslüman edindiği yahut yaydığı bilgilerin doğruluğundan da mesuldür. Hz. Peygamber (s.a.s.) bu hakikate, “Her duyduğunu söylemesi kişiyeye günah olarak yeter.” (Ebu Davud, Edeb, 80.) hadis-i şerifi ile işaret eder.

Müslüman birey bilginin kaynağını öğrenmek, onu içselleştirmek, hayatını o bilgiyle müzeyyen kılmakla yükümlüdür. Bir diğer sorumluluk da doğru bilginin yaygınlaşmasına ön ayak olmaktır. Allah Resulü doğru bilginin aktarılmasını da teşvik etmiştir: “Allah, bizden bir söz işitip onu işittiği gibi (başkasına) ulaştırılan kişinin yüzünü ak etsin. Kendisine (bilgi) ulaştırılan nice kimseler vardır ki onu işiten (ve kendisine aktaran) kimseden daha kavrayışlıdır.” (Tirmizi, İlim, 7.)

İslam dini, değerler silsilesinde doğruluğu merkeze alır. Kur’an, kendisinden “İlim” olarak bahseder. (Rad, 13/37.) Emin vasfiyla bilinen Allah Resulü de yaşantısıyla doğruluğun müşahhas bir örneğidir. İlim elde etmek sadece bilgiyi yüklenmek değildir, aksine ruhen ve fikren de erinliğe ulaşma çabasıdır. Nübüvvet geleneğinin son temsilcisi Hz. Muhammed’in (s.a.s.) öğretisinin temelinde de “bilgi” vardır. O, kendisinin bir muallim olarak gönderildiğini bildirmektedir. (Darimi, Mukaddime, 33.)

Günümüzde tarihte olduğu gibi bilgiyi bir istismar ve manipölasyon aracı olarak kullananlar mevcuttur. İnsanın anlam arayışına cevap vererek ona rehberlik eden din konusunda inançlı bireylerin hassasiyet göstermesi, dinî bilgiye batıl olanın gölge düşürmemesine gayret etmesi gerekir. Bilhassa kültürel bir olgu olarak yaygınlık kazanan hurafeler konusunda Müslümanlara önemli görevler düşmektedir. Bilgi kirliliği ve asılsız haberlerle insanları kaosa, Kur’ani tabirle fesada sürüklemek, hakikati perdeleyerek hurafelerin yaygınlaşmasına zemin hazırlamak toplumlara ifsah eder. Yakın tarihte yaşanan 15 Temmuz tecrübesi dinî bilgiyi kendi çıkarları doğrultusunda kullanan, hurafelerle insanların aklını çelen yeraltı örgütlerinin topluma verebileceği zararları göstermesi bakımından önemlidir.

Diyanet Dergisi olarak bu ayki dosyamızda “Hurafenin Yeni Görünümleri” konusuna değindik. Hurafelerin geçmiştten günümüze nasıl esvap değiştirerek varlığını sürdürdüğünü ele aldık. Prof. Dr. Ramazan Biçer, “İnancın Duruluğuna Aykırılık”; Prof. Dr. Ali Avcu, “Modern Dünyanın Yeni Hurafeleri ve Fetö”; Prof. Dr. Muhammed Kızılgöçit, “İnsanlar Neden Hurafeye Meyleler” yazılarıyla dosyamıza katkı sundu.

Bu ayki söyleşimizi Prof. Dr. Mehmet Ali Büyükkara ile gerçekleştirdik. Büyükkara, müminlerin hurafelere müdahalesinin ve onun yerine doğru fiil ve düşünce ne ise insanlara bunu tavsiye etmelerinin sünnet-i seniyyenin bir parçası olduğunu vurguladı.

Sizleri dergimizle baş başa bırakırken dinî bilgi noktasında hak ile batılı ayırt edebilen mümin bilincinin eksiksiz teşekkülü için Rabbimize niyaz ediyor, dinî istismarın vahim sonuçlarından biri olan Kerbelâ’yı hüzünle yâd ediyorum. Yine ölkemiz özelinde yaşanan 15 Temmuz hain darbe girişimi benzeri hadiselerin tekerrür etmesini Cenab-ı Hak’tan diliyorum, şehitlerimizi rahmet ve hürmetle anıyorum.

Bereketli okumalar...

Cafer Tayyar DOYMAZ

İÇİNDEKİLER

6 GÜNDEM

MODERN DÜNYANIN
YENİ HURAFELERİ VE FETÖ
Prof. Dr. Ali AVCU

10 GÜNDEM

İNSANLAR NEDEN
HURAFEYE MEYLEDER?
Prof. Dr. Muhammed KIZILGEÇİT

14 GÜNDEM

İNANCIN DURULUĞUNA AYKIRILIK:
HURAFELER
Prof. Dr. Ramazan BİÇER

18 SÖYLEŞİ

PROF. DR. MEHMET ALİ BÜYÜKKARA:
“MÜMİNLERİN HURAFELERE MÜDAHALESİ
VE ONUN YERİNE DOĞRU FİİL
VE DÜŞÜNCE NE İŞE İNSANLARA BUNU
TAVSİYE ETMELERİ
SÜNNET-İ SENİYYENİN BİR PARÇASIDIR.”
Mahir KILINÇ

22 DİN DÜŞÜNCE YORUM

HELAL BELGELENDİRME FAALİYETLERİNDE
DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞININ ROLÜ
Dr. İbrahim İLHAN

24 DİN DÜŞÜNCE YORUM

KUR'AN'IN GİZLİ HAYRANLARI
Doç. Dr. Yaşar AKASLAN

28 VAHYİN AYDINLIĞINDA

KALPLER ANCAK
ALLAH'I ANMAKLA HUZUR BULUR
Doç. Dr. Bayram KÖSEÖĞLU

30 HADİSLERİN İŞİĞİNDE

KAÇINILMAZ GERÇEK: ÖLÜM
Dr. Ahmet OĞUZ

32 DİYANET ARŞİVİ

İKİ DİYANET İŞLERİ BAŞKANININ
DERS HOCASI
MEHMET ŞÜKRÜ ÇAKIROĞLU
Dr. Mehmet BULUT

diyanet

SAYI

403

TEMMUZ

2024

Diyaret İşleri Başkanlığı Adına
Sahibi ve Genel Yayın Yönetmeni
Cafer Tayyar DOYMAZ

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Dr. Lamia LEVENT ABUL

Mali İşler ve Dağıtım Sorumlusu
Ahmet BULUT

Yayın Kurulu
Cafer Tayyar DOYMAZ
Dr. Lamia LEVENT ABUL
Doç. Dr. Abdülkadir ERKUT
Dr. Hüseyin ARI
Mahmut KAYIŞ
Esmâ GÜNER

Yayın Koordinatörleri
Mustafa BERK
Mahir KILINÇ
Mustafa Mirza DEMİR
Sema BAYAR
Nisanur Mukaddes UYANIK

Sosyal Medya
Asuman AYDIN

Dijital Medya
Ömer GÜÇLÜ
Şahin BODUR

Arşiv
Ali Duran DEMİRCİOĞLU

Grafik - Tasarım
Arketip Ajans
www.arketipajans.com

İletişim
Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü
Üniversiteler Mah. Dumlupınar Blv.
No: 147/A 06800 Çankaya/Ankara
Tel : 0312 295 86 61 - 62
Faks: 0312 295 61 92
dergi.diyanet.gov.tr
diyanetdergi@diyanet.gov.tr

Sosyal Medya Hesapları
Facebook: /diyanetdergisi
Twitter: /diyanetdergisi
Instagram: /diyanetdergisi

36 YARININ DÜNYASI

YAPAY ZEKÂ ÇAĞINDA
NÖROHUKUK
Nursena ÇETİNGÜL

40 KISSADAN HİSSE

"HARNAME" BİZE NE SÖYLER?
Doç. Dr. Güldane GÜNDÜZÖZ

42 BUNU KONUŞALIM

ASİYE ERSARI BAĞCI:
"MESLEK HAYATIMDA ELİMDEN
GELDİĞİNCE AŞK İLE GÖREVİMİ İFA
ETMEYE VE HİZMETİMİ SADECE GÖREV
YERİM VE SAATLERİMLE SINIRLI
TUTMAMAYA ÇALIŞIYORUM."
Mahir KILINÇ

44 DİN TARİH TOPLUM

"ARABULUCULUK"
TOPRAĞIMIZDA ZATEN VARDI
Gülay ASLAN ALBAYRAK

46 DİN TARİH TOPLUM

HİCRET VE HASRET
Ali YILDIZ

50 DİN TARİH TOPLUM

HZ. HÜSEYİN'DEN BİZE
KALAN VE KERBELA'NIN
BUGÜNE ANLATTIKLARI
İhsan ÜNLÜ

52 KUR'AN SURELERİ

MERYEM SURESİ
Doç. Dr. Faruk GÖRGÜLÜ

58 KÜLTÜR SANAT EDEBİYAT

ELETEKTÜEL BİR KAÇIŞ: SESLİ KİTAP
Sema BAYAR

62 KÜLTÜR SANAT EDEBİYAT

TARİH, KÜLTÜR
VE SANAT
Derviş Ali
BÜYÜKKARTAL

66 SINIRLI DÜNYADA SONSUZLUK ÖZLEMİ
Abdurrahman AKBAŞ

70 KIRILMA NOKTASI

15 TEMMUZ
Alparslan AKÇA

72 ÇAĞIN ÂLİMLERİ

MUHAMMED TANCİ
TÜRKİYE ÂŞİĞİ ANSİKLOPEDİK BİLGİN
Enbiya YILDIRIM

76 KAFAMA TAKILANLAR

DİN OLMADAN AHLAK OLMAZ MI?
Prof. Dr. Cağfer KARADAŞ

78 İNSAN HÂLİ

MÜKEMMELİYETÇİLİK: ACİZ OLMANIN REDDİ
Erva KIRAY

80 KİTAPLIK

YENİ GÖLGELER DİJİTAL EVREN, YAPAY ZEKÂ,
TRANŞÜMANİZM
Mustafa Mirza DEMİR

Abone İşlemleri

Tel: 0312 295 71 96 – 97
0312 295 72 05 – 06
Faks: 0312 285 18 54
e-mail: dosim@diyanet.gov.tr
dosabone@diyanet.gov.tr

Online Abonelik

dergiabone.diyanet.gov.tr
yayinsatis.diyanet.gov.tr

Hesap No

Döner Sermaye Daire Başkanlığı TC Ziraat Bankası,
Mustafa Kemal Mahallesi Şube IBAN:
TR61 0001 0024 8605 9943 0850 57

Temsilcilikler; Yurt İçi: İl Müftülükleri, İlçe Müftülükleri -
Yurt Dışı: Din Hizmetleri Müşavirlikleri, Din Hizmetleri Ataşelikleri.

Yayın Türü:

Aylık, Yaygın, Süreli Yayın, Diyanet Aylık Dergi (Türkçe)

Baskı

İhlas Gazetecilik A.Ş.
Merkez Mah. 29 Ekim Cad. İhlas Plaza No: 11 A/41
Yenibosna Bahçelievler, İstanbul
Tel: 0 212 454 30 00

Basım Tarihi: 26.06.2024

Yayımlanacak yazılarda düzeltme ve çıkartmalar yapılabilir. Yazıların bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir. Diyanet Aylık Dergi, Diyanet İşleri Başkanlığı yayınıdır. Dergide yayımlanan yazı, konu, fotoğraf ve diğer görsellerin her hakkı saklıdır. İzinsiz, kaynak gösterilmeden her türlü ortamda alıntı yapılamaz.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Rahman ve Rahim olan Allah'ın Adıyla.

YENİ NESİL HURAFELER

Prof. Dr. Ali ERBAŞ

Diyamet İşleri Başkanı

İnsanlık tarihi, Allah'ın varlığını, birliğini merkeze alan ve kaynağı vahiy olan tevhid inancı ile yaratıcıyı inkâr eden ve kaynağı vehim olan batıl inançların tarihidir. İnsanoğlu, vahyin ışığından ve nübüvvetin rehberliğinden uzaklaştığı her dönemde kimi nesne ve kişilere kutsiyet ve değer atfederek selim akla ve fitrata aykırı bir inanç dünyası inşa etmiştir. Hakikatle hiçbir bağı olmayan ve adına batıl inanç ve hurafe dediğimiz bu olgu, her asırda ve toplumda var olagelmıştır. Cehalet, korku, merak, taassup, taklit, umut ve umutsuzluk, uğur ve uğursuzluk gibi psikolojik, sosyolojik, kültürel ve ekonomik birçok nedenle ortaya çıkmış olan söz konusu hurafe ve batıl inançlar insanları derinden etkilemiş; onların inanç, kimlik ve kişilikleri üzerinde onarılması güç yaralar açmıştır.

Bir zamanlar yerel ve bölgesel bir niteliğe sahip olan ve sadece eğitim ve kültür seviyesi düşük insanlarca kabul gören hurafeler, bugün maalesef küresel boyutta her sınıftan insanın tevessül ettiği, umut bağladığı sahte bir limana dönüşmüştür. Bu anlamda teknolojinin ve bilimin hızla ilerlediği, bilgiye ulaşmanın her zamankinden da-

ha kolay olduğu çağımızda, hurafelerin ve yanlış inanışların da aynı imkânlarla varlıklarını sürdürdüğünü ve hatta yaygınlaştığını görmek oldukça manidardır. Sosyal medya platformları, internet siteleri ve dijital haber kaynaklarının kontrolsüz bir şekilde bilgi akışına imkân tanınması, doğrulanmamış bilgilerin ve hurafelerin hızla yayılmasına zemin hazırlamaktadır. Böylece yeni nesil hurafeler olarak tanımlanan söz konusu inanış ve düşünceler, şaşırtıcı bir şekilde kendini güncellemeye ve hayatta kalmaya devam edebilmektedir. Nitekim tarihin tozlu sayfalarında kaldığını zannettiğimiz nice asılsız ve batıl inanışlar, bugün şekil değiştirerek karşımıza çıkmaktadır. Bugün özellikle bazı platformlarda büyücü, sihirbaz, medyum ve hayali varlıkların kahraman olarak gösterilmesi ve bunların topluma örnek olarak sunulması ise söz konusu yanlış bilinçaltının bir tezahürü olarak vahametinin büyüklüğünü gözler önüne sermektedir.

Bugün hurafe ve batıl inançların bu denli etkin ve yaygın olmasındaki en önemli faktör, hiç şüphesiz insanların hakikat konusundaki bilinçsizliği ve duyarsızlığıdır. Zira bir toplumda hurafe-

lerin yaygınlaşması, hakikatten uzaklaşmanın en bariz tezahürüdür. Bununla birlikte modern dönemde bilimsel bilginin gelişmesiyle azalacağı varsayılan hurafelerin farklı formlarla daha da etkin bir şekilde varlığını devam ettirmesi, batıl inançlardan kurtulmak için bilginin tek başına yeterli olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla maddi ve manevi birçok tehlike barındıran, insanlığın inanç ve ahlak dünyasını tehdit eden hurafelere karşı vahyin uyarılarına kulak vermek, peygamberlerin yolunu takip etmek her zamankinden daha elzem hale gelmiştir.

Biliyoruz ki insanın dünyevi ve uhrevi saadetini temin ve tesis için gelmiş olan tevhid dini İslam'ın ortadan kaldırmayı hedeflediği olumsuzlukların başında, batıl inançlar ve hurafeler gelmektedir. İnsanlığın tarihini hak ile batılın mücadelesi olarak sunan Kur'an-ı Kerim, batıl inançların mesnetsizliğine vurgu yaparak insanları bu tür eğilimlere karşı dikkatli olmaya çağırmıştır. Nitekim Kur'an'ın pek çok ayetinde, putlara tapmak, onları araçlar olarak görmek, melekeler cinsiyet atfetmek, cinlere sığınmak, gök cisimlerine uluhiyet vasıfları yüklemek; yolculuk, savaş, ticaret, evlilik, yargılama ve nesep belirlemek için putlar önünde fal oklarından medet ummak, büyücü, falcı ve sihirbazların söyledikleri ile gelecek inşa etmek gibi akıl ve mantıkla izahı mümkün olmayan batıl inanç ve uygulamalar reddedilmiş, bunlara inanmak ise dalalet ve zulüm olarak nitelendirilmiştir. Batıl inançların hâkim olduğu tüm toplumları cahiliye toplumu olarak tavsif eden Kur'an, böylesine bir cehaletten kurtuluş için insanları akıllarını kullanmaya,

tefekküre, tezekküre ve tedebbüre davet etmiştir.

Kur'an'ı, yaşanan bir hayata dönüştüren Sevgili Peygamberimiz de İslam öncesinde pek çok çeşidiyle yaygın biçimde uygulanan hurafeleri ortadan kaldırmak için büyük bir çaba göstermiştir. Nitekim cahiliye döneminden kalma "Şevval ayında evlenilmez" düşüncesini Hz. Aişe annemizle bu ayda evlenerek reddetmiştir. (Müslim, Nikâh, 73.) Oğlu İbrahim'in vefatı ile o gün gerçekleşen güneş tutulması arasında bağ kurmaları "Güneş ve ay hiç kimse'nin ölümünden ya da hayatından dolayı tutulmazlar. Lâkin onlar Allah'ın ayetlerinden iki ayettir. Siz, onların tutulduklarını gördüğünüz zaman hemen namaz kılın." (Buhari, Küsuf, 13.) ifadeleriyle tashih etmiş, doğa olaylarının gerçeğe aykırı bir şekilde izah edilmemesi uyarısında bulunmuştur. "...Kim bir kâhine gider ve onun sözlerini tasdik ederse Muhammed'e indirileni inkâr etmiş olur." (İbn Mace, Taharet, 122.) buyurarak da kâhinlerden medet ummanın küfür sebebi olduğunu haber vermiştir.

Tarih boyunca gerek Kur'an'ın gerekse Sevgili Peygamberimizin batıl inançlar hakkındaki uyarılarına dikkat kesilen Müslümanlar bunların İslam toplumunda neşet etmemesi için büyük bir titizlik göstermişlerdir. Hz. Ömer'in Bey'atü'r-ridvan ağacının yanında namaz kılan Müslümanları görünce, ağacın kutsallaştırılacağı endişesiyle kesilmesini emretmesi bunun en çarpıcı örneklerinden biridir. Ne yazık ki çağlar öncesinden Sevgili Peygamberimizin ve Müslümanların ortadan kaldırmak için büyük gayretler gösterdiği batıl inanç ve uygulamalar çeşitli sebeplerle İslam coğ-

rafyasında hala varlığını sürdürmektedir.

Diğer yandan din istismarı yapan bazı grupların, günümüzde insanları kandırmak için batıl anlayışlara ve özellikle hurafelere başvurduğu görülmektedir. Bu bağlamda FETÖ, DEAŞ gibi pek çok istismarcı örgüt ve yapı tarafından dinî kavramların çarpıtılarak hakikatin istismarı noktasında, fani şahsiyetlere beşer üstü vasıflar atfedilerek örgüt ya da grup liderleri adeta tanrısal varlıklar olarak lanse edilmekte ve nihayetinde İslam'ın en temel kavramlarından olan tevhid, istismar konusu haline getirilmektedir. Bununla birlikte, birtakım şahıslara adeta peygamber otoritesi atfedilerek nübüvvet kavramı ve Peygamberimizin manevi şahsiyeti istismar edilebilmektedir. Yalan, aldatma, hile, kumpas, ikiyüzlülük, güç tutkusu, tevazu ile maskelenmiş kibir, seçilmişlik duygusu, kendini mükemmel görme gibi saplantılar; dinî kimlik, kisve ve söylem ile gizlenmeye çalışılmakta ve İslam'ın üzerinde titizlikle durduğu kavramlardan biri olan samimiyet istismar edilmektedir. Dolayısıyla bugün Kur'an ve sünnette hiçbir dayanağı olmayan hurafe ve batıl inançları ortadan kaldırmak için mücadele etmek, hakikati ortaya çıkarmak adına önemli bir sorumluluktur. Bu noktada bizlere düşen, insanımızı doğru dini bilgiyle buluşturmak, hurafelere ve her türlü istismara karşı bilinçlendirmektir. İnsanların inanç ve ahlak dünyalarını, ailevi ve içtimai hayatlarını hakikatin bilgisiyile mamur etmektir. Ancak o zaman hurafe ve batıl inançların zararlarından ve tehlikelerinden korunabilir ve geleceğimizden emin olabiliriz. ■

MODERN DÜNYANIN YENİ HURAFELERİ VE FETÖ

Prof. Dr. Ali AVCU

DİB Din İşleri Yüksek Kurul Üyesi

Hurafenin tanım ve çerçevesi

Sözlükte “bunamak” anlamına gelen “harefe” kökünden türemiş bir isim olan hurafe kelimesi “akla ve gerçeğe aykırı düşen aldatici söz” demektir. Hurafe kelimesi Kur’an’da yer almamakla birlikte onunla anlam yakınlığı bulunan üstürenin (uydurulmuş söz) çoğulu esatir, ihtilak (yalan uydurmak), tekavvül (uydurulmuş söz) ve huluku’l-evvelin (önceki milletlerin geleneği) gibi kavram ve terkipler hurafe kelimesiyle yakın manalar taşımaktadır.

Hurafe kelimesi, mantığı tabanı olmayan, gerçek hayatla ilişkisi bulunmayan inanç ve uygulamalar, iyilik veya kötülük getirebileceğine inanılan kuvvetler için kullanılır. Genellikle sihir, büyü ve bunların ürünü olan objelerle alakalı inançlar da hurafe terimiyle ifade edilir. Geleneksel olarak hâkim dinler tarafından kendilerinden önceki genel kabul görmemiş inanç ve davranışlar için kullanılan hurafe, bu özelliğiyle izafi bir tabir olup objektif anlamda kullanılması zordur. Bu açıdan meseleye yaklaştığımızda İslam’a göre hurafe, Kur’an ve sünnet gibi dinin asli kaynaklarında yer almadığı hâlde fark-

lı din ve kültürlerin bazı ritüel, ayin ve uygulamalarının sanki İslam’ın bir kabulüymüş gibi benimsenmesidir.

Hurafe genellikle bidat kavramı ile birlikte kullanılır. Bununla birlikte bidatler, din daireesi içerisinde görülen ve yabancı kültürlerle dayanmayan kimi yanlış uygulama ve inançlar için kullanılırken hurafe kavramı ise genellikle farklı dinî ve kültürel uygulamalara dayanan yanlış uygulama ve inançlar için kullanılmaktadır.

Modern dönemde hurafelerin yaygınlaşma sebepleri

İslam dini Mekke ve Medine merkezli olarak ortaya çıktığı hâlde çok kısa bir süre içerisinde farklı coğrafyalarda yayılma imkânı bulmuştur. Bunun bir neticesi olarak da İslam toplumu farklı kültürel ve dinî unsurlarla karşılaşma ve bir arada yaşama tecrübesine sahip olmuştur. Bu dönemde İslam toplumu, diğer din ve kültürlerin bazı inanç ve uygulamalarının etkisinde kalabilmiştir. Bununla birlikte günümüzle kıyaslandığında Orta Çağ’daki kültürler arası etkileşimin çok daha sınırlı olduğunu söylemek mümkündür. Zira modern dönemde, içinde yaşadığımız dünya global bir köy

olarak tanımlanmaktadır. Öyle ki günümüz dünyasında farklı kültürel çevrelere ulaşmak ve onlarla iç içe yaşamak hiç olmadığı kadar kolaylaşmış ve yaygınlaşmıştır. Sosyal medya aracılığıyla dünyanın en ücra köşesinde yaşayan ilkel bir kabiledede bir olay bile kısa sürede bütün dünyada duyulabilmektedir. Haber ve bilgiye ulaşmada sağlanan bu ileri aşama, ister istemez kültürler arası etkileşimi de hızlandırmıştır. Öte yandan dünyamız, bu hızlı değişime bağlı olarak tarihin en büyük göçlerinden birisine maruz kalmakta, gelişmemiş bölgelerdeki insanlar daha gelişmiş Batılı devletlere doğru intikal etmektedir. Bu büyük çaplı yer değiştirmeler de kültürler arası etkileşim ve değişimi hızlandırmaktadır.

Günümüz toplumlarındaki bu sıcak kültürel iletişim, değişim ve göç olgusu, doğal olarak farklı kültürlerin kaynaştığı ve harmanlandığı yeni sosyal çevrelerin ortaya çıkması neticesini doğurmuştur. Bu sosyal hareketlilikten dinlerin de etkilenmesi kaçınılmazdı. Yeni durumun din alanında ortaya çıkardığı belki de en dikkat çekici sonuç, yeni dinî hareketlerin

ortaya çıkması olmuştur. Bu yeni dinî hareketler farklı kültürel unsurlardan beslenerek geleneksel dinî gruplara ve anlayışlara muhalif dinî söylemler geliştirmeye başlamışlardır. Bunların en önemli özelliklerinden birisi de farklı kültürel unsurların bir arada sunulduğu eklektik yapılar olmalarıdır. Bir başka ifadeyle modern dönemin yeni hurafelerinin üretildiği ana merkezler olmalarıdır.

Günümüz Türkiye’inde yeni hurafeler

Modern dönemin şartları, İslam âleminde ve ülkemizde dinî gruplar üzerinde birtakım yeni neticelerin ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Geçmişle kıyaslandığında bireysel kimliği ön plana çıkmış, grup ya da cemaat aidiyeti daha zayıf yeni bir insan ortaya çıkmıştır. Bu “yeni insan”, bir taraftan dinî ihtiyaçlarına ye-

terince cevap vermediğini düşündüğü kurumsal dindarlığa karşı çıkarken diğer yandan dine de tamamen bigâne kalamamıştır. Bu şartlar altında o, kendi din anlayışını oluşturma çabası içerisine girmiştir. Diğer yandan kurumsal dinî yapıların ve anlayışların bu yeni insanın ihtiyaçlarına cevap verme noktasında yetersiz kaldığını düşünen bazı kişiler ihtiyaca cevap verip bunu bir kazanca dönüştürme noktasında

ön almaya başlamışlardır. Tam da bu noktada karşımıza yeni bir hurafe alanı çıkmıştır. İslam tasavvufunun kimi söylem ve uygulamaları ile Uzak Doğu dinlerinin bazı ayin ve uygulamalarının modern kimya, fizik ve benzeri bilimlerden de destek alınarak harmanlandığı senkretik bir din anlayışı model olarak sunulmaya başlanmıştır.

Kökene bânini yorum geleneğine dayanan bu yeni spiritüalist akım, dinin ana kaynakları olan Kur'an ve sünneti kuralsız ve keyfî yorumlarla kendi anlayışlarına payanda yapmaktadır. Bunlar özellikle sufi çevrelerde zaman zaman kabul görmüş bazı hurafeleri devam ettirmekte beis görmemektedirler. Öte yandan Uzak Doğu dinî geleneklerinin reiki, yoga, kundalini gibi bazı uygulama ve anlayışları bu yeni din yorumunun modern hurafeleri olarak öne çıkmaktadır. Böylece İslam toplumunun tarihsel tecrübesinde yaygın olarak yer bulmuş kimi hurafelere modern versiyonlarının da bolca eklendiği yeni bir İslam anlayışı geliştirilmeye çalışılmaktadır. Aslında bu yeni yorum o kadar metinden bağımsız ve keyfî hareket etmektedir ki âdeta her spiritüalist bireyin kendine ait yeni bir din anlayışı ortaya çıkmaktadır.

Modern dönem hurafelerin global versiyonu: FETÖ

Kuşkusuz modern dönemdeki hurafe üretim merkezlerini, bireysel dindarlığı öncelleyen spiritüalist çevrelerle sınırlandırmak mümkün değildir. Zira ondan çok daha önce

İslam toplumunda hurafe türü inançları yaygınlaştırmak için bilinçli birtakım çabaların başlatıldığına şahit olacağız. Osmanlı Devleti'nin zayıflayıp toprak kaybetmeye başlaması ve kaybedilen bölgelerin Batılı güçlerin sömürgesi hâline gelmeye başlaması ile birlikte onlar, sömürge topraklarını daha iyi yönetebilmek için oryantalist faaliyetlere yoğunluk verdiler. Oryantalist faaliyetlerin din alanındaki en önemli hedeflerinden birisi, Müslümanları, onların mezhep, cemaat ve tarikatlarını tanımak ve elde edilen verileri bölgeyle ilgili siyasi planlarına hizmet edecek şekilde kullanmaktı. Bu çerçevede Müslüman coğrafyadaki geleneksel dinî grupları kendi yanlarına çekmeye yönelik birtakım politikalar geliştirdikleri gibi bununla yetinmeyerek yeni dinî grupların ortaya çıkmasını da teşvik edip ana bünyeyi bölmek temel bir siyaset olarak benimsendi. Bu amaçla hizmet edecek yapılar desteklendi ya da doğrudan hedefe yönelik kurgusal dinî gruplar ihdas edildi.

Emperyal güçlerin İslam coğrafyasıyla ilgili politikalarının bir sonucu olarak ortaya çıkan kurgusal cemaatlerin en temel özelliklerinden birisi, Müslümanların çoğunluğu tarafından kabul edilen din anlayışlarının bazı tartışmalı noktalarını istismar ederek ya da modern bir din söylemi iddiasının arkasına sığınarak yeni hurafe alanları ortaya çıkarmaktı. Örneğin İslam toplumunda yaygın bir kabul görmüş olan mehdi anlayışını istismar ederek kendisini aynı anda meh-

di, mesih, krişna ve avatar olarak gören ya da mehdi, imam, halife ve resul olarak tanımlayan tipler yeni bir hurafe alanı oluşturdu. Yine sufi düşüncede öne sürülen ilham anlayışından hareketle vahiy aldığı iddia eden ya da velayet anlayışından hareketle nübüvvetin bittiğini ancak risaletin devam ettiğini savunan bazı hurafeci yorumlar tedavüle sokuldu.

Ülkemizde bu kurgusal yapıların belki de en önemli örneği FETÖ'dür. FETÖ hareketi, emperyal güçlerin İslam toplumundaki önemli aktörlerinden birisi olarak üzerine düşen görevi elinden geldiğince yerine getirmeye çalışmaktadır. Hareketin lideri Gülen öncülüğünde, Şii Bâtınilerin sosyopolitik ve dinî anlayışlarının İslam tasavvufunun kelime ve kavramlarıyla kamufle edildiği modern bir yapı ortaya çıkarılmıştır. Bu yapı, gücünü artırabilmek adına başta Kur'an olmak üzere pek çok dinî değerî fütursuzca kullandığı gibi sistemi içerisinde hurafelere de oldukça yoğun bir yer ayırmıştır.

FETÖ'nün tedavüle soktuğu hurafelerin iki farklı alanda yoğunlaştığını söylemek mümkün: Onlar bir taraftan sufi çevrelerde yaygın olan bazı anlayış ve kabulleri çarpıtarak kendi hurafelerini oluşturmaktadırlar. Diğer yandan özellikle Batı ile bağlantı kurmak adına Yahudilik ve Hristiyanlık gibi dinlerin bazı hurafelerini sistemlerinin içerisine dâhil etmektedirler.

Sufi düşünceye ait olduğu intibai veren birinci tür hurafeler-

de temel hedef, Gülen'in metafizik varlığa ve güçlere sahip, gayb âleminin sırlarını bilen, melekler ve cinlerle görüşebilen, kendisine nûr-ı Muhammedî'nin tecelli ettiği seçkin ve insanüstü bir varlık olarak kabul edilmesini sağlamaktır. Örneğin Gülen, bu hedef doğrultusunda şöyle bir iddia öne sürmektedir: "Bu yıl hacca gittim. Arafat'ta uyurken gökten yeşil elbiseli iki kişi inip kendi aralarında konuştular. ... Biri diğerine 'Bu yıl kaç kişi hacca geldi?' diye soruyor. Diğeri de 600.000 kişi geldi, diye cevap veriyor. Bu sefer aynı kişi 'Allah bunlardan kaçının hakkını kabul etti?' diye soruyor. O da 'Allah, sadece 6 kişinin hakkını kabul etti.' diyor."

Bir başka FETÖ hurafesine göre Gülen, cinlerin etkisinde kalan bir kadına şifa vermek için yanına Hz. Hamza ve Bedir ashabını da alarak gidebilen bir mitik kahramandır: "... Daha merdivenlerden çıkarken hasta kadın bağırma, 'Niye kaçıyorsunuz? Hz. Hamza geldi diye kaçıyorsunuz, değil mi?' diye konuşmaya başlamıştır. Kadın bu sayede şifa bulmuştur."

Bir cemaat mensubunun anlattığı hurafe kabilinden menkıbede ise farklı çağlarda yaşamış olan Hz. Peygamber, Abdülkadir Geylani, Said Nursi, Gülen, Rize ve Trabzon'dan cemaat üyelerinin yer aldığı metafizik bir birliklik yaşanmaktadır. Menkıbenin amacı Gülen ve cemaatinin seçkinliğini ortaya koymaktır: "Abdülkadir Geylani Rize'den birisini, Trabzon'dan birisini alarak Hz. Peygamber'in mescidine geldi. Orada Peygamber Efendi-

miz, Abdülkadir Geylani, Bediüzzaman ve Hocaefendi vardı. Peygamber Efendimiz 'Siz buyurun.' diyerek Fethullah Gülen Hocaefendi'yi imamlığa geçirdi. Gülen Hocaefendi ve ağabeyler büyük bir salonda oturmuş, hizmetin meseleleri hakkında istişare ediyorlardı. Fakat hepsi üzgün ve boynu büküktü. Ben salonun kapısında idim. O sırada Peygamber Efendimiz salona girdi. Hocaefendi 'Ya Resulullah! Ne olacak hizmetler, bu işler nasıl olacak?' diye sordu. Peygamber Efendimiz 'Üzülme, ben her hizmetin başında bizzat bulunacağım.' buyurdular. İleride bir ışık kümesi görüyoruz. Oraya vardığımızda Peygamberimiz karşıda. Onun arkasında sahabe, önünde Fethullah Gülen Hocaefendi var. Peygamberimiz, Hocaefendi'ye 'Sen bana ne getirdin' diye sorduğunda Hocaefendi'nin arkasında simaları parlak bir cemaat ordu şeklinde dizilmiş..."

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi FETÖ, özellikle Batı ile bağlantı kurmak adına Yahudilik ve Hristiyanlık gibi dinlerin bazı hurafelerini de sisteminin içerisine dâhil etmiştir. Bunun en ilginç örneklerinden birisini onların mehdi anlayışlarında görmek mümkündür. İslam toplumunun geneli ahir zamanda bir mehdinin geleceğini ve insanlığın kurtuluşunu sağlayacağını kabul etmiştir. Bununla birlikte Hz. İsa'nın geri geleceğine de inanılmış, ancak kurtarıcı rolü mehdide görülmüştür. FETÖ, Batıya şirin gözükme adına bu genel kabulün aksine ahir zamanda ki kurtarıcı rolünü Mesih'e ver-

miş, mehdinin rolünü "mesih'in gelişi için hazırlanmak" olarak tanımlamıştır: "Hz. Mesih ister şahıs, isterse şahsı manevi olarak algılsın, onun yeryüzüne inmesi öncesinde, bize düşen vazifeler vardır. Bu cümleden olarak ortamın onun temsil ettiği ruh ve manaya hazır hâle getirilmesi, mehdîyyet ve mesihîyyet soluyan insanlar yetiştirilmesi, dünya-ukba dengelerinin yeniden yerlerine oturtulması sayılabilir."

Gülen, daha 1978'lerde kendisini mesih'in merkebi olarak konumlandırarak mehdilik konusunda Yahudiliğe dayanan bir hurafeyi savunduğunu ilan etmiştir: "Rabbim, (beni) ahir zamanda enfasıyla teneffüsatıyla insanlığa nefhedecek (üfleleyecek) mesih'in merkebi yaptım. Onu şeref bilecek, onunla cennete girme ümidine kapılacağım..." Onun burada kullandığı "mesih'in merkebi" ifadesi Kitab-ı Mukaddes'te geçen bir tabirdir: "Sevinç çığlıkları at, kızım Zion, sevinç çığlıkları kızım Jariusalem. Bak kralın geliyor. O adil ve yardımsever, o mütevazı ve o bir merkebe biniyor."

Örnekleri çoğaltmak mümkün... FETÖ örgütü, emperyalist güçlere hizmet eden kurgusal bir yapı olarak dinin her kutsalını fütursuzca kullandığı gibi ürettiği hurafelerle de sözünün etki gücünü artırmak için büyük bir çaba harcamaktadır. Millet olarak bize düşen görev, din konusunda doğru bilgi sahibi olmak ve bu tür hurafeci anlayışlara karşı uyanık olmaktır. ■

İNSANLAR NEDEN HURAFEYE MEYLEDER?

Prof. Dr. Muhammed KIZILGEÇİT

Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı

İnsan varlık düzlemine meylettikleriyle erer ve âdem olur. İlahi anlatıda ilk insanın sonsuzluğa meylinin onu, yeni bir yaşam serüvenine; güvende olma arayışı da mutlak güvenden sıyrılmış bir âleme sürüklediğine işaret edilir... İnsan neye meyleder ve neden meyleder sorusu her dönem ve bağlam için sorulmakta. Buna verilen cevap da zamana ve bağlama göre değişmekte.

İnsanın meyyal oluşu, kendisinin sürekli bir devinimde olma hâlinin fitriliğine işaret eder. Hurafeye olan meyli ise hakikati sunma konumunda olanlara sorumluluklarını hatırlatır. İnsanlık serüvenine dinler tarihi perspektifi ile bakıldığında, hiçbir toplumun inançsız kalmadığı tespiti bir kazıye olarak karşımıza çıkar. Fakat batıl inanç ve

hurafelere olan ilgi de neredeyse ilk insanla başlar. Bu durum, “insan varsa inanç var; inanç hakikatle buluşmazsa hurafe var.” olarak ifade edilebilir. Yani hurafenin kendisi insana, duygusal arayışlara, hakikate işaret eder ve insanlığa der ki hakikat kaybedildiğinde hurafe belirir. Beliren bu yeni durum/hurafe/fake hakikatten daha güçlü durmak zorundadır ki kendisini aslolanın yerinde ikame edebilsin. Dolayısıyla hakikatten taraf olanlar hurafeden yana olanlardan daha güçlü ve kararlı olmalı; iyilikten yana olanlar kötülerden daha dik durmalı...

Butlan kelimesinden türetilen batıl kavramı, boş, çürük, asılsız ve gerçeğe aykırı olan anlamına gelir. Batıl inanç veya hurafe kavramı, Batı dillerinde “superstition” kelimesiyle ifade edilmektedir. Özsel anlam-

da eski halk inançlarının, yeni ve egemen dinî anlayışın içinde varlıklarını sürdürmesi şeklinde olumsuz anlamda sihir ve kötü din manasında kullanılmaktadır. İşlevsel bir yaklaşımla da toplumun bilgi düzeyi ve hâkim dinî anlayışıyla uyuşmayan, bu nedenle de anlamsız görünen, bununla birlikte bireye psikolojik yarar sağlayan, kuşaktan kuşağa devam eden, nesnelere ve insanlara doğüstü güç atfedilen inanç ve uygulamalar olarak betimlenir.

Batıl inanç ve hurafelere insanların neden meylettiklerine ve bu kavramlara dair şemalarının nasıl oluştuğuna cevap verebilmek için ilgili durumun neden kaynaklandığına, ne tür içeriklere sahip olduğuna Ali Köse ve Ali Ayten’in tespitleri üzerinden cevap verilebilir.

Batıl inanç ve davranışlar kaynak açısından dört grupta değerlendirilebilir:

1. Herhangi bir dinî ve kozmolojik anlayışın uzantısı olanlar: Cin, şeytan ve büyü gibi inançlar etrafında oluşan çeşitli batıl inanç ve davranışlar.
2. Sosyal olarak paylaşılan batıl inançlar: Kara kedi görmeyi uğursuzluk saymak veya sayı sistemlerine inanmak.
3. Doğaüstü tecrübeler: Olağüstü algılamayı gerektiren beden dışı deneyimler.
4. Kişisel batıl inançlar: Uğurlu sayıya veya şapkaya inanmak, totem yapmak.

Batıl inanç ve davranışlar içerik açısından dört grupta değerlendirilebilir:

1. Bireyin hayatındaki önemli olaylarla (doğum, evlilik vb.)

ilgili inançlar: İnsanın göbek kordonunun gömüldüğü yerde yaşayacağı inancı gibi...

2. Günlük işlerle ilgili batıl inançlar: Belirli günlerde belirli işlerin yapılmasının uğur ya da uğursuzluk getireceğine inanmak. Salı günü iş yapmanın yahut yolculuğa çıkmanın, iki bayram arası düğün yapmanın, on üç sayısının uğursuzluk getireceği inancı gibi...
3. Hayvanlarla ilgili batıl inançlar: Baykuş veya karga ötüşünün ölüm haberi getireceği, kara kedi veya köpek görmenin uğursuzluk getireceği inancı gibi...
4. Din alanındaki batıl inançlar: Ulûhiyet, gayb bilgisi, ölülerden medet ummak, cinlerle ilgili batıl inançlar. (Köse, Ali& Ayten, Ali, "Batıl inanç ve Davranışlar

Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir Analiz", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2009, c. IX, sy. 3, s. 45-70.)

İnsan neden hurafelere mey- leder? Hurafe şemalarını çö- zümleyici analiz

Hurafelere meyletmenin ilk gerekçesi insan ile kutsal ilişkisinin inşa biçimidir. İnsan her dönemde olduğu üzere modern dönemde de tevhid ile inşa edilmiş Allah tahayyül ve tasavvurunun gereğini yaşamayı göze alamamakta. Çünkü tevhid, hayatın her anına müdahale eden/lütfetmeye dayalı kuşatıcı bir inanma/Allah-insan ilişkisi tasavvurunu barındırmakta. Bu tasavvurda aktif bir etkileşim ve başkasına/şirke/masivaya alan bırakmayan bir yaklaşım vardır. Nitekim yeni dinî hareketlere bakıldığında bu hareketlerin karma bir inanç yapı-

İnsanlık serüvenine dinler tarihi perspektifi ile bakıldığında, hiçbir toplumun inançsız kalmadığı tespiti bir kaziyeye olarak karşımıza çıkar. Fakat batıl inanç ve hurafelere olan ilgi de neredeyse ilk insanla başlar. Bu durum, “insan varsa inanç var; inanç hakikatle buluşmazsa hurafe var.” olarak ifade edilebilir.

sına sahip olduğu görülür. Karmalama, özellikle ilgili dinin tanrı tasavvurunda yani inanç boyutunda karşımıza çıkar. Eklektik ve senkretik bir yaklaşımla tevhide/Allah inancına getirilen hâle beraberinde bu hareketlerin, kapılarını tüm hurafelere açmalarıyla sonuçlanır.

İkinci gerekçe insanlığın ve özelden modern insanın soyut/gaybi/metafizik alanla ilgili tasavvuruna dayanmaktadır. Burada karşımıza, ilk insanla başlayan güvenlik arayışı duygusunu tatmin etme talebi belirlemektedir. Kutsalı konumlandır-

ma biçimimiz... Emin olmak için somut olanla ilintili olmak... Bir şekilde beş duyu organıyla algılama alanında olanla iletişimde olmak ve var olanla varlığını güvence altına almak... Sahte somut kutsallar üretmek, sembollere dokunmak, çaput bağlamak...

Üçüncü gerekçe, insanın insan ve nesnelere hakkındaki şemasıdır. Kendinden emin olmayan birey kendisinin dışında, kendisine en aşına olan bir varlıkta kendisini arar. Onda, zaaflarından kurtulmak için güç devşirmeye çalışır. Belki de dijital çağda, insanın/yani zekâ sahibi bir varlığın yapay zekâ modelleri ile vücut bulmuş robotlar üretmesi ve onu her geçen gün daha da hayatına katması, insanın aşinalık arayışındandır. Burada ilk maddede ifade edilen insan-kutsal etkileşim biçimindeki tahrifatın hatırlanmasında fayda var. Zira kutsal hakkında hakikate uygun tasavvuru olan birey, Allah tarafından seçilen insandan/peygamberden destek alır. Gündelik pratiklerini onun bildirdiklerine göre gerçekleştirir. Aşkın bir kutsal tasavvuru olmayan fakat aşkınlıktan sıyrılmayan modern insan da kendini/insanı aşkın olana bulamaya, sahte olana kutsallık katmaya çabalar. Bu durum da onu Psikiyatrist Anthony Storr'un isimlendirmesiyle “sahte peygamberlere” veya peygambervari karizmatik kişiliklere yönlendirir. Hatta nesnelere, boncuklara...

Dördüncü gerekçe ise insanın hep kazanma, hep zirvede olma hem de hiç kaybetmeden sahip olma hırsı... Iskalama ih-

timalini ortadan kaldırarak kesin bir şekilde ve en kısa zamanda kendine ait kılma arzusu yatmaktadır.

Genel olarak ifade edilecek olursa hurafelerin kökeninde insanın meylettiklerinin gerekçeleri var: Bilgi eksikliği, öz denetim yetersizliği, şartlanma, korku, çaresizlik, belirsizlik, avunma, kolaycılık, zengin olma, güvende olma ve geleceği bilme arzusu... Problemlerle başa çıkmada sorumluluklarını yerine getirecekten bundan kaçarak makul bir süreci dizayn etmeyi göze alamama. Ancak batıl davranışların alışkanlık hâlini almasındaki en temel pratik motivasyon, bunların bireye fayda sağladığına inanılmasıdır. İnsanlar batıl davranışlara genellikle zor zamanlarda ve çaresizlik anlarında başvurur.

Batıl inanç ve davranışlar en ilkel kabileden en modern topluma kadar tarih boyunca her coğrafyada görülen psikososyal bir olgudur. Dünden bugüne hakikat ve hurafe bağlamında insanlık serüvenine bakıldığında insanlar arasında batıl inançlı olanlar ve olmayanlar şeklinde kesin bir ayırım yapmak mümkün değildir. Tevhidî dinler hurafelerle mücadele etmekle birlikte her insan zaman zaman taklit, önemsememe, toplumsal uyum gerekçeleriyle batıl inançlara başvurabilme ve batıl davranışlardan medet umma eğilimi gösterebilir. Modern yaşam tarzının ve bilimsel dünya görüşünün batıl inançları ortadan kaldıracağı şeklindeki beklentiler bugüne kadar gerçekleşmemiştir. Dahası, modern kültür yeni formlarda

batıl inançlar üretmiştir. Transhümanist gelecek de hakikati unutturacak hurafelerle insanlığı posthuman bir geleceğe hazırlayacak görünmektedir.

Köse'nin belirttiği üzere batıl inanç ve davranışlar günümüzde kültürel çözümlerin ve ekonomik krizlerin yaşandığı zamanlarda daha fazla görülebilir. Modern dünyaya ait olan bu problemler de batıl inançların devamını sağlamaktadır. Eskiden doğa olayları karşısındaki çaresizliği nedeniyle batıl inançlara yönelen insanoğlu, bugün ekonomik krizler, anlam arayışları, kimlik karmaşası veya ailevi problemler nedeniyle aynı eğilimi sergilemektedir. Çaresizlik hissine kapılan kişi, kendisine destek olacak bir mekanizma arayışıyla hurafelere yönelebilmektedir. (Köse, Ali, *Batıl İnançlar, Tübitak Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, 2022.)

Vahiy, tebliğ edildiği alanda bireysel ve toplumsal şemaları tevhidle yeniden inşa etmiştir. Bu süreçte cahiliye toplumunda yaygın kabul görmüş, ancak herhangi bir doğru inanca ve mantıklı açıklamaya dayanmayan inanç ve davranışları batıl olarak değerlendirmiş ve reddetmiştir. Mesela, deve veya koyun gibi hayvanların bazı sebep ve bahanelerle putlara kurban edilmesi veya Allah'a adanarak serbest bırakılması yasaklanmıştır. (Maide, 5/103.) Hz. Peygamber, cahiliye döneminde çok yaygın bir hurafe türü olan uğursuzluk inancına karşı çıkmış, hiçbir varlık, eşya veya olayda uğursuzluk bulunmadığını vurgulamıştır. (Buhari, Tıb, 19; Ebu Davud, Tıb, 24.) Oğlu İbrahim'in henüz çok küçükken vefat ettiği gün meydana gelen güneş tutulmasını bu ölümle ilişkilendirenlere, "Ay ve güneş Allah'ın kudretini ve yüceliğini gösteren birer delildir. Bir kimsenin

doğumu veya ölümü üzerine tutulmazlar." diyerek bu yorumun yanlış olduğunu söylemiş ve böyle tutulmaların gerçekleştiği zamanlarda namaz kılıp Allah'a dua edilmesini tavsiye etmiştir. (Buhari, Küsuf, 17, Bed'ü'l-Halk, 4.) Vahyin hayat bulduğu toplumda yeni hurafelerin üretilmemesi için de tedbirler alınmıştır: Hz. Ömer'in Rıdvan ağacını kestirmesi gibi... (İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, II, 269.)

Şair Muhammed İkbâl'in ifadesiyle "Başka türlü bak; gör bak, yer de gök de başkalaşacak"tır. (İkbâl, M. (1999). *Cavidname*, (Çev: Annemarie Schimmel), İstanbul: Kırkambar Yayınları.) Kendi gerçekliğinde kaybolan birey, ilahi vahyin başkallığında baktığında yerin de göğün de enginliğini görecek ve burada hurafeye ihtiyaç olmayacağını, hakikatin büsbütün onu sarmaladığını tüm a-nında hissedecek... ■

İNANCIN DURULUĞUNA AYKIRILIK: HURAFELER

Prof. Dr. Ramazan BİÇER

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Arapça kökenli bir kelime olup kök anlam olarak güz mevsimi, yaşlanmak ve bunamak anlamlarına gelen “h-r-f” kökünden türeyen “hurafe”, gerçeklikle bağdaşmayan ve realite karşılığı bulunmayan düşünce ve anlayış demektir. (Halil b. Ahmed. *Kitabü'l-Ayn*, tah. Mehdi Mahzumî, Daru ve Mektebetü Hilal, 1431, 4/251.) Buna göre hurafe kelimesi, vakıada gerçekliği bulunmayanla ilişkili ve bunamak kelimesiyle ilgili olup daha çok geçmişten gelen inançlarla alakalıdır. (Matürîdî, *Te'vilatü'l-Kur'an*, çev. Bekir Topaloğlu, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015, 3/309.)

Hurafe, tekili “ustûre” olan ve Kur'an'da “esatir” olarak geçen kelime ile eş anlamlı olup uyduruk bir söz, masal, anlatı ve uygulama olarak (Ahmed Muhtar Ömer, *Mu'cemül-lügati el-Arabiyye el-Muasara*, Beyrut: Alemü'l-kütüb, 2008, 1/93.) genellikle insanların beğenisini kazanmıştır. (İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, Beyrut: Daru Sadr, 1431, 9/65.) Bu doğrultuda insanlar, onun cazibesine kapılmış ve üzerinde akıl yürütmeksizin kabul etmişlerdir. Burada temel faktör, taklittir. Zira hurafeler, temel anlamda, daha çok geçmişten aktarılan bilgi ve verilerden oluşmaktadır.

Hurafe, İslami literatürde kök anlamında olan bunamak ile doğrudan bağlantılı olarak anlam kazanmıştır. Zira burada yanlışın ve yalanın gerçek ve doğru gibi algılanması söz konusudur. Nitekim Kur'an'daki hurafe kelimesine eşdeğer olarak kullanılan “esatir”, uydurulmuş söz, asılsız hikâyeler şeklinde vurgulanmıştır. Hadislerde de gerçek olmayan anlatı ve inançlar şeklinde değerlendirilmiştir. (Ahmed b. Hanbel, 6/157.)

Hurafelerin kaynakları arasında tabiat olaylarının, doğal oluşumu dışında farklı yorumlanması önemli bir faktör olmaktadır. Yaşadığı çağın bilimsel ve teknolojik gelişmelerinin eksikliği doğrultusunda açıklanması zor olan tabiat hadiselerini dönemin kültürel verileri eksenli izah etme çabası, birtakım hurafelerin oluşmasına yol açmaktadır.

Böyle bir anlayışı kırmak için Hz. Muhammed (s.a.s.), oğlu İbrahim'in vefat gününde güneş tutulmasının gerçekleşmesi ve bazı kimselerin bu durumu, İbrahim'in ölümüyle ilişkilendirmesi üzerine “Şüphesiz güneş ve ay, Allah'ın ayetlerinden ikisidir. Herhangi bir kimsenin ölümü veya dünyaya gelmesinden dolayı tutulmazlar.” buyurmuştur. (Buhari, *Küsuf*, 1, 15.) Peygamber Efendimiz burada ümmetine tabiat olaylarının hurafevari yorum ve yaklaşımlarla izah edilmemesi gerektiğine vurguda bulunmaktadır.

Hurafe olarak adlandırılan her pratiğin inançla ilişkilendirilmiş bir arka planı bulunmaktadır. Bu hâliyle hurafelerin dolaylı olarak din ile bağlantısı kurulmuştur. Bu doğrultuda hemen hemen her din ve inançta hurafe olarak kabul edilen olgular bulunmaktadır. Yahudilikte hurafe, ana tema itibarıyla sihir ve büyü etrafında oluşmuştur. Bununla birlikte Tevrat'ın yere düşmesinin felakete, köpeğin ulumasının ölüme, ayın tutulmasının ise belaya işaret olarak kabul edilmesi gibi hurafe vakıaları bulunmaktadır. (Ali Murat Yel, “Hurafe”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1998, 18/382-384.)

Hristiyanlıkta hurafeler Yahudiliğe benzer bir şekilde sihir ve büyü eksenli şekillenmiştir.

Farklı boyutlardaki tezahürü ise yedinci çocuğun şifa verme yetisine sahip bulunması, cadıların büyüde kullanmaları nedeniyle sağ el işaret parmağının kullanılmasının sakıncalı olması, kapılara at nalı asılması, on üç sayısının uğursuz kabul edilmesi, baykuşun ötüşünün felakete işaret olması, kara kedinin şeytana nispet edilmesi gibi inançlar Hristiyanlar arasında yaygınlık kazanmıştır. (Ali Murat Yel, “Hurafe”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1998, 18/382-384.)

Hurafe, Müslümanlar arasında da yer bulmuştur. Bazı Müslümanların kabul ettiği hurafelerin önemli bir kısmının önceki din ve inançlarda da mevcut olması yanında İslam öncesi Türk geleneğinde yer alması göz önüne alındığında hurafe, sadece belirli bir inanç toplumuna ait olmayan, insanlık tarihine mal olmuş insani bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hurafeler, temeli itibarıyla kültürel bir olgu olmakla birlikte zamanla insanların dinî inançlarına etki edecek ve şekillendirecek bir boyuta ulaşmıştır. Bu nedenle hurafelerin önemli bir kısmı dinî alanda ve inançla ilişkilendirilse de bunların doğrudan dinî bir inanç biçiminin tezahürü olmadığı görülecektir. Nitekim ilk dönemdeki Müslümanlar, cahiliye devrinin birtakım hurafelerini devam ettirmiş, Hz. Peygamber de bunlardan İslam itikadına taalluk eden ve tevhide aykırı düşün inanç ve uygulamaları reddetmiş ve yasaklamıştır. Bunların önemli bir kısmı ise büyü ve sihir, kâhinlik, gayptan haber verme, falcılık ve uğursuzlukla ilgilidir. Bu bağlamda Hz. Peygamber'den, “Uğursuzluk, ev,

kadın ve at olmak üzere üç şeydedir.” şeklinde rivayet edilen hadisin senet ve metin tahkiki doğrultusunda aktarımın tamamını kapsamadığı, zira hadisin başlangıcında bunun Yahudilerin sözü olduğu, Peygamber Efendimizin de bunu eleştirdiği görülmektedir. Ancak buna rağmen bazı rivayetlerde ilk kısmının eksik verilerek doğrudan Hz. Peygamber’e nispet edildiği görülmektedir. (İbrahim Sağlam, “Uğursuzluk üç şeydedir” rivayetinin isnad ve metin yönünden tahlili”, *Kırkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi* (2017) 2/3: 81-108.) Öte yandan eksik hâliyle aktarılan bu şekildeki bir rivayet, Hz. Muhammed’in, “İslam’da uğursuzluk yoktur.” (Buhari, Tıb, 54.) hadisiyle çelişmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber’in hiçbir şeyi uğursuz saymadığı ile ilgili rivayet (Ebu Davud, Tıb, 24.) de bu konuya açıklık getirmektedir.

Hurafe nesnelere tarihsel süreçte yerel faktörler doğrultusunda, ayrıntılarda farklı boyutlarda şekillenmekle birlikte, ana tema itibarıyla çok da değişmemiştir. Bunların daha çok büyü, sihir, kehanet, cin, tüm türevleriyle falcılık, gayptan haber verme gibi konular olduğu görülmektedir.

Söz konusu durumlar ve sosyolojik olgular Hz. Peygamber döneminde de benzer şekilde varlığını sürdürmüştür. Konuyla bağlantılı olan bir hadiste Muaviye b. Hakem es-Sülemi adlı sahabinin Hz. Peygambere, “Biz birtakım uygulamaları cahiliye döneminde yapıyor ve kâhine gidiyorduk.” demesi üzerine o, “Kâhinlere gitme!” şeklinde buyurdu. (Müslim, Selam, 121.) Yine aynı şahsın, “Bazılarımız da uğursuzluğa inanıyor, buna ne dersin?”

şeklindeki sorusu üzerine, Allah Resulü, “Bu, onların kalplerine gelen birtakım vesveselerden ibarettir. Bu inanç, onları işlerinden alıkoymasın.” diyerek soruna açıklık getirdi. (Müslim, Mesacid, 33.) Bu yöndeki rivayetlere bakıldığında Hz. Peygamber’in, kâhinlerin kehaneti veya falcıların yorumlarının insanları üzerinde negatif bir etki bırakacağı, bunun ise müminin yaşamına olumsuz etki yapacağı şeklinde bir yaklaşım sergilediği görülmektedir. Bu doğrultuda yukarıdaki hadiste uğursuzluk düşüncesine karşılık olarak Allah’ın elçisi, insanları işlerinden alıkoymaması gerektiği vurgusunu yapmıştır. Nitekim bazı hadislerde insanların uğursuzluk olarak nitelendirdiği durum ve olayların, Allah Resulü tarafından hayra yorulması gerektiği şeklindeki buyruğu da ayrı bir önem arz etmektedir. (Buhari, Tıb, 54.)

Konuyla ilgili hadislere genel bir bakış yapıldığında Hz. Muhammed’in hurafelerin insanları olumsuz etkilemesine yönelik vurgu yaptığı görülmektedir. Bu durum ise hurafelerden kaçınmayı gerektirmektedir.

Hurafeler, insanların düşünce biçimini ve uygulama şeklini yansıtırken aynı zamanda dinî inancının belirginleşmesi ve şekillenmesinde de etkileyici bir faktör olmaktadır. Zira hurafede gerçek olmayana bir anlam yükleme ve değer biçme bulunmaktadır. Aynı zamanda hurafe, gücü ve etkinliği olmayan kişi, durum ve nesnelere sahibi olmadığı bir güç yüklemektedir. Bu durumda öncelikle yegâne güç ve etki sahibi olan Allah’ın dışında bir varlığa etkin bir kuvvet yetkisi verilmektedir. Bu

ise tevhid açısından sakıncalı görülmektedir. İslam dininin en temel ilkesi olan tevhid inancı, dinî alanların tüm boyutlarında ana vurgu olmuştur. Tevhidin karşıt anlamı şirkdir. Şirk ise Allah’a ait sıfat ve niteliklerin bir başkasına uyarlanması ve yakıştırılması demektir. Buna göre Allah’a özgü olan sıfatlar mutlak anlamda O’na ait olup bir başka varlık ve nesne, bunlarla mutlak manada sınırsız olarak nitelenemez. Bu doğrultuda mutlak gayb bilgisi Allah’a aittir. Nitekim Hz. Peygamber’in kâhinlere uyulmaması gerektiği şeklindeki uyarılarında, gaybın bilgisinin sadece Allah’a ait olduğu ilkesi yatmaktadır. Falcılık, cinlerden haber alma, büyü ve sihir yapma gibi durumların yasaklanmasında da en önemli etken İslamiyet’teki tevhid inancıdır. Zira mutlak anlamda etki gücü Allah’a aittir. O’ndan bağımsız ve izni dışında bir tesir söz konusu değildir. Oysaki büyü, sihir, fal ve cin gibi olgularda söz konusu kişi ve olgunun yegâne güce sahip olduğu ve daima gerçeği yansıttığı inancı bulunmaktadır. Bu gibi inanç açısından sakıncalı olan durumlardan müminlerin uzak durması gerektiğini Peygamber Efendimiz, uyarı mahiyetinde genellikle büyücü, cinci ve falcı gibi gayptan haber veren kimselere inanarak gidenlerin, belli bir süre namazlarının kabul edilmeyeceğini belirterek (Müslim, Selam, 125.) bu durumdan sakınılması gerektiğini vurgulamıştır. Buna göre hurafeler inancın duruluğunu olumsuz etkilemekte ve özellikle tevhid inancını bulandırarak zedelemektedir.

Falcılık, cincilik, sihir ve büyü gibi hurafelerden Müslümanların uzak durması gerektiğini vurgu-

layan Hz. Peygamber, kâhinlerle ilgili bir soruya, “Onların hiçbir değeri yoktur.” demiştir. Yanındaki bazı kimselerin, “Ama onların dedikleri doğru çıkıyor.” dediklerinde o, “Bir gerçeği yüz yalan içerisinde söylerler.” demiştir. Buradaki temel vurgu, Hz. Peygamber’in, kâhinlerin mutlak gaybı bildikleri anlayışına yönelik bir tepkisidir. Zira kendisi peygamber olmasına rağmen, “Ben gaybı da bilmem. Size, ben bir meleğim de demiyorum.” diyerek konuya açıklık getirmiştir. (Enam, 6/50.)

Hurafeler kapsamında değerlendirilen uğursuzluk, cincilik, falcılık, gayptan haber verme ve büyücülük ile ilgili hadislerin, hadis musannifleri tarafından daha çok “Tıb” bölümlerinde ele alınması dikkat çekicidir. Bu durum hurafelerin, hem bedensel hem de ruhsal olarak insan sağlığına ve psikolojisine de olumsuz etkisi olduğu şeklinde düşünülebilir.

Hurafelerin her çağ ve dönemde, her toplum ve kesimde, her din ve inançta yer bulduğu göz önüne alındığında ne denli yaygınlık kazandığı daha iyi anlaşılacaktır. Bu husus modern çağımız için de geçerlidir. Şöyle ki küreselleşme ile büyük bir köy hâline gelen dünyada yerellik özgünlüğünü ve özelliğini kaybetmeye başladı. Bu gelişmeden yerel anlayışa dayalı hurafeler de payını aldı. Birçok hurafe, geçmişin sosyokültürel ortamında kaldı. Bu doğrultuda özellikle teknolojik gelişmeler içerisinde büyüyen çocuklar ve yetişmiş gençler, büyüklerinin inandıkları birçok hurafeye inanamaya ve hurafelere inanan büyüklerine karşı çıkmaya, on-

ları suçlamaya başladı. Bu durum küreselleşmenin ve modernleşmenin doğal bir sonucu oldu. Ancak bu nesil, büyüklerinin sahip çıktığı hurafelere karşı çıkmakla birlikte kendi hurafelerini de oluşturdu. Bu modern ve küresel hurafeler, ana tema itibarıyla geçmiştekilerin sahip olduklarından başka bir şey değildi. Şöyle ki teknoloji ve dijital dünyaya entegre olan, erken yaşlardan beri onlarla haşır neşir olan ve modern teknolojiyle

birlikte büyüyen günümüz çocuklarının izledikleri başta çizgi filmler; ağırlıklı olarak büyü, sihir, hayalî güçler, insanüstü ve doğaüstü varlıklar tamamen hurafelere endeksli animeler ve animasyonlardan oluşmaktadır.

Öte yandan günümüzde en çok izlenen filmler arasında yer alan bilim kurgu, fantezi, supernatural, fantastik edebiyat ve benzeri türler, çoğunlukla hurafe içeren filmlerdir. Nitekim son yıllarda en fazla izlenen filmler arasında dünya dışı varlıklar gibi bilimkurgu, hayalet, cadı, vampir, zombi, hortlak, büyücü ve cin gibi temaları içeren korku filmleri ve sihir, büyü, uğursuzluk ve olağanüstü güçlerin yer aldığı animasyonlar gelmektedir. Söz konusu hurafelerin bu filmlerde önemli bir yeri olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak hurafeler, eski zamanlardan itibaren her çağın kültürel yapısı doğrultusunda varlığını güçlü bir şekilde sürdürmektedir. Günümüz modern toplumlarında da bu söz konusudur. Falcılık, büyücülük, cincilik, medyumluk, kâhinlik gibi hurafeler önemsenmeyecek bir şekilde varlığını sürdürmektedir. Hurafeler, dinle kalbî ve fiilî bir bağlantısı olmayan, ilgilenmeyen ve hatta karşı çıkan kesimlerde yoğun ilgi odağı olmaktadır. Bu durum hurafelerin, sadece dinle ilgili ve dindar kesimde olmadığının göstergesidir. Bir sosyokültürel sorun olan hurafeler, dinî alanda da kendisine yer bulmaya çalışmış, Kur’an ve Hz. Peygamber karşı çıkmasına rağmen bazı inananlar tarafından benimsenir hâle gelmiştir. Bu ise tevhid eksenli dinî İslami inancın özündeki duruluğu bulandırmaktadır. ■

Müslümanların kabul ettiği hurafelerin önemli bir kısmının önceki din ve inançlarda da mevcut olması yanında İslam öncesi Türk geleneğinde yer alması göz önüne alındığında hurafe, sadece belirli bir inanç toplumuna ait olmayan, insanlık tarihine mal olmuş insani bir ölçü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Söyleşi
Mahir KILINÇ

Prof. Dr. Mehmet Ali BÜYÜKKARA:

“Müminlerin hurafelere müdahalesi ve onun yerine doğru fiil ve düşünce ne ise insanlara bunu tavsiye etmeleri sünnet-i seniyyenin bir parçasıdır.”

Sevgili Peygamberimizin, “Kim bizim bu işimizde/İslam’da, ondan olmayan bir şeyi ortaya çıkarırsa o reddedilmiştir.” (Buhari, Sulh, 5.) diye buyurduğu hadis-i şerifinde “ondan olmayan” şeklinde tanımladığı hurafe nedir? Dinimizin asli kaynaklarında Kur’an’da ve sünnette nasıl tanımlanmıştır?

Naklettiğiniz hadis-i şerifteki “ondan olmayan” ifadesi, ilim geleneğimizde genel olarak bidat kavramında karşılık bulur. Âlimlerimiz, Hz. Resulüllah’tan sonra ortaya çıkan ve dinle ilişkilendirilen, bu bakımdan İslamiyet’e ilave veya eksiltme özelliği taşıyan inanç, düşünce ve fiilleri bidat olarak değerlendirmişler. Akla ve hakikate aykırı olmasına rağmen insanlarca önemsenen batıl inanç ve fiillere biz hurafe diyoruz ve bunların önemli bir kısmı tabii şekilde bidat kapsamına giriyor. Çünkü hurafeler genellikle dinden sayılıyor, en azından uzaktan veya yakından dinle, maneviyatla ilişkilendiriliyor. Böylece, bidatin tarifine benzer şekilde manevi hayatımıza aslından olmayan bir ilave yapılmış oluyor. Çoğu kez bu ilaveler dinde gerçekten mevcut bir inanç veya fiilin yerine geçip onları uygulamadan düşürebiliyor. Esas tehlike zaten bu noktada ortaya çıkıyor. Sevgili Peygamberimizin

Hurafelerin bir kısmı “daha dindar olma”, “daha Müslümanca yaşama” gibi iyi niyetlerle icra ediliyor. Örneğin “iki bayram arasında evlenmemek” gibi. Hâlbuki böyle bir şey ne Kur’an’da ne de sünnette var. Din tamamlanmışsa bu nereden çıktı? İşte hurafe, böyle bir kötülük! İyi niyetle de olsa zarar veriyor, salih bir ameli geciktirmiş oluyor.

ikazı buraya matuf. Hadiste “bu amel merduttur, reddedilmiştir” denilmesi, dine olan ilave veya eksiltmelerin İslam’ı tahrif etme riski taşımasından kaynaklanıyor. Bu nedenle bir başka hadisinde Peygamber Efendimiz, bidatlerin kişiyi dalâlete, dalâlet hâlinin de cehenneme götüreceğini söylemiştir. (Nesai, İdeyn, 22.) Kur’an-ı Kerim’in indiği cahiliye toplumunda, “gerçeklikten kopuk” olmakla beraber sırf atalarından miras kaldığı için müşriklerin inandığı şeyler, yaptıkları işler vardı. Kur’an’ın buyrukları bir taraftan putperestlikle ve şirkle mücadele ederken diğer taraftan bu türden hurafeleri kaldırmayı hedefliyordu. Zira bu hurafelerle şirk itikadı arasında doğrudan veya dolaylı bağlantılar mevcuttu.

“Evlere arkalarından girmeniz iyilik değildir. İyi kimse kötülükten sakınan kimsedir. Evlere kapılarından girin ve Allah’tan sakının ki muradınıza erersiniz.” (Bakara, 2/189.) ayetini misal verebiliriz. Müşriklerin ihramlı olduklarında normal kapıyı kullanmak yerine, arkadan pencerelere tırmanıp ya da duvardan

delik açıp evlere buralardan girmeleri tam manasıyla akıllara ziyan bir saçmalıktı. Üstelik bunu yapmayı fazilet sayıyorlardı. Gerçek faziletler ise hâliyle gölgede kalıyordu. Kur’an bu hurafeye müdahale etti, bu hareketi menetti. Takvalı olmayı emretti. Fazileti bu türden anlamsız davranışlarda değil takvada aramayı tavsiye etti.

Rabbimiz ayet-i kerimede, “Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslam’dan razı oldum.” (Maide, 5/3.) buyuruyor. Tamamlanmış ve razı olunmuş dine bir şeyler ekleme/çıkarma gereğinin arkasında hangi saikler yatmaktadır? “Sonradan uydurulan” şeklinde tanımlanan hurafeler, insanlar arasında nasıl yayılır?

Ayette belirtildiği gibi din tamamlanıp kemale ermiş ise biz artık Allah’ın indirdikleri ve Sevgili Resulünün buyurdukları ile mükellefiz demektir. Bu çerçevede inanır, ibadet ederiz. Hayatımızı bu çerçevede yaşarız. “İkmal etmek”, mükemmel hâle getirmek demektir. Mü-

kemmelliğin kemali yoktur, artık o en üst kemal seviyesindedir. “Tamamlanmış” ise eksiği de yoktur. Hurafeleri dinileştirmek, bir itikat hâline getirmek, bir şekilde bu ayete itiraz etmek anlamına geliyor. Hurafelerin bir kısmı “daha dindar olma”, “daha Müslümanca yaşama” gibi iyi niyetlerle icra ediliyor. Örneğin “iki bayram arasında evlenmemek” gibi. Hâlbuki böyle bir şey ne Kur’an’da ne de sünnette var. Din tamamlanmışsa bu nereden çıktı? İşte hurafe, böyle bir kötülük! İyi niyetle de olsa zarar veriyor, salih bir ameli geciktirmiş oluyor.

Hurafelerin yaygınlaşmasında diğer bir sebep ise cehalet. Müslümanların tarihî süreçte başka dinlerle, kültürlerle karşılaşmasının getirdiği doğal etkileşim, İslam’da olmayan bazı unsurların dine sirayet etmesine yol açmıştır. Bunların bir kısmı zararsız olabilir, İslamiyet’le uyum içinde olabilir. Ancak uyumsuz olan, bidat özellikleri taşıyan unsurların ayıklanması gerekir. Bu işlem için ilim lazımdır. Âlimlerin, mektep ve medreselerin tesirinin zayıf olduğu zaman ve mekânlarda hurafe-

lerin hızla yayılıp dinileştiklerini görüyoruz. Nehy-i ani'l-münker bu şartlarda işlevsiz kalmıştır çünkü. Sonuç Şamanizm, Budizm, Hinduizm putperestliğinden, İsrailî muharref kültürden, Gnostik veya Hermetik kadim mirastan gelen binbir türlü hurafenin ortalığa dökülmesidir. Üstüne üstlük bunların bir sonraki süreçte İslami motiflerle süslenmesi ve tabiri caizse ihtida etmesidir.

Kur'an'da ve Peygamberimizin sünnetinde yer almayan her şey hurafe olarak mı değerlendirilmelidir? Hayatını Cenab-ı Hakk'ın koyduğu kurallara göre yaşamaya çalışan Müslüman birey, hakikat ile hurafe olanı birbirinden nasıl ayırt edecektir, bunun yolu ve metodu hakkında neler söylersiniz?

Bahsettiğim şekilde hurafelerin yaygınlaşıp yerleşmesinde yani ihtida etmesinde bu süreci besleyecek mesela birtakım İsrailî rivayetler veya uydurma hadisler kitaplarımızda var ise bu gelişme daha kolay hâle gelmektedir. Herhangi bir şey Kur'an ve sünnette yer alabilir ama yanlış tefsirlere maruz kalabilir. Mesela bâtinî yahut hurufî manalar çıkartılmış, hâliyle metnin bağlamı orijinalinden çok farklı bir anlama kanalize edilmiş olabilir. Bu yöntemlerle de birçok hurafe türetilmiştir. Mesela ayet ve sahih hadislerdeki Musa ile Hızır kıssası, bu yönlerden epeyce istismara maruz kalmış ve buradan aslı astarı olmayan inançlar çıkartılmıştır.

Diğer taraftan bir fiil veya inanç unsuru Kur'an ve sünnette yer

almaz ama İslamiyet'e aykırılık da arz etmez. Zemin ve zamanın şartları o inanç veya hareketi Müslümanların önüne çıkartmış olabilir. Bu durumda uygulanacak işlem, dinin kaynaklarına dönmek ve bidat/hurafe olma ihtimali olan şeyin kontrolünü yapmak olacak. Naklî kaynaklarımız olduğu gibi akli kaynaklarımız da var. Bunları bir bütünlük içinde işlevsel kılan usul ilimlerimiz var. Usulleri disiplin altına sokup sistemleştiren mezheplerimiz var. Bu mezheplerin denetiminde gelişmiş fıkıh ve kelam müktesebatımız var. Bunları üretip işleyen ve geliştiren âlimlerimiz var. Bir de bu müktesebatın kullanıldığı, tarihi asırları aşan tecrübemiz var.

Yani Müslüman bir şahsiyet için hakikat ile hurafeyi ayıracak kıstaslar ve malzeme fazlasıyla mevcut. Yeter ki bu şahıs iyi niyetli ve uyanık olsun. Uyanık diyorum, çünkü bazen iyi niyet kâfi gelmiyor. İstismar peşindeki "din tüccarları" tarihin her döneminde var olmuş. Din ile, Allah ile, peygamber ile aldatan insanlardan bahsediyorum. Bunların kurmuş olduğu hurafe sektörüne alet olmayacak bir basiret ve ferasete de sahip olmak gerekiyor kuşkusuz.

Şüphesiz ki İslam'da olmadığı hâlde uydurulmuş olan her bir hurafe ve bidat, İslam dünyasına da büyük zararlar vermektedir ki bunun bariz örneklerinden biri olan FETÖ'nün yapılanmasında da buna şahitlik ettik. Bu gibi hareketlerin İslam'a ve İslam dünyasına vermiş olduğu zararlardan bahsedebilir misiniz?

Dine zararları aşikâr. Bidat ve hurafeler üzerinden bir tahrif söz konusu ki bu çok büyük bir zarardır. Ayet ve hadislerin tefsirinde tahrif, dinî ıstılahların yorum ve kullanımında tahrif... Bu tahrif ne amaçla yapılıyor? Siyasi ve iktisadi menfaat temini için. Neticede bu hareketlere kapılan Müslümanlar da büyük zararlara uğruyorlar. Öncelikle sevap kazanımlar derken günaha giriyor kitleler. Allah rızası için dâhil olunan cemaat görünümlü bir yapı sizi aslında cehenneme doğru sürüklüyor ve bunun farkında olamıyorsunuz. Tıpkı, "Dünya hayatındaki tüm çabaları boşa gitmişken kendilerinin güzel işler yaptıklarını sanıyorlar." (Kehf, 18/104.) diye Cenab-ı Hakk'ın bildirdiği bedbaht insanlar gibi... Eğer uyanırlarsa ve hurafelerle örülü hayatlarının hakikatten bir nasibi olmadığını anlarılarsa, kandırıldıklarını fark ederlerse belki doğru yol belledikleri bu yapıdan uzaklaşacaklar yahut derin pişmanlıklar eşliğinde maddi ve manevi hayatları allak bullak olacak. Mevzubahis yapılanmanın önemli bir kesiminde, 15 Temmuz gecesinin sonrasında görülen manzara genel olarak bu şekildedir. Uyanmayanlar ise tiyatrolarında kendilerine uyarlanmış rolü oynamayı sürdürüyorlar ve takdir edilen vadeye doğru tedrici şekilde kendi zararlarına ilerliyorlar.

Bu tür hurafeci yapılar İslam âleminin her şeyden önce zamanını alıyor, enerjisini tüketiyor, zenginliğini çarçur ediyor, Müslümanlar arasındaki karşılıklı güven hissini dumura uğ-

ratıyor. Esasında hak ile batılı birbirine karıştırıyor. İşin daha kötüsü, hurafeci din temsiliyeti üzerinden bazı kesimler İslami değerlerden soğuyorlar. Genelleştirmek suretiyle İslam'ın ve tüm Müslümanların bu kötü vasıfları taşıdıkları zehabına kapılıyorlar. Makyevalist fırsatçılıkla, akıldışılıkla, körü körüne taklitçilikle İslamiyet'i özdeşleştirme gafletine düşüyorlar. "Cemaat, ihlas, hizmet, himmet" gibi bazı mübarek kavramları ağızlarına almaz oluyorlar. Hatta buradan bir İslamofobi bile gelişebiliyor. Tüm bunlar tamiri çok zor toplumsal zararlardır.

Allah'ın (c.c.), "Şüphesiz bu, benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun. (Başka) yollara uymayın. Zira o yollar sizi Allah'ın yolundan ayırır. İşte sakınmanız için Allah size bunları emretti." (Enam, 6/153.) uyarısı gereğince insan/Müslüman, en kıymetli hazinesini imanını dış etkilere karşı korumakla mükelleftir. Modern hayatın getirdiği yeni nesil inanışların, akımların varlığına şahit oluyoruz. Geçmiş dönem batıl akımlarla kıyasladığımızda yeni dönemin inanç akımları hakkında neler söylersiniz?

Modernizm, eline aldığı bilim sopasıyla güya yoğun "akıldışılıklar içeren" dinleri ve kurumlarını geçen yüzyılda epey bir hırpaladı. Beklenti, hurafe yığınları olarak gördüğü dinlerin hayattan, hatta vicdanlardan çekilmesi, ebediyen yokluğa mahkûm edilmesiydi. Bu beklenti tabii ki gerçekleşmedi. Diğer taraftan modernite daha karmaşık hurafeler üret-

ti. Başını Hollywood'un çektiği film sektörünün, ışıltılı reklam dünyasının ve bağımlılık yaratan sosyal medyanın ustalıklı propagandasını yaptığı modern hurafeler, bugün geleneksel hurafeleri masum bırakacak tarzda insanlığı tehdit ediyor.

Fıtrî bir gerçeklik olan cinsiyet olgusu karşısında üretilen feminizm ve LGBT ideolojileri modern toplumların peşine takıldıkları modern hurafelerin örnekleri olabilir. Geleneksel hurafeler cehalet ortamlarında doğup gelişirken modern hurafeler, bilimi, siyaseti, sanatı ve akademiye arkasına alarak yayılıyor, güç kazanıyor. Bu yüzden de daha tahripkârlar. Zararı şahsi kalmıyor, aile başta olmak üzere geleneksel değerleri ve toplumsal kurumları ifsat ediyor. Karşılarında dinleri buldukları için, modern hurafeciler dinî değerlere de savaş açıyorlar. Ateizm, deizm cereyanları yepyeni dokunulmaz putlar yaratıyor. Bilim bu putlardan biri ve dinin tam karşısına dikiliyor.

Batıda Yahudilik ve Hristiyanlık bu çatışmaya dayanamadı ve sanki teslim bayrağını çekti. İnsanlar Avrupa'da ve Amerika'da bu yüzden hızla dinlerini terk ediyor. İslamiyet ise özgün özellikleri dolayısıyla bu meydan okumaya dirençli çıktı. Kur'ancılık ve tarihselcilik gibi diğer modern hurafeler bu direnci kırma işlevi görüyor zannımca. Neo-bâtinilik de bu hurafelerden bir diğeri. Hümanizm, çoğulculuk, insan hakları gibi modern değerler referans alınarak dinin temellerine yönelik masum görüntülü yıkıcı

hamleler yapılıyor. Müdafaa için reçete aynı aslında. Kadim usullerimiz bu hurafelerin zehrine karşı panzehir üretecek kabiliyetlere sahip. Fakat bunu layıkıyla yapabilecek yetişmiş insan kaynağına kâfi miktarda sahip değiliz. ■

Öz Geçmiş

1967 yılında İstanbul Fatih'te doğan Prof. Dr. Mehmet Ali Büyükkara, 1990'da Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. Yüksek lisansını aynı üniversitede 1993 yılında hadis bilim dalında, doktorasını 1997 yılında Edinburgh Üniversitesinde mezhepler tarihi alanında tamamladı. Yurda dönüşünde göreve başladığı Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde 2000 yılında doçent, 2006 yılında profesör oldu. Dekan yardımcılığı, Üniversite Senatörlüğü ve Temel İslam Bilimleri Bölüm Başkanlığı görevlerini yürüttü. 2009'da Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2012'de ise İstanbul Şehir Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi kadrosuna katıldı. Fakülte'nin kurucuları arasında yer aldı ve dekanlığını üstlendi. 2020'de Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesine döndü. Çalışmalarını klasik kelâm okullarının yanı sıra Şîîlik, bugünkü Seleflilik, çağdaş İslami akımlar ve hareketler, din-siyaset ilişkileri konularında yoğunlaştıran Büyükkara'nın, alanında yerli ve yabancı dilde yaptığı çeşitli yayınları mevcuttur. Bunlar arasında *İmamet Mücadelesi ve Haşimoğulları, Suudi Arabistan ve Vehhabilik, Kâbe'nin İşgal Tarihi, Ehl-i Beyt ve Ehl-i Devlet, Çağdaş İslami Akımlar* başlıklı kitap çalışmaları bulunmaktadır.

HELAL BELGELENDİRME FAALİYETLERİNDE DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞININ ROLÜ

Dr. İbrahim İLHAN

DİB Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı

Helal ve haram telakkisi, menşei itibarıyla ister ilahi ve beşerî olsun isterse toplumsal bir gereklilik veya kültürel bir kalıtım olarak nakledilegelmiş bulunsun, uygulamada mutlaka dinî bir görünüm sergilemiş, her devirde dinî bir değer olarak kabul edilmiştir. Helal kısaca, “kendisiyle yasak düğümlerin çözüldüğü, Şâri’in yapılmasına izin verdiği, mübah olan şeyler” olarak tarif edilebilir.

Kur’an-ı Kerim’de helal olan şeyler tasnif edilmemiş ve birer birer belirtilmemiştir. Şari’in helal kılması yanı sıra iyi, güzel ve temiz olma, bir şeyin helal olmasında temel ve genel şartlardan biri olarak benimsenmiştir. Nitekim Yüce Allah, “Allah’ın size verdiği helal, temiz rızıklardan yiyin.” (Maide, 5/88.) buyurmaktadır. Dinî bir gereklilik temeline dayanan helal gıda arayışları; bilhassa gıdaların içeriklerinin analizine, analiz edilen ürünlerin kontrolüne ve etiketlenmesine ihtiyaç duyulmasına neden olmuştur. Bu itibarla yetkili kuruluşlar tarafından incelenen ürünlerin İslami kurallara uygunluğunun

tespitinin ardından ürünün sertifikalandırılması işlemine “helal sertifikası” denir. Başka bir ifadeyle helal sertifikası, üreticinin talebi doğrultusunda yetkili kurumlar tarafından ilgili ürünlerin İslami kurallara uygun olması durumunda verilen bir belgedir. Ürünün İslami kurallara göre yasak herhangi bir unsur içermediğini, bu unsurlardan arındırılmış yerlerde ve cihazlarda hazırlandığını, işlendiği, taşındığı ve depolandığını, İslami kurallar dışında üretilen herhangi bir gıdayla hazırlama, işleme, taşıma ve depolama aşamalarında temasının olmadığını gösteren bir belgedir.

Helal sertifikası uygulamasının ilk olarak nerede ortaya çıktığı konusunda bir ittifak söz konusu değildir. Bazı araştırmacılara göre 1960’lı yıllarda ABD’de bu konuda ilk girişimlerde bulunmuş, 1963 yılında ISNA (Islamic Society of North America) ilk helal standart çalışmasını yapmıştır. Başlangıç düzeyindeki bu çalışma gayrimüslim ülke topraklarında üretilen ürünlerin Müslümanlarca kabul edilebilir olmasını garanti eden bir araç olarak

gelişmiştir. Bazılarına göre ise bu konuda ilk çalışmalar 1971 yılında Malezya Hükûmeti tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar neticesinde 1994 yılında Malezya Hükûmeti ilk sertifikayı vermeye başlamıştır.

Ülkemize baktığımızda tarihimizdeki hisbe ve ahilik teşkilatlarının kurumsal olarak bu görevi yürüttüğünü söyleyebiliriz. Nitekim Osmanlı toplumunda uygulanan “tahirdir” damgası, bu standartlaşmanın en güzel örneklerinden birini sunmaktadır. Osmanlı Devleti’nde 14 Şubat 1862’de alınan kararla ülkedeki Müslümanların kullanacağı deriden mamul ürünlerde “tahirdir” mührünün kullanılması emredilmiştir. “Tahirdir” damgasının hukuki dayanağı olarak İhtisap Kanunnameleri görülmüş, 1502’de yayımlanan “Kanunname-i İhtisab-ı Bursa” (Bursa Belediye Kanunnamesi) ile ilk standardizasyon çalışmalarının başladığı Osmanlı belgeleri ile kanıtlanmıştır. Bu standartlaştırmaların tümünde sadece damgayı alan kişide değil, damgayı vuran muhtesipte de İslami şartlar aranmıştır.

Türkiye’de helal sertifika arayışı, en belirgin şekilde 1970-1980’li yıllarda ortaya çıkmıştır. Özellikle margarin yağının yenilmemesi ile başlayıp dindar kasaplardan et alma hassasiyeti ile devam etmiştir. O dönemde her lokantada etli yemek yememe ve diş fırçalarında domuz kılı bulunma ihtimali, Müslümanları daha dikkatli davranmaya sevk etmiştir. 1990-2000’li yıllarda ise değişik internet sitelerinde helal-haram gıda listeleri ve bunların E kodları yayınlanmaya başlamıştır. 2000’li yılların ortalarında dernek ve vakıf çalışmaları başlamış; ardından helal gıda üretimi ve sertifikasyon için dernekler kurulmuştur. Bu amaç çerçevesinde 2005’te bir özel dernek kurulmuş, 2008 yılında ise ilk sertifikalandırma çalışmaları başlamıştır.

Sertifika konusu İslam İşbirliği Teşkilatına (İİT) bağlı üye ülkelerin gündemine Malezya Hükûmeti tarafından Yemen’in başkenti Sana’da düzenlenen 32. İslam Dışişleri Bakanları Konferansında “Helal Gıda Standardı” önerisi ile gelmiştir. Üye ülkelerin çalışmaları neticesinde “İslam Ülkeleri

Standartlar ve Metroloji Enstitüsü” (SMIIC/The Standards and Metrology Institute for Islamic Countries) standartları oluşturulmuştur. Bu çalışmada ülkemiz de aktif rol almıştır. Nihayetinde “Türk Standartları Enstitüsü” (TSE) 14 Temmuz 2011 tarihinden itibaren helal sertifika çalışmalarını tamamlamış ve sertifika verme sürecini başlatmıştır. 2017 yılında Ticaret Bakanlığına bağlı resmî bir kurum olan Helal Akreditasyon Kurumu (HAK) kurulmuş; 2022 tarihinde kabul edilen kanun maddesine göre, helal belgelendirme faaliyetleri gönüllülük esasına dayandırılmış ancak belgelendirme faaliyetinde bulunacak kuruluşların HAK’a akredite olmaları zorunluluğu getirilmiştir.

Diyanet İşleri Başkanlığı, kanunla kendisine verilen “toplumu din konusunda aydınlatma” görevi çerçevesinde helal belgelendirme faaliyetlerine bigâne kalmamıştır. Bu bağlamda 2011 yılında TSE (Türkiye Standartlar Enstitüsü) ile işbirliği protokolü imzalanmış; bu protokol gereğince dosyaların karar aşamasında Başkanlığımızdan bir yetkilinin bulunması şart koşulmuştur. Ayrıca müftü ve vazirlerimiz belgelendirme faaliyetlerinde “İslami Konular Uzmanı” olarak denetimlerde görev almışlardır. Başkanlığın dinî konulardaki en yüksek karar ve danışma organı olan Din İşleri Yüksek Kurulu da bu faaliyetlere destek vermiştir. Nitekim 26-28

Kasım 2011 tarihinde tertip edilen Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı “Günü-

müzde Helal Gıda” başlığı altında düzenlenmiştir. Bu toplantıda GDO’lu ürünler başta olmak üzere katkı maddeleri, modern kesim yöntemleri ve helal belgelendirme konuları ele alınmıştır. 17-18 Nisan 2019 tarihinde ise “Dinî Hükümü Açısından Gıdalardaki ve İlaçlardaki Katkı Maddeleri” çalışmayı düzenlenmiş; burada gıda ve ilaçlarda kullanılan katkı maddeleri konusu ele alınmıştır.

Komisyonlar hâlinde çalışan Din İşleri Yüksek Kurulu’nun İktisadi Hayat ve Sağlık Komisyonu’na bağlı “Helal Ürün ve Hizmetler” birimi oluşturulmuştur. Bu birimde görevli uzmanlarca “Katkı Maddelerinin Gıdalar ve İlaçların Hükümüne Etkisi”, “Helal Sertifikası Veren Kuruluşlar ve Türkiye Örneği”, “Günümüzde Kullanılan Alkol Türlerinin Fıkhi Açından Değerlendirilmesi”, “el-Muzafatü’l-Gıziyye: Dirase Fikhiyye Tahliliyye” başlıklı tezler hazırlanmıştır. Ayrıca 26 Ekim 2023 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığı ile Helal Akreditasyon Kurumu (HAK) arasında imzalanan protokol gereğince Kurul Uzmanları, “İslami Konular Uzmanı” olarak helal belgelendirme faaliyetlerine katılmaktadır. Öte yandan vatandaşlar tarafından Kurul’a “helal belgelendirmenin mahiyeti, güvenilirliği, gayrimüslimlerin helal sertifikası vermesi, kosher ürünlerin tüketimi, GDO’lu ürünler, E-kodlu ürünler, jelatin, karmin, sistein, şellak vb. katkı maddeli ürünlerin tüketimi, alkol ve alkol bazlı içecekler, yapay etin tüketilmesi” gibi konularda sorular sorulmaktadır. ■

KUR'AN'IN GİZLİ HAYRANLARI

Doç. Dr. Yaşar AKASLAN

On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Kur'an-ı Kerim gerek lafzı gerekse manası açısından sahip olduğu mucizevi özelliğiyle başlangıçtan itibaren dikkatleri üzerine çekmiştir. Üslubu ve muhtevasıyla her dönemde merak edilip üzerine düşünülen Kur'an, indirildiği dönemde müminlerin yanı sıra farklı gerekçelerle Mekke'li müşriklerin de takibinde olmuştur. Böylece Kureyşliler, Kur'an'ı merak etmek ve ondan etkilenmekten kendilerini alamamışlardır.

Kur'an'ın muazzam cazibesine mağlup olmamak için Kureyş müşriklerinin Kur'an okunan ortamı terk etmek, bir ayet duyduklarında kulaklarını tıkamak, sağır taklidi yapmak, şarkı söylemek, uluorta sövmek, bağırarak, bir büyü olarak gördükleri Allah'ın kelamını duyduklarında ellerini çırparak büyüye savuşturma çabaları gibi sözde birçok çareye başvurmuşlardır. Hatta Kureyşli müşriklerden kimisi para karşılığında şarkı söyleyen kadınlar tutarak Kur'an dinleyenlerin ilgisini kasıtlı olarak başka yönere çekmeye çalışmıştır. Müşriklerin ileri gelen isimlerinden Nadr b. Haris, sırf Kur'an dinleyen kimseyi ayartmak üzere iki kadın köle satın almış, "Bu adamı yedirin, içirin ve onu öyle eğlendirin ki Muhammed'in telkinlerine uymasın." demek suretiyle şarkıcılarıyla insanları oyalamaları, böylece onları Kur'an dinlemekten alıkoymaları konusunda görevlendirmiştir. Nitekim Lokman suresinin 6. ayetinin bu olay üzerine nazil olduğu nakledilmektedir. (Kurtubi, *el-Cami*, 14/52.)

İslam'ın azılı düşmanlarından olan Velid b. Muğire de oldukça zengin, iyi bir hatip, Arap şiirine hâkim bir edip ve ikna kabiliyeti üst düzey bir Kureyş asilzadesi ve entelektüeliydi. Aynı zamanda Ebu Cehil'in amcası ve Halid b. Velid'in babası olan Kureyş'in akıl hocası Velid, nübüvvetin ilk günlerinde vahyi merak etmiş ve Hz. Peygamber'in yanına gidip ondan Kur'an dinlemek istemişti. Allah Resulü'nün okuduğu ayet (Nahl, 16/90.), Velid'in kalbini yumuşatmış, kısa bir süreliğine onun mağrur ve kibirli hâminden eser bırakmamıştı. Öyle ki aynı ayeti tekrar okumasını istediği Resul-i Ekrem, ayeti bir kez daha tilavet edince Velid şöyle demekten kendisini alamamıştı: "Yemin olsun ki bu sözde öyle tatlılık, öyle güzellik ve parlaklık var ki âdeti tepesi bol yemişli, dibi ve kökü sulak yemyeşil bir ağaç o! Bunu beşer söyleyemez! Bu, asla bir beşer sözü değildir!" (Beyhaki, *Delailü'n-nübüvve*, 2/198.) Durumdan haberdar olan Ebu Cehil, Velid'in sapması hâlinde tüm Kureyş'in, atalarının dininden döneceği endişesiyle derhal amcasına giderek -güya- üzgün bir şekilde, "Amcacığım! İnsanlar senin için aralarında para toplamaya karar verdiler. Haberin vardır umarım!" demişti. Velid, bu durumun nedenini sorduğunda Ebu Cehil, "Sen menfaat elde etmek için Muhammed'in yanına gitmişsin!" şeklinde amcasının nabzını yoklamıştı. Bu söze öfkelenen amcasının dilinden şu cümle dökülürmüş: "Senin dilin ne söyler? Tüm Kureyş bilir ki ben onların en zenginiyim." (Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/507.)

Bir başka rivayette Velid'in, "Benim kimseden korkmadığımı, rüşvetle satın alınamayacağımı hepimiz bilirsiniz. İyi hitabetten anladığım da herkesçe malûmdur. Lakin Muhammed'den duyduğum sözler, başka hiçbir konuşmayla mukayese bile edilemez. Hem sürükleyici hem de derinden etkileyici... Buna ne şiir ne de nesir denebilir. Derinlikli ve içeriği de dopdolu..." (Ramzâr, *Tarih-i Kur'an*, 217.) demesi üzerine, Ebu Cehil baklayı ağzından çıkarıp şu cümleleri sarf etmişti: "O hâlde Muhammed ve Kur'an hakkında öyle bir söz söyle ki senin onu inkâr ettiğine ve ondan hoşlanmadığına insanlar ikna olsunlar." Kur'an'ın letafetinin tesirinde kalan ve kafası allak bullak olan Velid istemedi ki şu itirafta bulundu: "Ne söyleyeyim, bilmem ki! İçinizde şiirin her türünü; rezezi, kasidesini ve cin şiirlerini benden daha iyi bileniniz yoktur. Yemin ederim ki onun söyledikleri bunların hiçbirine benzemiyor! Okuduklarında başka bir letafet ve zarafet var. Hiç kuşku yok ki o söz her şeye üstün gelir. Fakat ona hiçbir şey üstün gelemez, onu aşamaz! Tüm sözler onun altında ezilir kalır." Ebu Cehil kararlı bir şekilde, "Vallahi kavmin onun aleyhinde konuşmadıkça ikna olmayacak, bilesin!" deyince Velid, "Öyleyse beni bir süre kendi hâlime bırak da düşüneyim." demek suretiyle mühlet istedi. Bir müddet düşündükten sonra, "Bu, sadece başkalarının öğrettiği, başkalarından naklettiği eski zamanlardan aktarılan bir sihir den başka bir şey değil!" dedi. Müddessir suresinin 11-26. a-

yetlerinin bu olay üzerine nazil olduğu söylenir. (Taberi, *Ca-mi'ul-beyan*, 29/96.)

Kur'an, Velid b. Muğire'nin vur-guladığı özelliğe kesinlikle sa-hiptir. Zira inanan inanmayan, kim olursa olsun dinleyenin duygularında oluşturduğu he-yecan hâli başka bir sözle kı-yaslanamaz. Tam da bu nok-tada Zerkeşi'nin tespiti kay-da değerlidir. Ona göre Kur'an'ı dinleyen kimse müminse mut-luluk veren bir ürperti ve yü-celik hissi onu kuşatır. Kal-bi, Kur'an'a yönelik bitmek tü-kenmek bilmeyen bir çekim ve sevgiyle dolar taşar. Eğer din-leyen inkârcı ise o da heye-can hisseder. Ancak huzur-suz eden ve azarlayıcı bir duy-guyla karışık şekilde... Bu his-de endişesinin, dinlediği kela-mın güzelliğine baskın gelme-sine sebep olur." (Zerkeşi, *el-Bur-han*, 2/114.) Bir başka bakış açı-sına göre ise Kur'an dinlemeyi zahmetli bulmaları sebebiyle inkârcıların dirençleri artmak-tadır. (Kadı İyad, *eş-Şifa*, 1/274.)

Velid, Peygamberimizin ef-sun ve büyüyle insanların ak-lını çeldiğini söyleyerek insana-lara Kur'an dinlememelerini üst perdeden telkin etmekteydi. Öyle ki sihir olarak gördüğü Kur'an'dan bahsederken çev-resine tehdit dilini kullanmak-taydı. Ancak hiçbir yasaklama, muhteşem bir çekim gücüne sahip olan Kur'an'ı dinlemek-ten müşrikleri alıkoyamamıştı. Nitekim Kur'an hakkında ko-nuşulanları duyup meraklanan ve bu arzularını yenemeyen birçok müşrik söz konusudur. Hâl böyle olunca onlar Kur'an'ı dinlemek üzere her fırsatı de-ğerlendirmişlerdir.

**Kur'an'ın
etkileyici üslubu,
kendisine
inanmayanları
dahi hayran
bırakmış; gerek
nazil olduğu
dönemde gerekse
sonrasında
bu mucizevi
özelliğine
hiç kimse ve
hiçbir güç halel
getirememiştir.**

Kureyş'in önde gelen isimle-rinden Ebu Süfyan, Ebu Cehil ve Ahnes b. Şerik bunlardan sadece üçüdür. Kaynaklara göz attığımızda bu üç simanın Kur'an'ın gizli hayranları oldu-ğunu söylemek mümkündür. Bilindiği üzere Hz. Peygamber (s.a.s.), özellikle gece namaz-larında Kur'an kıraatini oldukça uzun tutardı. İşte böyle bir gecede Ebu Süfyan, Ebu Cehil ve Ahnes b. Şerik birbirlerin-den habersiz olarak ve kimseye görünmeksizin Kur'an din-lemek üzere Peygamberimizin evinin yakınında bir yere giz-lendiler ve sessizce Allah Re-sulü'nün okuduğu ayetleri tüm gece hayranlıkla dinlediler. Şa-

fak sökerken her biri evine git-mek üzere saklandığı yerden çıkıp yol alırken sokak başında birbirleriyle karşılaştılar. Ken-dilerini Kur'an-ı Kerim'in tıl-sımına kaptıran Kureyş'in ön-de gelen bu üç siması, "Ne işin var burada?" diyerek birbirleri-ne çıktılar ve birbirlerini kına-yarak "Sakın bir daha buraya gelmeyelim! Eğer bizi burada birisi görse kalbine şüphe dü-şer! Meraklarını daha da artırmış oluruz. Bundan sonra as-la böyle bir şey olmasın!" diye-rek karar aldılar. Kimseye gö-rünmeden derhal oradan ayrıl-dılar. Merakları iyice artan bu üç Kur'an hayranının (!) önce-ki gece dinledikleri çok hoşla-rına gitmiş olmalı ki ikinci ge-ce de aynı yere ve birbirlerin-den habersiz şekilde yine git-tiler. Tan yeri ağarıp ortalık ay-dınlanmaya başlayınca kadar Resulü Allah'ın kıraatini ön-ceki gibi sessizce ve hayran-lıkla dinleyerek sabahladılar. Geçen gece yaptıkları gibi tam evlerine dönüyorlardı ki yine karşılaştılar! Bu davranışlarının hiç doğru olmadığını belirte-rek dün gece birbirlerine söy-ledikleri sözleri tekrarlayıp yi-ne oradan ayrıldılar. Merakları büsbütün artan bu üçlü birbir-lerine söz vermelerine karşın üçüncü gece yine evlerinden gizlice çıkarak Peygamberimi-zin evinin dışında sinerek ses-siz şekilde gece boyu Kur'an'ı dinlediler. Ortalık aydınlanma-dan evvel oradan ayrılıp gizli-ce evlerine gitmek üzere yer-lelerinden çıktıklarında bir anda karşı karşıya geldiler. Birbirle-rine öfkelenen Kureyş'in üç li-deri meseleyi bir daha açma-mak üzere kapatmaya karar verdiler. Bir daha buraya ge-

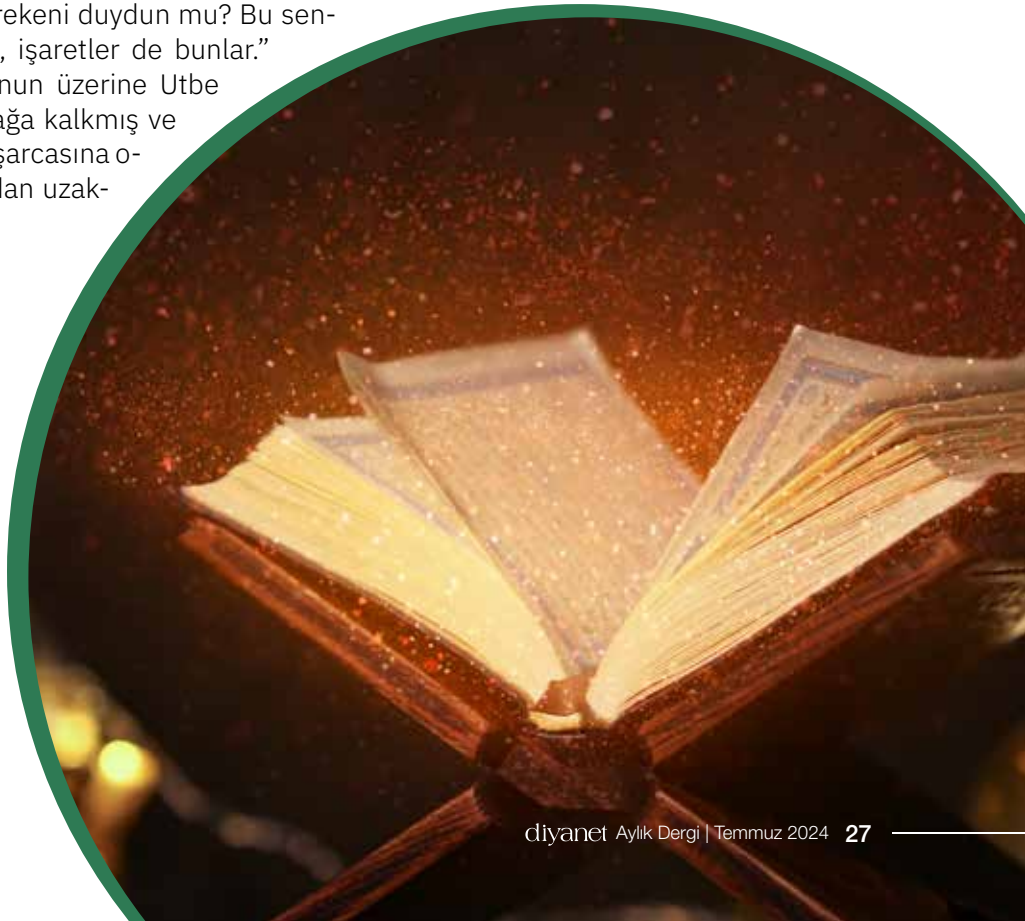
lip Kur'an dinlemeyeceklerine dair ant içtiler. Karşılıklı yemin edip kimseye görünmeden evlerinin yolunu tuttular. (İbn Hişam, *es-Sire*, 1/337-338.) Kaynaklar, "Biz o müşriklerin Kur'an'ı dinlerken ne maksatla dinlediklerini, yine o müşriklerin kendi aralarında, 'Muhammed'e uyar-sak sihirli sözleriyle insanları etkileyen bir adama uymuş oluruz.' diye ileri geri konuştuklarını çok iyi biliyoruz." ayetinin (İsra, 17/47.) nüzul sebebine dair mezkûr üç isimden bahseder. Adı geçen üç Mekkeli lider, bir daha Kur'an dinlemeye yemin ettikleri günden sonra Peygamberimizin evinden uzak durmalarına rağmen huzursuzlukları günden güne artmış, Kur'an'a dair dinledikleri hakkında diğerlerinin düşüncelerini hep merak etmiş ve öğrenmek istemişlerdir. Bu bağlamda Kur'an dinlememek için kendini parlayan ancak bunu başaramayan Ebu Cehil, belki de tatmin edemediği ve dizginleyemediği Kur'an dinleme arzusunu Resulüllah'a öfke, kin, nefret ve düşmanlık olarak yansıtmıştır.

Yine Kureyş'in ileri gelen müşrik isimlerinden olan Utbe b. Rebia da Kur'an'dan etkilenen kimselerdendi. Zekâsı ve ikna kabiliyetiyle şöhret bulan Utbe, Hz. Hamza'nın Müslüman olmasıyla panikleyen Kureyş'in endişeli lider kadrosuna Allah Resulü'yle konuşup ona birtakım tekliflerde bulunacağını, önerilerinin bazılarını kabul edebileceğini düşündüğünü söylemişti. Yaptığı plana göre Hz. Peygamber'e ne isterse verilecek, o da Kur'an okumayı bırakmak suretiyle Ku-

reyşlileri eski rahat günlerine kavuşturacaktı. Umutlanan müşrikler ikna edici özelliğine istinaden Utbe'ye oldukça güvenmişlerdi. Utbe, Resul-i Ekrem'e servet, şeref, güç, kadın ve hatta çarpıldığını düşünerek (!) onu tedavi etmeyi teklif etmişti. Tek yapması gerekenin insanları Kur'an ile büyülemeyi bırakmak olduğunu söylediği Peygamberimiz, Utbe'nin küstahça sözlerini ve ahlaksız tekliflerini bitirmesini sabırla beklemiş ve sonunda, "Ey Utbe! Sözlerini tamamladın mı?" diye sormuştu. Aldığı "Evet!" cevabı üzerine Allah Resulü, "Beni dikkatle dinle!" buyurmuş ve Fussilet suresinin baş tarafını okumuştur. Utbe susmuştu. Büyülenmiş gibi ellerini havada çırparak başını iki yana sallamış ve ayetleri dinlemeye devam etmişti. Peygamberimiz 37. ayete geldiğinde eğilerek Utbe'ye şöyle demişti: "Ebu'l-Veled, duyman gerekeni duydun mu? Bu sensin, işaretler de bunlar." Bunun üzerine Utbe ayağa kalkmış ve koşarcasına oradan uzak-

laşmıştı. Yüzü sapsarı kesilmiş şekilde müşriklerin yanına dönen Utbe'ye neler olduğu sorulduğunda verdiği cevap şu olmuştu: "Daha evvel hiç işitmediğim türden bir söz duydum. Yemin olsun ki dinlediklerim ne şiir ne büyü ne de kehanetti. Ey Kureyş! Tavsiyeme uyun, benim yaptığımı yapın ve onu rahat bırakın! Zira duyduğum sözler bir ateş gibi yayılacak!" Bunun üzerine Kureyşliler, Kur'an'ın Utbe'yi de büyülediğini üzülerek belirtmişlerdir. (İbn Hişam, *es-Sire*, 1/293.)

Görüldüğü üzere Kur'an'ın etkileyici üslubu, kendisine inanmayanları dahi hayran bırakmış; gerek nazil olduğu dönemde gerekse sonrasında bu mucizevi özelliğine hiç kimse ve hiçbir güç halel getirememiştir. ■

KALPLER ANCAK ALLAH'I ANMAKLA HUZUR BULUR

Doç. Dr. Bayram KÖSEOĞLU
DİB Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı

الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا
بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ.

“Bunlar, iman edenler ve Allah’ı zikrederek gönülleri huzura kavuşanlardır. Bilesiniz ki gönüller ancak Allah’ı zikrederek huzura kavuşur.”

(Rad, 13/28.)

“Bir şeyi anmak, hatırlamak” demek olan zikir, terim olarak “Allah’ı anmak ve unutmamak suretiyle gafletten ve nisyandan kurtuluş” anlamında kullanılır. Zikir, dil veya kalp ile ya da her ikisiyle beraber yapılır. Bu ise ya unutulmuş bir şeyi hatırlama ya da hatırdaki olanı muhafaza etme şeklinde olur. (Ragib el-İsfahani, *el-Müfredat*, 179.) Kur’an’da birçok ayette geçen zikir kelimesi ve farklı türevleri Allah’ı dil ile hamd, tesbih ve tekbir şekliyle övmek; nimetlerini anmak, bunları kalple hissetmek ve tefekkür etmek; kulluğun gereklerini yerine getirmek; namaz kılmak, dua ve istiğfarda bulunmak, kevnî ayetler üzerinde düşünmek gibi farklı manaları ifade etmektedir. (Reşat Öngören, “Zikir”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 44/409.)

Zikir deyince akla ilk gelen, Yüce Allah’ı anmak manasıdır. Bu bağlamda, Kur’an-ı Kerim’de Allah’ı çokça zikretmek emredilmiş (Ahzab, 33/41.); yalvararak ve ürpereyerek, alçak sesle Yüce Allah’ın sabah akşam anılması (Araf, 7/205.), O’nun bahşettiği nimetlerin unutulmaması (Bakara, 2/122.) istenmiştir. Allah’ı anmanın her şeyden üstün ve önemli olduğu vurgulanarak (Ankebut, 29/45.); ne mal ve mülkün, ne çoluk çocuğun (Münafikun, 63/9.) ne de ticaret ve alışveriş gibi dünyevi işlerin müminleri Allah’ı anmaktan, namaz ve zekât gibi ibadetlerden alıkoymasına gerektiği (Nur 24/37.) belirtilmiştir.

Yine Kur’an’da müminlere bakan yönüyle zikrin, kurtuluşa ve bağışlanmaya vesile olacağı vurgulanmış (Enfal, 8/45; Cuma, 62/10.), “Bilesiniz ki gönüller ancak Allah’ı zikrederek huzura kavuşur.” (Rad, 13/28.) şeklindeki ilahî beyanla Allah’ı anmanın kalp huzurunun kaynağı olduğuna işaret edilmiştir. Allah’tan korkarak O’nun emir ve yasakla-

rına uygun bir hayat yaşamak yanında ayette geçen “zikrul-lah” ifadesiyle Kur’an’ın kastedilmiş olması da mümkündür. Bu sayede Allah’ın emirleriyle, Kur’an’ın düsturlarıyla müminlerin kalpleri şek ve şüpheden uzaklaşıp huzur ve sükûna erecektir. (İbn Aşur, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, 13/137.) Allah’ı unutan, O’nu anmaktan, emir ve yasaklarına uymaktan gafil olanlar ise şeytanın tasallutundan kurtulamayacaklardır. (Zuhuruf, 43/36.)

Zikir aynı zamanda Kur’an’ın isimlerinden biridir. “Şüphesiz o Zikr’i (Kur’an’ı) biz indirdik. Onun koruyucusu da elbette biziz.” (Hicr, 15/9.); “...Sana, insanlara indirileni açıklayasın diye Zikr’i (Kur’an’ı) indirdik...” (Nahl, 16/44.); “Bu, kendisiyle insanları uyarman, inananlara öğüt vermen için sana indirilen bir kitaptır...” (Araf, 7/2.) mealindeki ayetlerde Kur’an’ın müminler için önemine işaret edilmektedir. Zira baştan sona ilahi hakikatlerle; iman, ibadet, sosyal hayata dair prensipler ve ahlaki ilkelerle dolu olan Kur’an, okunmasıyla bir ibadet ve zikir olması yanında Müslümanların, dahası bütün insanlığın kurtuluşuna vesile olacak dinî ve dünyevi prensipleri hatırlatan bir rehberdir. “Andolsun, size içinde sizin için öğüt bulunan bir kitap indirdik...” (Enbiya, 21/10.) buyrulduğu üzere, Kur’an’ı okuyan, içerdığı hükümleri sürekli hatırında tutan ve bu hükümler doğrultusunda yaşayanlar için daima bir nur, bir öğüt ve bir zikir olmaya devam edecektir Kur’an.

Kulun Allah ile iletişimini sağlayan, kulluk bilincini canlı tutan ibadetler de Allah’ı anma-

nın, her zaman hatırdan tutmanın vasıtalarıdır. “Kuşkusuz ben, yalnız ben Allah’ım. Benden başka tanrı yoktur. O hâlde bana kulluk et, beni hatırdan tutmak için namazı kıl.” (Taha, 20/14.) buyrulduğu üzere günde beş vakit kıldığımız namaz, günlük hayatın içinde kaybolup gitmekten bizi koruyacak, Allah’ı anmaya ve hatırdan tutmaya vesile olacaktır. Bu yönüyle ibadetler de zikrin önemli bir unsuru olmaktadır.

Zikir kelimesi farklı türevleriyle “hatırlatmak, öğüt vermek” anlamlarına da gelmektedir. Kur’an-ı Kerim’de, “Sen öğüt vermeye devam et, zira öğüt inananlara fayda verir.” (Zariyat, 51/55.) buyrulduğu üzere, insanlara nasihat etmenin, dinî ve dünyevi hakikatleri hatırlatmanın; iyi, doğru ve güzel olana yönlendirip kötü olandan sakındırmanın da zikrin farklı bir vechesi olduğu söylenebilir.

Allah’ı sürekli hatırdan tutmak, dil ve kalp ile O’nu anmak zikrin temelidir. Bu temelin üzerinde ise kulluğun bilincinde olmak, Allah’ın bizlere olan nimetlerini her daim tefekkür etmek ve ibadetlerle kulluğumuzu izhar etmek gibi zikrin gereğini hayatımıza yansıtmak yer almalıdır. Allah’a imanın bir gereği olarak bunları yapmak, Allah’ı anmanın somut göstergeleri olacaktır. Yaptığımız bir iyiliği Allah için yapmak, kaçındığımız bir kötülükten yine Allah için kaçınmak zikrimizin bir gereğidir. Küçük bir karıncadan yüce dağlara, yağın bir yağmur damlasından engin denizlere, bedenimizdeki sayısız harikalardan evrendeki benzersiz nizama varıncaya

kadar bütün mahlûkatta O’nun kudretini görebilmektir zikir aynı zamanda. Bütün bunları bir var eden olduğu gerçeğini hatırdan çıkarmamaktır. Sahip olduğumuzu düşündüğümüz her ne varsa gerçek sahibinin Allah olduğunu unutmamaktır.

Kendisine iman etme lütfuna eriştiğimiz ve bahşettiği sayısız nimetlerden dolayı Allah’a şükretmek de zikrin bir gereğidir. Şükürümüzün göstergesi ise O’nun rızası doğrultusunda yaşamaktır. Bu durumda hakiki anlamda zikir; Allah’ı dille anmak, kalple hissetmek ve tefekkür etmek yanında Müslümanca yaşamakla anlam bulacaktır. Yaptığımız her işi O’nun rızasını gözeterek yapmak, gösteriştenden uzak ama samimiyetle hareket etmektir zikrin gereği. İşimizi ibadet bilinciyle yapmak, hayatımızın merkezine O’nu koyabilmektir. Nefsimize uyararak bir kötülük yaptığımızda hemen Allah’ı hatırlayıp bağışlanma dilemektir.

Buna göre zikir; Allah’ı dil ile anıp kalp ile hissetmekten namaz, oruç ve hac gibi ibadetleri ifa etmeye; insanlara öğüt ve tavsiyelerde bulunmaktan hayatımızın her adımında, yaptığımız her işte Allah’ı hatırlayıp O’nun emir ve tavsiyeleri doğrultusunda yaşamaya kadar hayatımızın her anını kuşatan bir mahiyete sahiptir. Bu anlamda zikri bir yaşam felsefesi hâline getirebildiğimizde, Yüce Allah’ı her an hatırdan tutup gereğince yaşayabildiğimiz ölçüde, “Siz beni anın ki ben de sizi anayım.” (Bakara, 2/152.) şeklindeki ilahi beyan üzere, Allah da bize zikrimizin, şükürümüzün ve kulluğumuzun karşılığını eksiksiz verecektir. ■

KAÇINILMAZ GERÇEK: ÖLÜM

Dr. Ahmet OĞUZ

Suudi Arabistan Cidde Din Hizmetleri Ataşesi

أَكْثَرُوا ذِكْرَ هَازِمِ اللَّذَاتِ

“Lezzetleri yok edeni
(yani ölümü)
çokça hatırlayın.”

(Tirmizi, Zühd, 4 [2307]; Nesai, Cenaiz, 3 [1825].)

Dünya hayatı doğum ile başlayıp ölüm ile sona eren bir süreçtir. İnsan başta olmak üzere her canlı sınırlı bir ömre sahiptir. (Âl-i İmran, 3/ 185; Enbiya, 21/ 35; Ankebut, 29/ 57.) Dolayısıyla kaçınılmaz gerçek olan ölüm gelmeden ömrü en iyi şekilde değerlendirmek gerekir. Zira insan başıboş yaratılmamış olup (Kıyamet, 75/36.) hangimizin daha iyi/güzel işler yapacağını sınamak için hayat ve ölüm birer imtihan vesilesi kılınmıştır. (Mülk, 67/2.) Yüce Allah'ın takdir ettiği ömür sona erdiğinde her canlı ölümü tadacaktır. Çünkü Allah'tan başka her şey fani ve ölümlüdür. (Rahman, 55/26-27.) Ölümden kurtulup dünyada sonsuza kadar yaşama imkânı olsaydı hiç şüphesiz buna en layık olan Allah'ın seçkin ve sevdiği kulları yani peygamberler olurdu. Oysa âlemlere rahmet olarak gönderilen Sevgili Peygamberimiz bile bu dünyadan ahirete göçmüştür. (Enbiya, 21/34; Zümer, 39/30.) Necip Fazıl bunu şöyle dile getirmiştir: “Ölüm güzel şey / Budur perde ardından haber... / Hiç güzel olmasaydı / Ölü müydü Peygamber?” Aslında her davranışını Allah'a hesap verme bilinciyle yapan kimseye ölüm bir yok oluş değil, buluşmanın başlangıcıdır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) son nefesinde, “En Yüce Dost” a gitme arzusunu dile getirmiştir. (Buhari, Meğazi, 84 [4436].) Onun yolundan giden Mevlana da ölümünü “şeb-i arus” (düğün gecesi) olarak ifade etmiştir.

İnsan hayatının sona ereceği zamana “e-cel” adı verilmektedir. Ecel bir gün bizim de kapımızı çalacaktır. Kapımız çalındığında ölüme, “Şimdi hazır değilim, daha yapacak işlerim var, başka zaman gel.” deme imkânımız olmayacaktır. Eceli gelen herkes zamanında ölecektir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “Her ümmetin bir eceli vardır. Ecelleri gelince ne bir an geri kalırlar ne de bir an ileri gidebilirler.” (Araf, 7/34.)

Hz. Enes (r.a.) şöyle demiştir: “(Bir kere) Hz. Peygamber (s.a.s.) birtakım çizgiler çizerek şöyle buyurdu: İşte bu çizgi insanın umduğu emelidir. Şu çizgi de ecelidir. İnsan uzaktaki emelini beklerken kendisine en yakın olan ecel ansızın gelirir.” (Buhari, Rikak, 4 [6418].) Ölümden kurtulma imkânı olmadığına göre akıllı insanın yapması gereken ölü-

mü unutmamak ve ondan sonrası için hazırlık yapmaktır. Nitekim Allah Resulü (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “Akıllı kişi, kendisini hesaba çeken ve ölümden sonrası için çalışandır. Aciz kişi ise arzularına uyup bir de Allah’tan (bağışlanma) umandır.” (Tirmizi, Sıfatü’l-kıyame, 25 [2459].); “... (Gaflete) dalan, gülüp oynayan, kabirleri ve toprak altında çürümeyi unutan kul ne bedbahttır! Azan, haddi aşan, nereden geldiğini ve nereye gittiğini unutan kul ne bedbahttır! ...” (Tirmizi, Sıfatü’l-kıyame, 17 [2448].) Ölüm yokluk olmayıp ebedî yurdumuz olan ahirete göç etmektir. Dolayısıyla imanın bir gereği olarak ölüme rıza göstermek gerekir. Ölümün ansızın gelebileceğini şair ne güzel ifade etmiştir: “Ey dünya ile meşgul olan; mutlak aldatır onu uzun emel. Ya da gaflet üzre kalır, ta ki yaklaşıncaya dek ecel. Ölüm gelir bir anda, kabir bir sandık ki içi amel. Sabret zorluklarına, yoktur ölüm, gelmezse ecel.”

Her konuda olduğu gibi musibet anında da nasıl bir tavır takınmamız gerektiği hususunda Hz. Peygamber (s.a.s.) bizim için en iyi örnektir. Hicretin onuncu yılında Allah Resulü’nün (s.a.s.) henüz on altı aylık olan biricik oğlu İbrahim vefat etmişti. (Müsned, 30/634 [18705].) Daha önce evlat acısı yaşamamış olan Peygamberimiz, evladının ölümünü rıza ve sabırla karşılamıştır. Nitekim Resulullah (s.a.s.), sütannesinin yanında olan İbrahim’i zaman zaman ziyaret ederdi. Hastalandığını duyduğunda hemen onun yanına gitti ve vefat etmek üzere olduğunu gördü. Minicik bir bebek olan İbrahim’in bedeni âdeta titriyor ve can veriyordu. Bu sırada Re-

sulullah’ın (s.a.s.) gözlerinden yaşlar akmaya başladı. Ağlaması karşısında, “Sen de mi ey Allah’ın Resulü!” diye şaşkınlığını ifade eden Abdurrahman b. Avf’a, “Ey İbn Avf, bu (ağlamak) merhamettir.” buyurdu. Gözyaşları akmaya devam ederken Resulullah (s.a.s.) Allah’ın emri olan ölüm karşısında takınmamız gereken tavrı şöyle ifade buyurdular: “Göz ağlar, kalp üzülür. Biz ise sadece Rabbimizin razı olacağı sözü söyleriz. Ey İbrahim, biz gerçekten senin ayrılığına hüznüyoruz!” (Buhari, Cenaiz, 43 [1303].) Şefkat Peygamberi, yavrusuna hitaben sözlerine şöyle devam etti: “Ey İbrahim! Eğer ölüm doğru bir vaat ve herkes için geçerli bir gerçek olmasaydı ve arkada kalan, önden gidene hiç kavuşmayacak olsaydı biz şu anda duyduğumuzdan çok daha büyük bir üzüntü çekecektik. Biz gerçekten senin için çok hüznüyoruz.” (İbn Mace, Cenaiz, 53 [1589].)

Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.) İslamiyet’in ilk yıllarında kabir ziyaretini yasaklamıştı. Ancak tevhid inancı yerleştikten sonra ölüm ve ahireti hatırlatması amacıyla kabir ziyaretine izin vermişti. (Ebu Davud, Cenaiz, 75, 77 [3235]; İbn Mace, Cenaiz, 47 [1571].) Bizzat kendisi de kabir ziyaretinde bulunmuştur. Hz. Aişe validemizin naklettiğine göre Allah Resulü (s.a.s.), kendisiyle birlikte kaldığı her gecenin sonunda Medine’deki Baki Mezarlığı’na gidip oradakilere selam verir, onlar için dua ve istiğfarda bulunurdu. (Müsned, 42/297-298 [25471].) Ancak ölüden bir şeyler istemek, tevhid inancı ile bağdaşmamaktadır. Ölümü ve ahireti hatırlatması yönüyle kabir ziyareti hem erkeklere hem de kadınlara faydalı olup mendup ka-

bul edilmiştir. (Tahtavi, Haşiye, 629-630; *el-Mevsu’atü’l-fıkhiyyetü’l-kuveytiyye*, 24/88.) Buna rağmen kadınları kabir ziyaretinden meneden bazı hadisler de vardır. (Ebu Davud, Cenaiz, 76, 78 [3236].) Ancak bunlar, cahiliye dönemine ait bazı batıl inanç ve uygulamaların ortadan kaldırılmasına yönelik tedbir amaçlı olabilir. Zira Hz. Aişe’nin, kardeşi Abdurrahman’ın kabirini ziyaret etmesi (Abdürrezzak, *Musannef*, 3/570 [6711].), Hz. Fatıma’nın her cuma günü Hz. Hamza’nın kabirini ziyaret etmesi (Abdürrezzak, *Musannef*, 3/572 [6713].), bu hususta genel bir yasaklamanın olmadığına işaret etmektedir. Fakat Hz. Peygamber (s.a.s.), cenaze merasimlerinde bağırarak ağlayıp sızlama, ağıt yakma, yüzü tirmalayıp dizlere vurma gibi cahiliye dönemine ait (Müslim, Cenaiz, 29 [934].) uygulamaları kesin olarak yasaklamış (Buhari, Cenaiz, 35 [1294].), kadınlardan İslam üzerine biat aldığı sırada cenaze merasimlerinde feriyat edip çığlık atmayacaklarına dair söz almıştır. (Müslim, Cenaiz, 33 [936].) Ancak merhametin bir tecellisi olarak (Ebu Davud, Cenaiz, 23-24 [3125].) hüznü gözyaşlarının rıza ve sükûnet içerisinde dökülmesine ses çıkarmamış, kendisi de annesinin kabirini ziyaret ederken ağlamıştır. (Müslim, Cenaiz, 108 [976].) Kabir ziyaretinde ölüler selamlanıp onlar için dua edilir. (Müslim, Cenaiz, 103 [974].) Dua niyetiyle ve ihlasla Kur’an-ı Kerim’den bazı ayet veya sureler okunabilir. Ancak Kur’an-ı Kerim’i dünyevi çıkarlara alet etmek asla doğru değildir.

Yüce Allah cümlemizi ölümden ibret alan, sonrası için hazırlık yapan ve ahirete imanla göçen akıllı ve şuurlu Müslümanlardan eylesin. ■

İKİ DİYANET İŞLERİ BAŞKANININ DERS HOCASI MEHMET ŞÜKRÜ ÇAKIROĞLU

Dr. Mehmet BULUT

DİB Emekli Başkanlık Müşaviri

Mehmet Şükrü Çakıroğlu (1869-1936), Osmanlı döneminde doğmuş, o dönemin eğitim müesseselerinde ilim öğrenmiş, feyiz almış, dersiamlık payesine nail olarak kendisi de ders okutmuş, talebe yetiştirmiş, yine bu dönemde çeşitli devlet hizmetlerinde bulunmuş, sonra Millî Meclis Hükûmetleri döneminde ve nihayet Diyanet İşleri Reisliğinin ilk yıllarında fetva makamlarında bulunmuş mümtaz âlimlerimizdendir.

Hem Osmanlı hem de Cumhuriyet dönemini idrak etmiş ulemamız vardır. M. Rifat Börekçi, A. Hamdi Akseki, Ömer Nasuhi Bilmen ve daha birçok zevat. Makalemize konu olan Mehmet Şükrü Efendi'yi de bu cümleden zikretmeliyiz.

Bilinen bir husustur; ulemamızın büyük bir kesimi kendilerini insan yetiştirmeye hasret-

miş; hocalarından, dinî-ilmî eserlerden edindikleri ilim ve irfanı kendi görüş ve içtihatlarını da ekleyerek yeni nesillere nakletmişlerdir. Bu durumdaki zevat, risale yazmak, eser telif etmek imkânı bulamamış veya buna ihtiyaç duymamış ya da tevazuları buna mani olmuştur. Binaenaleyh, onların en büyük eseri yetiştirdikleri seçkin şahsiyetlerdir ve bu, onlar için en büyük iftihar vesilesidir. Yetiştirdikleri insanların bir kısmı ülkenin maddi manevi hayatına yön verecek konuma gelmişlerse bu, onlar için paha biçilmez bir mükâfat olmuştur. Bu cümleden olarak Diyanet İşleri Başkanlığı makamını ihraz etmiş iki reise hocalık yapmış bir âlim olarak Şükrü Efendi'yi o bahtiyar insanlardan sayabiliriz. Evet, üçüncü Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki (1887-1951) ve altıncı Diyanet İşleri Başkanı Ha-

san Hüsnü Erdem (1889-1974) icazetlerini, derslerine devam ettikleri Mehmet Şükrü Efendi'den almışlardı. Erdem'in icazetnamesi 1912, Akseki'nin icazetnamesi ise 1914 tarihini taşımakta. Ne var ki Şükrü Efendi'nin ömrü vefa etmemiş ve bu iki talebesinin o makama gelişlerini görememiştir. Matbu bir eseri olmamakla birlikte Şükrü Efendi'nin hizmetleri talebe yetiştirmekle sınırlı kalmamış, Osmanlı döneminde çeşitli devlet hizmetlerinde bulunduğu gibi Şer'iyye Vekâleti yıllarında Heyet-i İftaiye ve kuruluşundan itibaren Diyanet İşleri Reisliğinde 12 yıl boyunca Müşavere Heyeti azalığında bulunmuştur.

M. Şükrü Efendi ile ilgili bilgilerimiz onun özlük dosyalarındaki kayıtlarla sınırlı. Biri Şer'iyye Sicilleri Arşivinde diğeri Diyanet İşleri Başkanlığı Personel Sicil Arşivinde olmak üzere o-

nunla ilgili iki ayrı özlük dosyası bulunmakta. Doğumu, ailesi, tahsili ve Osmanlı dönemindeki hizmetlerinin bir kısmına ilişkin en eski kayıtlar, Şer'iyye Sicilleri Arşivindeki dosyasında yer alan ve 23 Mayıs 1926 tarihinde doldurduğu anlaşılan tercüme-i hâl varakasında yer almakta. Tercüme-i hâl varakası, Osmanlı'da bir devlet hizmetine girişte her memurun doldurmakla yükümlü olduğu bir formdur.

Doğumu, ailesi, şöhreti: Sözü edilen iki dosyadaki verilerden öğrendiğimize göre Mehmet Şükrü Efendi, 30 Mayıs 1285/11 Haziran 1869 tarihinde Bayındır'ın Falaka (Zeytinova) köyünde doğmuş. İsmi Mehmet, mahlası Şükrü'dür. Babası "Molla Çakıroğlu" şöhretiyle bilinen Hafız Hasan Efendi, annesi Fatma Hanım'dır. Hafız Hasan Efendi, Falaka köyünde bir süre mektep hocalığı ve cami imamlığı yapmış sonra istifa ederek ticaret ve ziraatla iştigal etmiştir. Eşi, Ayşe Hanım'dır. Mehmet Saim, Hasan Hayri ve Fatma Sabahat adlarında üç evladı vardır.

Daha önce yazmış olmalıyım; Osmanlı ilim geleneğinde ulema, memleketlerine nispetle anılmıştır: Aksekili Ahmet Hamdi, Erzurumlu Ömer Nasuhi, Konyalı Mustafa Fevzi, Amasyalı Mustafa Tefvik gibi. Benzer şekilde Şükrü Efendi de Bayındırlı Mehmet Şükrü Efendi ya da dersiam olması hasebiyle Fatih Muciz Dersiamlarından Bayındırlı Mehmet Şükrü Efendi olarak tanınıp bilinmiştir. Bir dersiam, icazetname verme yetkisine de sahipse o, "muciz dersiam" ola-

rak nitelendiriliyor. Soyadı kanunundan sonra ise daha çok Müşavere Heyeti azasından Mehmet Şükrü Çakıroğlu olarak anıldı.

Tahsili: İlk tahsilini ve hıfzını babasından yaptıktan sonra 11 yaşında Tire'ye giderek Abalı Şeyh Medresesinde dört sene Emsile, Bina, Maksud, Halebi ve Kuduri gibi kitapları okudu. Tahsilini ikmal etmek üzere babasının tensibiyle İstanbul'a gitti. Pek çok müderrisin cami dersleri yanında Sirozlu Hacı Eyyüb Efendi'nin derslerine devam ederek 16 Cemaziyelahir 1316/1 Kasım 1898'de ondan icazetname aldı. 1898'de imtihanla Mekteb-i Nüvvab'a kaydoldu. Dört yıllık bir tahsilden sonra 9 Teşrinievvel 1318/23 Ekim 1902'de buradan şahadetname aldı. 1902'de Darülfünun

Ulum-i Aliye-i Diniye şubesine imtihanla kaydolmuşsa da rahatsızlığı dolayısıyla buraya devam edememiş, üç ay sonra buradan ayrılmıştır.

Ders hocalığı: Özlük dosyasındaki kayıtlara göre Mehmet Şükrü Efendi, 11 Mayıs 1318/24 Mayıs 1902'de rusus imtihanını birincilikle kazanarak ders verme hakkını elde etti. 1 Mayıs 1319/14 Mayıs 1903 tarihinde Fatih Dersiamı olarak ders vermeye başladı ve bu hizmeti 31 Ağustos 1325/13 Eylül 1909 tarihine kadar sürdürdü. 5 Ocak 1908'de İbtida-i Hariç Müderrisliği, 2 Mayıs 1910'da Hareket-i Hariç ve 2 Ocak 1918'de Süleymaniye rütbeleri verildi. Ömer Hilmi Efendi'nin *Miyarü'l-adale* adlı eserinin tashih ve nakillerinin tahrici için Bab-ı Fetva'da teşkil edilen komisyonda çalıştı.

Mehmet Şükrü Efendi'nin el yazısı ve imzası.

Osmanlı döneminde devlet hizmetleri: Camilerde ders hocalığı devlet hizmetlerinden ayrı olarak değerlendirilmekte. Kayıtlara nazaran Mehmet Şükrü Efendi'nin Osmanlı'da ilk devlet hizmetine girişi, Fetvahane-i Âli ikinci sınıf müsevvidi olarak 1 Eylül 1325/14 Eylül 1909'dadır. Bu tarihten 20 Teşrinievvel 1338/1922'ye kadar sırayla Ders Vekâleti Birinci Sınıf Kitabeti, Meclis-i Mesalih Talebe Azalığı, Sahn Medresesi Müdür-i Umumiliği, Darü'l-Hilafeti'l-Aliyye Medresesi Müfettiş-i Umumiliği, Süleymaniye Medresesi Fıkıh Müderrisliği ve Sahn Medresesi Müderrisliği hizmetlerinde bulunmuş.

Medaris-i İlmiyenin ıslahı çalışmaları çerçevesinde tanzim edilen 10 Zilkade 1332/30 Eylül 1914 tarihli nizamname gereğince açılan Darü'l-Hilafeti'l-Aliyye medresesinin tefsis dersi hocalığının Mehmet Şükrü Efendi'nin uhdesine verildiği, Şeyhülislam Hayri Efendi imzasıyla yazılan 25 Eylül 1330/8 Ekim 1914 tarihli tebligatla bildirilmiştir. İlgili tebligat yapılırken dönemine göre modern sayılan bu eğitim kurumuna devletin atfettiği önem hatırlatılarak ders konusunda gerekli titizliğin gösterilmesi de istenmiştir.

Bir fikir olması açısından, Şükrü Efendi'nin Osmanlı döneminde

minde değişik yıllarda aldığı maaşlara da yer vermek istiyorum. 1 Mayıs 1319/14 Mayıs 1903 tarihinde aylık 95 kuruş maaş almaya başlamış. Zamanla terfi ederek maaşı peyderpey artmış. 1 Mart 1325/14 Mart 1909 tarihinde 800 kuruş maaşla ikinci sınıf fetvahaneye müsevvitliğine tayin olmuş, 1 Mart 1326/14 Mart 1910 tarihinde de 1000 kuruş maaşlı birinci sınıf müsevvitliğine terfi etmiş. Hocanın 23 Mayıs 1326/5 Haziran 1910 tarihi itibarıyla maaşı ise 1600 kuruştur. Bu rakamlar, Osmanlı'nın sıkıntılı dönemlerinde bile ilim adamlarının maddi yönden nasıl bir ilerleme kaydettiğini göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti ve Diyanet İşleri Reisliğindeki hizmetleri: Şükrü Efendi, Sahn Medresesi müderrisi iken 21 Teşrinievvel 1338/Ekim 1922'de Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti Heyet-i İftaiye azalığına getirilmiş ve bu görevi 30 Nisan 1340/1924'e kadar sürdürmüş. Talebesi A. Hamdi Akseki de bu yıllarda sözü edilen vekâlette Tedrisat Umum Müdürüydü.

Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti 3 Mart 1924'te lağvedilip Diyanet İşleri Reisliği kurulunca, bu yeni kurumda ana birim olarak 8 üyeden oluşan bir Müşavere Heyeti'ne yer verilmişti. Bu birim, adı geçen vekâletteki Heyet-i İftaiye'nin karşılığıydı ve bu heyetin hizmetlerinden bir kısmını deruhte için oluşturulmuştu. Kapatılan vekâletin Reisliğe aktarılan bir kısım personeli arasında Heyet-i İftaiye azasından bazıları da bulun-

yordu. Nitekim onlardan birisi olan Mehmet Şükrü Efendi, Reisliğin kuruluşundan iki ay sonra 1 Mayıs 1340/1924 tarihinde Müşavere Heyeti azalığına nakledildi. 17 Mayıs 1924 tarihli Resmî Ceride’de bu üyeliklere ilk defa getirilen kişilerin isimleri bir liste hâlinde yayımlanmıştı. Bu listede Mehmet Şükrü Efendi yanında şu isimler yer alıyordu: Tevfik Efendi, Abdülhalim Halim Efendi, Harun Efendi, Ali Himmet Efendi, Mehmed Bahaeddin Efendi, Seyyid Taha Efendi ve Aksekili Ahmed Hamdi Efendi. Görüldüğü gibi, öğrencisi Akseki ile bu heyette meslektaş olmuşlardı.

65 yaşını doldurması sebebiyle 13 Temmuz 1935’te emekliye sevk edilmesi gerekirken “ihtisaslarından bir müddet daha istifade edilmek” gerekçesiyle Reisliğin 12 Haziran 1935 tarihli teklifi ve Bakanlar Kurulunun 28 Haziran 1935 tarihli kararnamesiyle yaş tahdidinden istisna edilerek Şükrü Efendi’nin görev süresi bir yıl uzatılmış. Şükrü Efendi, Müşavere Heyeti azalığını 1924’ten vefat tarihi olan 4 Ocak 1936’ya kadar 12 yıl boyunca aralıksız sürdürdü. Buna göre Cumhuriyet döneminde veya başka bir ifadeyle Diyanet İşleri Reisliğinde onun tek memuriyeti Müşavere Heyeti azalığıdır.

Ankara’da ikametgâh olarak Keçiören Çoraklık Mevkii’nde bulunan 47 veya 57 numaralı evi kullanmıştı.

Maaşları: Mehmet Şükrü Efendi Müşavere Heyeti azası iken bu görevinden dolayı Reis-

lik bütçesinden bir maaş aldığı gibi cüzi de olsa “dersiamlık maaşı” adıyla ikinci bir maaş da almaktaydı. Tarihi bir malumat olması açısından bu konuya da bir not düşmek isterim.

Medreselerin kapatılmasından sonra dersiamlardan bir kısmı Diyanet İşleri Reisliğinde görev almış bir kısmı da boşta kalmıştı. Bilahare herhangi bir resmî görev almamış olsalar bile vaktiyle dersiam payesini almış kişilere kaydıhat şartıyla müktesep bir hak olarak dersiamlık maaşı bağlandığı gibi bir memuriyete tayin edilmiş olanlar da memuriyet maaşı yanında bu maaşı almaya devam etmişlerdi. Diyanet veya başka bir resmî kurumda görev almış dersiamlar “memur dersiam” olarak isimlendirilmekteydi. Buna göre dersiam olan Mehmet Şükrü Efendi’nin, Müşavere Heyeti azası olarak iki ayrı maaşı bulunuyordu. Reislik kadrolarındaki dersiamların maaşları müftülüklerce tediye ediliyordu. Ancak zamanla bazı yetkililer inisiyatif kullanarak bu maaşları iptal etme cihetine gitmişler, bu durumdaki kişiler de haklarını adli mercilerde aramışlardı. Mehmet Şükrü Efendi de bu muameleye maruz kalmış dersiamlardandı. Emsali gibi o da hakkını arama cihetine gitmiş, bu işlemi hukuksuz bularak 20 Şubat 1935’te Şura-yı Devlet (Danıştay) nezdinde dava açmış, vefatından bir yıl önce 10 Nisan 1935’te dava lehinde sonuçlanmıştı.

70 lira olarak yıllar boyu hiç değişmeyen Müşavere Heyeti azalığı maaşı vefatından kısa bir süre önce 26 Haziran 1935

itibarıyla 80 liraya çıkartılmıştı.

Sağlık sorunları ve vefatı: Özlük dosyasında saklanan doktor raporlarından da anlaşıldığı üzere Hocamız uzun yıllar şeker hastalığından mustariptir. Bu yüzden raporlu istirahatler yanında sık sık izin de kullanmıştır. Sadece 1925-1932 yılları arasında izinli veya raporlu olarak 17 ay görevinden uzak kaldığını söylersek bu durum anlaşılacaktır sanırım. Sonraki yıllarda da rapor veya izin kullanarak aylarca mesaiye devam edememiştir. 1935 yılından itibaren hastalığının ilerlediği anlaşılmakta.

Çakıroğlu, Müşavere Heyeti azası iken 4 Ocak 1936’da vefat etti. Ankara’da Solfasol köyünde defnedildi.

Sonuç yerine: Öz geçmişine ilişkin arşiv belgelerinden derlediğim bilgilerden de anlaşılacağı gibi Mehmet Şükrü Efendi, iyi bir eğitim sürecinden geçmiş, verdiği dersler yanında Osmanlı döneminde önemli devlet hizmetlerinde bulunmuş, ara dönem Şer’iyye ve Evkaf Vekâleti yıllarında ve Diyanet İşleri Reisliğinin başlarında fetva kurumlarının içinde bulunmuş kıymetli bir âlimimizdir. Sağlığı elvermediği için Başkanlık döneminde ilmî birikimini hizmete yeterince kanalize edemediğini tahmin etmek zor olmayacaktır. Rahmetler olsun. ■

* Bu konunun yazılmasına vesile olan ve burada değerlendirilen arşiv kaynaklarından bir kısmını temin eden Mehmet Şükrü Çakıroğlu’nun torunu Sayın Fatma Zuhul Erkan’a teşekkür ederiz.

YAPAY ZEKÂ ÇAĞINDA NÖROHUKUK

Nursena ÇETİNGÜL

Avukat

Yapay zekâ ve nöro bilim

Yapay zekâ teknolojileri son hızla gelişmeye devam ederken kullanım sahaları da giderek farklılaşmakta, böylece yeni uygulama alanları doğmaktadır. Yapay zekânın kullanıldığı önemli alanlardan birisi de tıptır. Tıpta görüntüleme amaçlı birçok biyomedikal cihaz kullanılmaktadır. Bunlardan fonksiyonel manyetik rezonans görüntüleme (fMRI) ve elektroensefalografi (EEG) gibi yöntemler, günümüz beyin görüntüleme teknolojisi bakımından oldukça önemlidir. Beyindeki oksijen akışını ölçen fMRI ve kafa derisinden elektrokimyasal sinyalleri algılayan EEG gibi teknikler sayesinde, beyin belirli bir görev esnasında gerçekleştirdiği faaliyetler kaydedilebilmektedir. (Bryn Farnsworth, "EEG vs. MRI vs. fMRI - What Are the Differences? - iMotions", Powering Human Insights (blog), 04 Ekim 2022, <https://imotions.com/blog/learning/research-fundamentals/eeg-vs-mri-vs-fmri-differences/>) Beyinden toplanan bu elektrikselsinyaller sayısallaştırılarak bilgisayar diline dönüştürülmektedir. Kaydedilen bu veriler yapay zekâ algoritmalarına aktarılmaktadır. Bu algoritmaların belirli faaliyetler esnasında beyinde ortaya çıkan örüntüleri öğrenmesi ve birbiriyle kıyaslayarak bu örüntüleri (pattern) tanıması sağlanmaktadır. Bu aşamada derin öğrenme, nöral network ve makine öğrenmesi gibi kavramlar karşımıza çıkar. Tıptaki beyin görüntüleme tekniklerinin güncel uygulama alanlarından birisi ise beyin-bilgisayar arayüzleridir.

Beyin-bilgisayar arayüzleri (BCI) ile zihin okumak mümkün mü?

Yapay zekâ teknolojilerinin kullanıldığı en dikkat çekici ve tartışmalı alanlarından biri, beyin-bilgisayar arayüzleri (BCI) olarak karşımıza çıkmaktadır. BCI, bireylerin beyin sinyalleriyle doğrudan bilgisayarları veya diğer cihazları kontrol etmelerine olanak tanıyan bir teknoloji olarak tanımlanabilir. Beyin-makine arayüzü (BMI) veya beyin-bilgisayar arayüzü (BCI), beyinden elde edilen nörofizyolojik sinyalleri harici makine veya bilgisayarları kontrol etmek için kullanan yeni bir arayüz teknolojisidir. (Kouji Takano, Naoki Hata, ve Kenji Kansaku, "Towards Intelligent Environments: An Augmented Reality–Brain–Machine Interface Operated with a See-Through Head-Mount Display", *Frontiers in Neuroscience* 5 (20 Nisan 2011), 60, <https://doi.org/10.3389/fnins.2011.00060>)

Bir beyin-bilgisayar arayüzünde dört temel işlem seviyesi bulunur:

1. Beyinden alınan sinyallerin yükseltilerek kaydedilmesi ve sayısallaştırılarak bilgisayara aktarılması.
2. Amaçla ilgili sinyallerin yabancı sinyallerden ayrılması ve işlenmesi.
3. Sinyallerin çıkış cihazı için uygun komutlara dönüştürüldükleri algoritmaya aktarılması.
4. Düzenlenen komutların harici cihazı çalıştırması (robotik kol hareketi, dijital konuşma gibi işlevlerin gerçekleşmesi) ve geri bildirimlerin alınması. (Eric C. Leuthardt vd., "Evolution of Brain-Computer Interfaces: Going beyond Classic Motor Physiology", *Neurosurgical Focus* 27/1 (Temmuz 2009), E4, <https://doi.org/10.3171/2009.4.FOCUS0979>)

Bu teknoloji, Neuralink projesine benzer şekilde beyne cerrahi müdahale yapılarak (*in-vaziv*) olabileceği gibi beyne herhangi bir müdahale yapılmaksızın giyilebilir cihazlarla da (*noninvaziv*) mümkün olabilmektedir. Hem implantlara hem de giyilebilir cihazlara kablosuz bağlantı ile erişilebildiğinden, beyin-bilgisayar arayüzleri temelde hacklenme riski de taşımaktadır.

BCI ile beyin sinyallerinin okunmasının yanı sıra, beynin yüz kaslarına gönderdiği konuşmak için kullanılan neuromuscular sinyalleri yorumlayan teknolojiler de mevcut-

Özel nitelikli kişisel verilerden esasen çok daha hassas olan nöroveriler için şu anda ciddi tartışmalar ve çalışmalar başlatabilirsek yapay zekânın hızına yetişmek bir nebze de olsa ihtimal dâhilinde olacaktır. Aksi hâlde, teknolojinin toplum tarafından vazgeçilemeyecek bir hâle gelmesinden sonra alınacak tedbirlerin pratikte güçlü etkileri olamayabilir.

tur. 2018 yılında MIT Media Lab tarafından sessiz konuşma arayüzü (SSI) olarak tanımlanan giyilebilir bir cihaz sayesinde, yalnızca düşünerek internette sipariş vermek, hesap makinesi işlevlerini kullanmak gibi gündelik görevler gerçekleştirilmiştir. MIT'den bir mühendisin geliştirdiği bu yöntemle alın ve çene kısmına yerleşen harici bir cihaz sayesinde, kişinin iç konuşması ile cihazdaki yapay zekâyâ birçok talimat vermek mümkün. Cihazdan gelen geri bildirimler ise kulaklıkla kişiye aktarılıyor ve herhangi bir ağız/çene hareketi olmaksızın, yalnızca iç konuşma şeklinde düşünerek yapay zekâyâ iletişime geçilip komut verilebiliyor.

Yukarıda belirttiğimiz bütün veriler göz önüne alındığında, kulağa bilim kurgu senaryosu hatta komplo teorisi gibi gelse de -öyle ya da böyle- zihin okumanın hem teorik hem pratik olarak mümkün olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim geçtiğimiz aylarda da beyin kıvrımları (gyri) arasına yerleştirilen implantlar ile düşüncelerin okunmasına yönelik yeni invaziv çalışmalar yayınlandı. (Sarah K. Wandelt vd., "Representation of Internal Speech by Single Neurons in Human Supramarginal Gyrus", *Nature Human Behaviour* (13 Mayıs 2024), 1-14, <https://doi.org/10.1038/s41562-024-01867-y>.) Henüz başlangıç aşamasında olduğu gözlenen bu teknoloji son hızla gelişmeye devam ediyor. Bu teknolojiler, ALS ve Parkinson gibi nörodegeneratif hastalıkların tedavisinde veya engelli bireyler i-

çin duyuşal protezlerin üretilmesinde çığır açıcı olabileceği gibi izinsiz bir şekilde kişinin hafıza, düşünce, bilinçaltına erişme ve hatta zihnini manipüle etme gibi bazı ciddi ve etik problemlere de gebeğir.

Yeni bir disiplin doğuyor: Nörohukuk

Meseleyi hukuki açıdan ele almak gerekirse BCI benzeri teknolojilerin ileride yaygınlaşmasıyla birlikte, kişilerin nöro-verileri şirketlerin eline geçecektir. Bu veriler küresel şirketlerin insafına mı terk edilecektir? Günümüzde geçerli olan 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (KVKK) dahi 2016 gibi yakın bir tarihte düzenlendi ve “bilişim hukuku” hâlen gelişmekte olan bir alan. Kişisel verilerin içinde oldukça hassas olan bir grup vardır ki bunlar “özel nitelikli kişisel veriler” olarak adlandırılır. Özel nitelikli kişisel veriler, “öğrenilmesi hâlinde ilgili kişi hakkında ayrımcılık yapılmasına veya mağđuriyete neden olabilecek türden verilerdir.” Bu yüzden, diğerlerine oranla daha sıkı şekilde korunmaları gerekir. (<https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/2051/Ozel-Nitelikli-Kisisel-Veriler>.) KVKK’da bunlar, “kişinin ırkı, etnik kökeni, siyasi düşüncesi, felsefi inancı, dini, mezhebi veya diğer inançları, kılık ve kıyafeti, dernek, vakıf ya da sendika üyeliği, sağlığı, cinsel hayatı, ceza mahkûmiyeti ve güvenlik tedbirleriyle ilgili verileri ile biyometrik ve genetik verileri” olarak tanımlanmıştır. İçinde yaşadığımız dijital çağda, henüz kişisel ve

rilerimizi koruma hususunda dahi yeterince bilinçli olduğumuz söylenemez. Günümüzde, çevrimiçi olarak yaptığımız alışverişlerde onaylamak zorunda kaldığımız sayfalarca rıza metnini, web sitelerinin kullandığı çerezleri veya bir uygulamayı indirirken verdiğimiz izinleri çoğumuz kontrol etmiyor maalesef. Esasen yaşadığımız hız çağında buna ayıracak vaktimiz de yok. Kısacası bireyler, mahremiyetlerini korumak isteseler de aslında buna uygun davranışlar sergile(-)miyorlar. Bireyler kişisel verilerinden, çok düşük bir bedel karşılığında vazgeçiyorlar. George Washington Üniversitesi’nde hukuk profesörü olan Daniel Solove bu durumun sebebini, “mahremiyetin onaylanacak kutucukları seçmek suretiyle bireylerin kendi önceliklerine bırakılması ve aslında yasaların yeterince iyi tasarlanmaması” olarak açıklamaktadır. (Daniel Solove, “The Myth of the Privacy Paradox”, *GW Law Faculty Publications & Other Works* (01 Ocak 2020), https://scholarship.law.gwu.edu/faculty_publications/1482)

Dolayısıyla kişisel verilerin şu an itibarıyla en önemlisi olan nöral verilerin güvence altına alınması için şimdiden yasal çalışmaların yapılması oldukça önemlidir. Bu konuda Columbia Üniversitesi’nde nörobilim profesörü olan Rafael Yuste’nin öncü girişimleri bulunmaktadır. Dr. Yuste öncülüğünde ABD’de bir ilk olarak Colorado, geçtiğimiz ay eyaletin gizlilik yasasını nöro-verilerin gizliliğini de kapsayacak şe-

kilde değiştiren yeni bir yasayı kabul etti. (Sigal Samuel, “Your Brain’s Privacy Is at Risk. The US Just Took Its First Big Step toward Protecting It.”, *Vox* (21 Şubat 2024), <https://www.vox.com/future-perfect/24078512/brain-tech-privacy-rights-neurorights-colorado-yuste>) Konuyla ilgili Avrupa’da da benzer gelişmeler yaşanıyor. Avrupa Konseyi Parlamenter Asamblesi (PACE) bu konuyla ilgili raporlar hazırladı. Ayrıca bu konuyu Türk literatüründe ele alan değerli öncü çalışmalar da bulunuyor. (Sabire Sanem Yılmaz-Başak Ozan Özparlak, “Beyin-Makine Arayüzü Teknolojisi ve Mahremiyete Dair Yeni Hukuki Sorular”, *Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 2 (13 Eylül 2021), 269-308, <https://dergipark.org.tr/pub/mhfd/issue/64869/994250>.)

Sonuç olarak

Geleceğin önemli meselelerinden birisi de nöral verilerin korunması olacaktır. Bu mesele yalnızca bireylerin değil, devletlerin ve toplumların da ulusal güvenlik meselesidir. Özel nitelikli kişisel verilerden esasen çok daha hassas olan nöro-veriler için şu anda ciddi tartışmalar ve çalışmalar başlatabilirsek yapay zekânın hızına yetişmek bir nebze de olsa ihtimal dâhilinde olacaktır. Aksi hâlde, teknolojinin toplum tarafından vazgeçilemeyecek bir hâle gelmesinden sonra alınacak tedbirlerin pratikte güçlü etkileri olamayabilir. Konuyla ilgili disiplinler arası düzenli toplantıların yapılması ve uzun vadeli birlikte çalışacak grupların kurulması yararlı olacaktır. ■

“HARNAME” BİZE NE SÖYLER?

Doç. Dr. Güldane GÜNDÜZÖZ

Kırıkkale Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi

Eşektir, bir yanda bir bal-ya saman diğer yanda bir bakraç su. Orta yerde durunca ne suya varabilmiş, ne samana. Açlık ve susuzluk vurmuş başına. Ne bir adım ileri ne bir adım geri, kalakalmış olduğu yerde. Bu eşek, 14. yüzyıl Fransız filozofu Jean Buridan’ın, kararsızlığı anlatmak için kurguladığı bir hikâye. Filozof Gottfried Leibniz, bıyık altından güler Buridan’a... Aslında ona göre kararsızlık değildir Buridan’ın eşeğinki. Her bir beşer eyleminin bir nedeni vardır. Tabii ki eşek eylemlerinin de... “Hiçbir şey sebepsiz değildir.” Yani yeterli bir neden olmadan hiçbir şey olmaz. Bu ilkeye filozofa atıfla “Leibniz Yasası” ya da olayın mahiyetine uygun olarak “Yeterli Neden İlkesi” denmiş. Münafıklar, bir bakıma Buridan’ın eşeği gibidirler. Ama bu eşekliğin de kendilerince bir nedeni vardır. Söz gelimi Medine’deki münafıkların dünyevi menfaatleri, Mekkeli müşriklerden ve Yahudilerden yana olunca kevser şarabı misali kendilerine uzatılan iman nuruyla dolu abıhayatı içmekte öylesi mütereddit olmuşlardır ki iki arada bir derede kalmışlardır. Gerçekten ne tam bir

müşrik olabilmişlerdir ne de adam gibi bir mümin...

Eşek, hep insanlığın yükünü çekmiştir aslında. Belki bu anlatılar ona vefasızlıktır. Anlayacağınız eşek hikâyelerinin kendisi bile Buridan’ın Paradoksu kadar karmaşıktır; öyle bile olsa bunlara kulak vermek de gerek. Tam da burada divan edebiyatının büyük ustası Şeyhi’yi anmadan olmaz. Bir eşek hikâyesi olan *Harname*’yi yazan kişidir o. Aslına bakarsanız Emir Sultan’ın müridi Şey-

hi, hayvan hikâyeleri ile ünlü La Fontaine’e pabucunu ters giydirir ya! Tokuzlu köyü şahittir buna. Şeyhi bir hekim olarak Çelebi Mehmed’i tedavi etmiş o da tımar olmak üzere ona bu köyü vermiş. Tımara giderken yolda eşkiya tarafından soyulan Şeyhi, bunun üzerine toplumsal ve mizahi bir hiciv olan *Harname*’yi yazmış. Şeyhi, “Hâr-ı miskin iken seyran; kaldı sığırları görüp hayran.” diye anar bu eşeği. Üstadın şiirinde “hâr” diye andığı, eşektir. Zavallı eşek, boynuzlu sığırları görür de “neden benim boynuzum yok diye iç geçirir, ben odun taşıyorum, öküzlerin keyfine bak!” diye hayıflanır. Bir de “Bak hele nasıl da çayırlarda semirip duruyorlar...” diye söylenir. Nihayetinde derdini bilge bir eşeğe açar. Bilge dediysek o da eşektir sonuçta. “Kur’an’da ve Kitab-ı Mukaddes’te bahsi geçen Üzeyir’in eşeği öldükten sonra dirildiğinde yatağını ben serdirdim; sesi güzel ve ustadır diye İsa Mesih’in eşeği dahi bana hürmet ederdi.” diye havatan bir eşektir işte. Gelgelelim doğru söylemiş bu sefer eşek efendi. Boynuz isterken kuyruk ve kulaktan olmayasın diye salık vermiş danışanına.

Eşek deyince bir harname de benimkidir diye hesap sormasın Maarre'nin ulu bilgesi Ebu'l-Ala el-Maarri. Ne de olsa onun da atla eşeği konuştuğu *Risaletü's-sahil ve's-Şahic* adlı bir eseri vardır. Onun eşeği de söze "Ben talihsizim." diye başlar ve yakınmanın dozunu giderek artırır: "Baharları hiç göremem çayırlardaki çiçekleri, ırmak kenarına varırım da unuturum su içmeyi. Oysa sabah erkenden yola çıkanlar akşamdan hazırlamalıdır bohçalarını. Ne de olsa ok atmadan doldurmak lazım okun sadağını. Okluğu ve oku olmayan ne yapsın avda? Güneşin ışığından ne anlar âmâ? Yine de ben dövüleceklerden değilim ki gerçekte deri dövülür, o da tabaklansın diye..." (Ebu'l-Ala el-Maarri, *Risaletü's-Sahil ve's-Şahic*, 82.) Ebu'l-Ala'nın eşeği de arzuhâlini böyle sunar efendisine. Aslında haklıdır da biraz. Eşek diye eşek sudan gelinceye kadar dövülmez ki değil mi?

Her halükârda eşeklik kadar nifakı resmeden başka bir şey olabilir mi? Varsa o da iki sürü arasında ne yapacağını bilemeyen koyundur. Nezaketi gereği olsa gerek Allah Resulü, münafığı eşeğe değil ama bir koyuna benzetir. "Münafık, iki sürü arasında dolaşan şaşkın bir koyun gibidir. Kâh bir sürünün yanına varacak olur, kâh ötekinin." (Nesai, İman, 31 [5040].) 15. yüzyılın bize binlerce sayfalık bir külliyat bırakmış olan kalender meşrep âlimi Suyuti, meşhur eseri *ed-Dürrü'l-men-sur*'da nehir kenarındaki adam metaforuyla meseleyi biraz a-

“

Eşek, hep insanlığın yükünü çekmiştir aslında. Belki bu anlatılar ona vefasızlıktır. Anlayacağınız eşek hikâyelerinin kendisi bile Buridan'ın Paradoksu kadar karmaşıktır; öyle bile olsa bunlara kulak vermek de gerek.

”

çar. Nehirden geçmek için kıyıya varan adama arkadakiler, "Aman nehre girme!" diye seslenirken nehrin öbür yakasındakiler ona kurtuluşun kendi yanlarında olduğunu söylerler. Nihayetinde nehrin ortasına varan adam, kararsızlık içinde boğulup gider. Nehre girme diyenler, inkârcılar; nehri geçmesi için onu gayretlendirirler ise müminlerdir. Boğulup giden münafıktan başkası değildir. (Süyuti, *ed-Dürrü'l-Men-sur*, 5/84.)

Bu sahnenin bir benzeri ahirette yaşanacaktır. Bize bunu Kur'an anlatır. Münafıkların o günkü dilekleri çaresizce bir istek, son bir ümittir belki

de. "O gün münafık erkekler ve münafık kadınlar iman edenlere şöyle diyecekler: 'Bizi bekleyin de yetişip nurunuzdan bir parça alalım.' Şöyle denecek: 'Geriye dönün de başka bir nur arayın!' Ve hemen aralarına kapısı da olan bir duvar çelikir; duvarın iç tarafında rahmet, kendilerine bakan dış tarafında ise azap vardır. Münafıklar onlara, 'Sizinle beraber değil miydik?' diye seslenirler. Onlar, 'Evet öyleydi' derler, ama siz başınızı belâyâ kendiniz soktunuz, fırsat kolladınız, hep şüphe içinde oldunuz ve Allah'ın emri gelip çatıncaya kadar geleceğe yönelik kuruntularınız sizi oyaladı; bundan ötürü o aldatan (şeytan) da Allah hakkında sizi kandırıp durdu." (Hadid, 57/13.)

Aslında münafıklar kendilerine pek de güvenmekteydiler. Allah'ı bile aldatabileceklerini iddia ediyorlardı. Allah, onların bu durumlarından bize şöyle bahseder: "Münafıklar Allah'a oyun oynamaya kalkıyorlar. Hâlbuki Allah onların oyunlarını kendi başlarına çevirmektedir. Onlar namaza kalktıklarında üşenerek kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar, Allah'ı da pek az hatıra getirirler. Arada bocalayıp duruyorlar; ne onlara, ne bunlara! Allah'ın şaşırttığı kimseye asla bir yol bulamazsın." (Nisa, 4/142-143.)

İsterseniz münafık adına son sözü Harname'nin meşhur eşeği söylesin:

*Batıl isteyü haktan ayrıldum,
Boynuz umdum kulaktan
ayrıldum. ■*

Asiye ERSARI BAĞCI:

“Meslek hayatımda elimden geldiğince aşk ile görevimi ifa etmeye ve hizmetimi sadece görev yerim ve saatlerimle sınırlı tutmamaya çalışıyorum.”

Söyleşi: Mahir KILINÇ

Selçuklu Müftülüğü bünyesinde 4-6 yaş Kur'an kursu öğreticisi ve engelli eğitim koordinatörü olarak görev yapmaktasınız. Ancak bu görev tanımınızı oldukça aşan, insanların hayatlarına dokunmayı kendisine şiar edinmiş bir din gönüllüsünüz. Yapmış olduğunuz çalışmalardan kısaca bahsedebilir misiniz?

Bendeniz, 14 yıldır Diyanet İşleri Başkanlığında Kur'an kursu öğreticisi olarak görev yapmaktayım. Kurumumuzun eğitim hizmetlerinde hedef kitlemizin artmasıyla hemen hemen hepsine yönelik faaliyetlerde bulunmak nasip oldu. Hanımlara yönelik (ihtiyaç odaklı) kurslarımızda başladığım görevime 4-6 yaş, işitme ve görme engellilere yönelik hizmetlerle devam ettim. Ayrıca kurumumuzun manevi rehberlik hizmetleri kapsamında huzur ve sevgi evlerinde, üniversite öğrencilerine yönelik çalışmalarında da uzun müddet görev aldım.

Allah'ın rızasını kuşanarak yaptığınız çalışmalarınızda gerek engellilerden gerekse ailelerinden ne gibi dönüşler alıyorsunuz?

Başkanlığımız 2014 yılında her ilden bir öğreticini Rize Müftü Yusuf Karali Eğitim Merkezinde eğitime alarak işitme ve görme engelli bireylere eğitim verebilecek seviyede işaret dili ve Braille alfabesi eğitimi almamızı sağladı. İllerimize döner dönmez tabiri caizse kolları sıvayıp engelli sınıfları oluşturarak eğitim faaliyetlerimize başladık. Özel insanlar için sunulan bu özel hizmet halkımız tarafından büyük memnuniyet ve teveccühle karşılandı. Engelli okullarından mezun olduktan sonra neredeyse hiçbir eğitim ve sosyalleşme alanı bulamayan engelli vatandaşlarımız, kurslarımız sayesinde yeniden topluma, eğitim hayatına ve sosyal hayata katılmalarının mutluluğunu yaşıyorlardı. Bu mutluluk, yalnızca engelli öğrencilerimizin değil, ailelerinin de mutluluğu oldu aynı zamanda. Evlatlarının gözlerindeki yeni şeyler öğrenme ve başarmanın mutluluğu ve çocuklarının bu sayede kazandıkları özgüven aileler için büyük bir mutluluk kaynağı oldu. Afyonkarahisar Engelsiz Kur'an Kursumuzun faaliyete geçmesiyle yalnızca engelli öğrencilerimiz değil aileleri de rahatça bir araya gelip çeşitli etkinlikler yapabilecekleri bir ortama kavuştular. Aynı kaderi paylaşan engelli çocuk sahibi velilerimizin bir araya gelmesi; hem kendilerini rahat ifade edebilecekleri bir ortama kavuşmalarına hem de engelli ebeveyni olmaları nedeniyle toplumdan soyutlanmış bir hayattan sıyrılıp sosyal hayata katılmalarına vesile oldu. Bu memnuniyet dilden dile kulaktan kulağa yayılın-

ca ilçelerimizden hatta Uşak ve Kütahya gibi yakın çevre illerimizden engelli bireyler ve aileleri eğitimlerimize ve etkinliklerimize saatler süren yolculukları göze alarak düzenli şekilde katıldılar.

Ayrıca ülkemizin birçok yerinden işitme ve görme engelli öğrencilerimle sistem olarak uzak olsa da gönül yakınlığına dayanan uzun soluklu eğitimler gerçekleştirdik ve uzaktan eğitim sınıflarımızla hâlâ eğitimlerimize devam ediyoruz.

Mesai mefhumu gözetmeden gerçekleştirdiğiniz çalışmalarınızın yanı sıra hayata geçirmeyi düşündüğünüz projelerinizi anlatır mısınız?

Emsal teşkil etmesini umduğumuz Engelsiz 4-6 Yaş Kur'an Kursu sınıfları için hazırlıklarımız sürüyor. Yine, 2024-2025 eğitim öğretim yılında engelli bireylerimize eğitim hizmeti sunmanın yanında sosyal ve manevi hayatlarını desteklemek adına çeşitli gezi ve programlar için de birtakım çalışmalarımız var.

İnsanların hem sosyal hayatına hem de gönüllerine dokunduğunuz bu çalışmalarınız arasında unutamadığınız, gönül telinizi titreten bir anınızı paylaşabilir misiniz?

Afyonkarahisar'da görev yaptığım dönemde yaz Kur'an kursumuzu işitme ve görme engelli çocuklarımıza yönelik gerçekleştiriyorduk. O yıl çocuklarımızı aynı sınıfta aynı vakitlerde eğitime almak istedim. İlk günler yan yana oturmaktan çekindiler. Görme engelli çocuklar, işitme engelli öğrencilerimizin farklı sesler çıkarmaları ve konuşamamaları nedeniyle tedirgin oluyor, işitme engelli öğren-

cilerim ise "Onlar işaret dili bilmiyor, görmüyor da biz arkadaş olamayız ki..." diyerek kendileri gibi işitme engelli arkadaşlarıyla oturmak istiyorlardı. Tabii benim de tüm dersleri hem sesli hem de işaret diliyle anlatmam icap ediyordu. İlk günler gerçekten ben de "Böyle karma engelli bir sınıf oluşturmakta hata mı ettik acaba?" diye tereddüte kapıldım. Fakat birkaç gün sonra birbirlerini gerçekten anlamaya ve birbirlerine bir çocuktan beklenmeyecek olgunluk ve yardımseverlikle destek olmaya başladıklarını gördüm. İşitme engelliler, görme engelli arkadaşlarının ellerinden tutup teneffüse çıkarıyor, onları çevrelerindeki eşyalara çarpmaktan veya düşmekten korumaya çalışıyorlardı. Görme engelli öğrencilerimiz de benim de desteğimle onlardan işaret dili öğrenmeye çalışıyor, onların ellerine dokunarak işaretlerini anlamaya gayret ediyor: "Hocam, arkadaşım susamış... Hocam, bak ben arkadaşımdan işaret dili yeni kelimeler öğrendim..." gibi neşeli cümleler kuruyorlardı. Her iki öğrenci grubum da o kadar mutlu oldular ve birbirlerine o kadar bağlanmışlardı ki yaz kursunun sonunda sınıfta hüznün havası vardı. Herkes birbirine sımsıkı ve tekrar tekrar sarılıyordu. Daha sonra bu dostluklarını sürdürebilmeleri için okul döneminde de hafta sonları onları buluşturmaya gayret ettim. Yavrularımız, kendi engelleri için üzüлüp hayıflanmayı bırakmış, yalnızlık hissetmemiş ve engelli başkalarına destek için engel olmadığını öğrenmişlerdi.

Sizin gibi hâlihazırda görev yapmakta olan din görevlisi arkadaşlarınıza ne gibi tavsiyelerde bulunmak istersiniz?

Meslek hayatımda elimden geldiğince aşk ile görevimi ifa etmeye ve hizmetimi sadece görev yerim ve saatlerimle sınırlı tutmamaya çalışıyorum. Rabbinizin, yüce dinimiz İslam'a hizmet ve onunla müşerref olmuş mümin kullarına rehberlik etme lütfunu bizlere bahşetmesinin şükrünü az da olsa ancak bu şekilde eda edebileceğimi düşünüyorum. Bu kutsal göreve yeni başlayan meslektaşlarıma da her zaman ve her mekânda hizmet etmeye gayret etmelerini, insanlar dile getirsün getirmesün her birinin bize ve rehberliğimize, bazen sadece yanına oturmamıza, gülümsememize, elimizi omzuna koymamıza ihtiyacı olduğunu akıllarından çıkarmamalarını haddim olmayarak hatırlatmak isterim. ■

Öz Geçmiş

Asiye Ersarı Bağcı, Konya Çumra'da doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Çumra'da tamamladı. 2002 yılında Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. 2010 yılında Burdur Müftülüğüne Kur'an kursu öğreticisi olarak atandı. Daha sonra sırasıyla Burdur, Erzurum, Afyonkarahisar il müftülüklerine bağlı kurslarda görev yaptı. Topkapı Sarayı Nakışhanesi'nden tezhip eğitimi alan ve çeşitli dergilerde yayımlanmış şiir ve denemeleri bulunan Ersarı, Diyanet İşleri Başkanlığı 2021 Yılı Camiler ve Din Görevlileri Haftası Yarışmalarında şiir dalında Türkiye birincisi oldu. Diyanet İşleri Başkanlığının işitme engellilere yönelik hazırladığı müfredat ve kaynak kitap çalışmalarında aktif rol alan ve hâlen Selçuklu Müftülüğü'nde görevine devam eden Ersarı, evli ve üç kız çocuk annesidir.

“ARABULUCULUK” TOPRAĞIMIZDA ZATEN VARDI

Gülay ASLAN ALBAYRAK

Avukat

Teknoloji artık hayatımızın ayrılmaz bir parçası hâline geldi. Evimizde televizyon kanallarını seçerek seyretsek de telefon, tablet ya da bilgisayar gibi teknolojik aletler önümüzde olduğu sürece bir sürü olumlu, olumsuz bilgiyle karşı karşıyayız. Üstelik bazı televizyon kanallarında gezinmeye başladığımızda, sabah kuşaklarında barışmak için bir araya gelen ancak sürekli kavga modunda konuşan insanlar topluluğu, yarışma programında birbirlerini aşağı çekmeye çalışan yarışmacılar, haber programlarında ise üçüncü sayfa nitelikli haberler karşılıyor bizi. Akşam dizileri ise gün içinde çoğu kanalda yaşanan olumsuz olayların senaryolaştırılmış hâli maalesef.

İnsan şunu merak ediyor, tarihte bu topraklarda yaşayan insanlar nasıl olmuş da birbirine zarar vermeden, birbirinin yaşantısına, dinine saygı duyarak yüzyıllar boyunca beraberce yaşayabilmişler? Hem de farklı inanç, kültür, gelenek ve göreneğe sahip olmalarına rağmen. Bunun için çok şey söylenebilir, konu tartışılabilir ancak bu yazıda çoğu kişinin neredeyse hiç bilmediği bir yöntemden bahsetmek istiyorum: Arabuluculuk sisteminden.

Arabuluculuk sistemini duymuşsunuzdur hatta belki siz de arabuluculuğa başvurarak hukuki uyuşmazlıklarınızı arabuluculuk yoluyla çözmüşsünüzdür. Arabuluculuk, Avrupa Birliği’nde 2002 yılında uygulanmaya başlanmış, ülkemizde ise 2012 yılında kabul edilen kanunla yaşan-

tımıza dâhil edilmiştir. Çok ilginç olan kısım, arabuluculuk yönteminin bu topraklarda hem de bugünkü arabuluculuk uygulamalarına benzer şekilde zaten var olmasıdır. Tarihimizde uygulanan arabuluculuk yöntemi, taraflar arasındaki uyuşmazlıkların, “kadı”nın hüküm vermesine gerek kalmadan çözümlenmesidir. Arabuluculuğun Osmanlı Devleti’ndeki adı “sulh” idi. Osmanlı Devleti’nde hâkimlik, noterlik ve kazaların yöneticiliği gibi birçok görevi olan kadılar, taraflar arasındaki çekişmeye

hüküm vermek yerine onları sulha yani arabuluculuğa teşvik ederek onların arasını bulmaya çalışırdı. Bazen de onları o dönemki adıyla “muslihun” denilen arabuluculara yönlendirerek aralarının bulunmasını sağlardı. Bazen de taraflar hiç kadıya gitmeden muslihun ile uyuşmazlıklarını çözerler, daha sonra ise kadıya giderek bu sulhu kayıt altına aldırırlar yani tescil ettirirlerdi.

Muslihunun kimlerden olduğunu ve tarafların aralarını nasıl bir yöntemle bulduklarını

bilemiyoruz. Ancak araştırmacılar bu arabulucuların, Müslümanlar için şeyhler, mahalle imamı ve toplumun diğer üyeleri gelenleri; gayrimüslimler için ise din adamları veya mahalle kethüdarları olabileceğini öngörmektedir.

Osmanlı döneminde kadıların verdikleri hükümler yani kadı sicilleri incelendiğinde, evlenme boşanma, mehir, nafaka, miras, alım satım, gasp, darp, katl, hırsızlık gibi birçok konuda kişilerin aralarındaki uyuşmazlıkları sulh yoluyla çözebil-

dikleri görülmektedir. Söz konusu uyuşmazlıklar genellikle bir bedel karşılığı çözülmüş. Bu bedel maddi olduğu gibi 40 kuruşluk bir bıçak, yorgan ve kaftan gibi başka şeyler verilerek de karşılanmış. Bazen de bir şart karşılığında ya da bir ifa karşılığında taraflar arasında sulh sağlanabilmiş.

Kadı sicillerinde yapılan incelemelerde, kadınların da haklarını almak için mahkemeye veya sulh yoluna başvurdukları gözlemlenmektedir. Örneğin taraflar boşanmak istediğinde kadınların mehirlerini eşlerinden talep ettiklerini görmekteyiz. Bu durumda mehirin ya mahiyetinde anlaşmazlığa düştükleri ya da mehrin daha önceden ödenmesiyle ilgili ihtilafların yer aldığı görülmektedir. Bu tür durumlarda muslihunun araya girmesi ile her iki tarafın da sorunu çözmek için adım attığını görüyoruz. Erkeğin baştaki olumsuz tavrının aksine mehri ödemeyi kabul ettiğini, kadının da ilk talebinde ısrarcı olmayıp daha az bir bedel karşılığı mehre razı olduğunu görüyoruz.

Yine ticarete tarafların alım satım akitlerinde, alacaklarına ilişkin uyuşmazlıklarda, muslihun aracılığıyla bir bedel/mal karşılığında ya da bir iş yapma karşılığında, uyuşmazlığın kadıya başvurulmadan, taraflar davalık olmadan çözüldüğü, toplumsal barışın hızlıca sağlandığı görülmektedir.

Aynı şekilde darp olaylarında da muslihunun araya girmeyle belli bir bedel karşılığı tarafların birbirini şikâyet etme-

Osmanlı hukuk sisteminde “kadı”nın hüküm vermesine gerek kalmaksızın taraflar arasındaki uyuşmazlıkların çözümünde bir yöntem olarak kullanılan sulh, uyuşmazlıkların daha da fazla büyümemesine ve tarafların birbirlerini dava etmelerine gerek kalmadan sorunların çözümlenmesine, sonuç itibarıyla toplumsal barışın ve huzurun yüzyıllar boyunca bu topraklarda yaşamasına yardımcı olmuştur.

dikleri, bazen de yaranın iyileştirilmesi ve tüm masraflarının karşılanması karşılığında birbirlerinden davacı olmaktan vazgeçtikleri görülmektedir.

Tarafların sulh olduktan sonra kadıya başvurarak aralarındaki uyuşmazlığa ilişkin yapılan sulhu tescil ettirmelerinin ve birbirlerini söz konusu uyuşmazlıktan ibra ve iskat etmelerinin nedeni, ileride sulh olduklarını ispat içindir. Nitekim bazı kadı sicillerinde, taraflardan birinin kadıya başvurarak aralarındaki uyuşmazlığın muslihun aracılığı ile belli bir kuruş karşılığı çözümlendiğini ancak sulh bedelinin kendisine ödenmediği için karşı tarafı dava ettiğine ilişkin örnekler bulunmaktadır.

Diğer taraftan ilginç olan noktalardan biri de gayrimüslimlerin kendi aralarındaki ve Müslümanlarla olan uyuşmazlıklarda da sulh yoluna başvurmuş olmalarıdır. Gayrimüslimlerin Müslüman olmamalarına rağmen, Müslümanların mahkemelerine başvurmaları veya uyuşmazlığın muslihun yoluyla çözülmesinin ardından kadıya giderek sulhu tescil ettirmeleri, toplumsal barışın nasıl sağlandığına ve Osmanlı hukukuna duyulan güvene ilişkin güzel bir örnektir.

Sulh yani arabuluculuk sadece Osmanlı Devleti’nde uygulanan bir yöntem de değildir. Osmanlı Devleti dâhil tüm İslam devletlerinde uygulanmıştır. Kaynağı da tabii ki Kur’an ve sünnettir. Osmanlı hukukunun kaynakları iki taneydi. Biri şeri hukuk diğeri ise örfi hu-

kuk idi. Şeri hukukun kaynağı ise Kur'an, sünnet, icma ve kıyas idi.

Kur'an-ı Kerim'de sulh tavsiye edilmiştir. Örneğin, "Eğer bir kadın kocasının kötü muamelesinden yahut yüz çevirmesinden endişe ederse aralarında bir uzlaşmaya varmalarında onlara günah yoktur ve sulh daha hayırlıdır. Nefisler de cimriliğe meyillidir. Eğer güzel davranır ve Allah'a itaatsizlikten sakınırsanız bilin ki Allah yaptıklarınızdan haberdardır." (Nisa, 4/128.) Yine "Sana ganimetleri soruyorlar. Ganimetlerin Allah'a ve Resulü'ne ait olduğunu söyle! O hâlde siz gerçek müminler iseniz Allah'a karşı saygısızlıktan sakının, aranızı düzeltin, Allah ve Resulü'ne itaat edin." (Enfal, 7/1.) denilerek sulh teşvik edilmiştir.

Yine Hz. Peygamber de sulhu teşvik etmiş ve uygulamalarıyla da sulha örnek olmuştur. Örneğin; Evs kabilesinden ba-

zı kişilerin birbiriyle kavga etmesi üzerine Hz. Peygamber aralarına girmiş ve onları barıştırarak sorunu çözmüştür. Bir başka olayda ise İmran adlı sahabenin eşini akrabalarına göndermemesinden kaynaklanan uyuşmazlığın akrabalar arasına yayılması ve büyümesi üzerine, Hz. Peygamber araya girmiş ve onların barışmalarına vesile olmuştur.

Hz. Peygamber'den sonra dört halife döneminde de sulh uygulamaları devam etmiştir. İslam fıkının oluşmaya başlamasından sonra, uyuşmazlıkların daha kolay ve daha kısa sürede sonuçlanmasına katkı sağlamasına, taraflar arasında düşmanlığın ortadan kalkmasına yardımcı olmasından dolayı sulh teşvik edilmiştir. Fakihler de tarafların sulh olma-ya meyletmeleri hâlinde kadının onları bir iki kere sulha yönlendirmesinin uygun olacağını, sulha yönlendirdikten

sonra hukuki görüşlerini belirtmemesi gerektiğini, sulhun hukuka uygun olarak yapıldığını kontrol ettikten sonra davanın sulh ile sonuçlanması hâlinde söz konusu sulhu mahkemeye kaydettirmesinin gerekli olduğunu belirtmişlerdir. Öyle ki fıkıh kitaplarında sulha çok önem verilmiş, "es-sulhu seyyidü'l-ahkâm" (Sulh hükümlerin efendisidir) sözü meşhur olmuştur. Sulhun hükümlerin efendisi olduğu belirtilmiştir.

Osmanlı hukuk sisteminde "kadın"ın hüküm vermesine gerek kalmaksızın taraflar arasındaki uyuşmazlıkların çözümünde bir yöntem olarak kullanılan sulh, uyuşmazlıkların daha da fazla büyümemesine ve tarafların birbirlerini dava etmelerine gerek kalmadan sorunların çözümlenmesine, sonuç itibarıyla toplumsal barışın ve huzurun yüzyıllar boyunca bu topraklarda yaşamasına yardımcı olmuştur. ■

HİCRET VE HASRET

ALİ YILDIZ

Kırşehir Akpınar İlçe Müftüsü

Bi'setin on üçüncü yılında kardeşlik, fedakârlık, vefakârlık, paylaşma ve sevgi ortaya çıkan bir hicret vuku buldu. Mekkeli müşriklerin eza ve cezaları dayanılmaz bir hâl alınca önce inananların büyük çoğunluğu, ardından Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.), sadık dostu Hz. Ebu Bekir (r.a.) ile birlikte Medine'ye hicret etti.

Hicret, muhacirler için bir fedakârlıktı. Çünkü doğdukları, yaşadıkları, sevgiyle bağlandıkları vatanlarını terk ediyorlardı. Etrafında pervane oldukları Kâbe ile Hacer ve İsmail'in yâd edildiği Safa ve Merve geride kalıyordu. Evler, mallar, mülkler terk ediliyor, akrabalar birbirinden ayrılıyordu.

Hicret, ensar için de bir fedakârlıktı. Hiç tanımadıkları ya da yeni tanıdıkları insanlar için ekmeleklerini böldüler, sofralarında yer açtılar. Evler, bahçeler, işler paylaşılmıştı. Üstelik bunlar severek yapılmıştı. Böylece yeni bir kardeşlik hukuku gelişti.

Hicret bir kurtuluştu. Muhacirlerde korkunun yerini emniyet,

karamsarlığın yerini umut almıştı. Ensarda ise yüz yılı aşkın zamandır süren kardeş kavgaları hicretle son bulmuş, cehaletin yerini marifet almıştı.

Hicret, dünyalık olmayan bir ganimetti. Huneyn ganimeti taksiminde gönülleri kırılan ensara, Resulullah'ın, "Onlar dünyalıkları ile yurtlarına dönerlerken ganimet olarak size Allah'ın Resulü yetmez mi ey ensar topluluğu?" sorusu ve onların, "Biz bu taksimata razıyız, ganimet olarak Allah'ın Resulü bize yeter." cevabını vererek gözyaşı dökmeleriniydi.

Hicret bir vefakârlıktı. Mekke'nin fethiyle beraber asıl yurtları şimdi onların olmuşken ve pekâlâ vatanlarına dönme imkânları varken geri dönmemektir hicret. Zor zamanlarında kendilerine kucak açanları bırakmayarak Medine'de can vermek ve orada gömülmektir...

Hicret, Medine için bir fazilet-ti. Fesat anlamına gelen Yesrib'den (Ahmet Önkal, *TDV İslam Ansiklopedisi*, "Hicret", c.17, s.460.) sıyrılarak Allah Resulü'nün nuruyla nurlanmak, Medine-i Resul ve Medine-i Münevvere ol-

maktı. Belki de adı sanı hiç duyulmayacak bir şehrin harem olmasıydı hicret. Zifiri karanlıklar içinde kalmış bir toplum, Veda Tepesi'nin ardından bir gün bir ayın doğduğunu gördü ve adına hicret dedi. Onlar, kutlu hicretten itibaren bütün hayatı ve tarihi yeniden başlattılar.

Mekke için hicret bir hasretti. Âdem ile Havva'nın bulunduğu yer, İbrahim'in mihamdaru, Hacer'i çaresizce koşturan, İsmail'i kucağında büyüten, Kussayy'la biçimlenen, Amine'nin doğum sancılarına şahitlik eden, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) sokaklarında dolaştığı Mekke için hicret, bir hasret olmuştu.

Hicret, bir peygamber geleceğiydi âdeti. İbrahim (a.s.), "Bunun üzerine Lut ona iman etti. (İbrahim) 'Artık ben rabbime göç edeceğim. Şüphesiz O güçlüdür, hikmet sahibidir.' dedi." (Ankebut, 29/26; Hicri, 15/65.) demiş ve hicret etmişti. İsmail de (a.s.) hicret etmişti. Hacer zaten hicret eden demektir. Lut (a.s.), gecenin bir vaktinde arkasına bile bakmadan çekip gitmiş, hicret etmiş-

ti. (Hud, 11/81; Hicr, 15/65.) Şuayb'a (a.s.) kavminin ileri gelenleri, "Ey Şuayb! Ya seni ve seninle beraber inananları kesinlikle şehrimizden çıkaracağız veya mutlaka dinimize döneceksiniz!" Şuayb dedi ki: "İstemesek de mi?" (Araf, 7/88.) demiş, onu hicrete zorlamışlardı. Musa (a.s.), Allah'ın emriyle Mısır'dan yola çıkardığı İsrailoğullarıyla beraber hicret etmiş, peşlerine düşen Firavun ve askerleri ise denizde boğulmuştu. (Yunus, 10/90; Taha, 20/ 77-78, Şuara, 26/ 58-67.)

Hicret, muştuydu... Hicret yolculuğunda Kutlu Nebi'yi (s.a.s.) yalnız bırakmayanlar, onunla birlikte yurtlarını terk edenler, Allah'ın Resulü'ne ve onunla birlikte gelenlere kucak açanlar, Allah tarafından

**Önce tedbir,
sonra sonsuz
bir tevekküldür
hicret.**

**Kardeşliktir,
paylaşmaktır,
sevgidir,
sevebilmektir
hicret. Ne mutlu
kötülükten
iyiliğe, haramdan
helale, kavgadan
sevgiye hicret
edenlere!**

müjdelendiler: "Muhacirlerin ve ensarın ilkleri ile onlara güzelce uyanlardan Allah hoşnut olmuştur, onlar da O'ndan razıdırlar." (Tevbe, 9/100.)

Mekke'nin fethiyle beraber hicret son buldu fakat kötülükten iyiliğe hicret kıyamete kadar devam edecekti. Muhacir olup yeni dostlara ve dostluklara koşmak, ensar olup yeni dostlara ve dostluklara kucak açmak, yasaklardan, kötülüklerden, günahlardan hicret etmek devam edecektir. Önce tedbir, sonra sonsuz bir tevekküldür hicret. Kardeşliktir, paylaşmaktır, sevgidir, sevebilmektir hicret. Ne mutlu kötülükten iyiliğe, haramdan helale, kavgadan sevgiye hicret edenlere! ■

HZ. HÜSEYİN'DEN BİZE KALAN VE KERBELA'NIN BUGÜNE ANLATTIKLARI

İhsan ÜNLÜ

DİB Başkanlık Müşaviri

Rahmet elçisi sevgili dedesinin vatanı Medine'de huzur içinde yaşayan ve insanlara huzur dağıtan şehitler serdarının mübarek canına kıydılar Kerbelâ'da.

Haklarında, "Onlar (Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin) benim dünyadaki iki reyhanımdır." buyrulan iki reyhandan birinin o gül yüzü çehresi solduruldu acımasız ellerce.

İleride çok büyük pişmanlık duyacakları menfur bir hadiseyi işleyerek hem o mübarek dalı gövdesinden kopardılar hem de o habis ruhlu ellerini kana buladılar.

Çöle inen nurun karartılması için hain eller yine işbaşındaydı. Zalimlerin gözü o kadar karar-mıştı ki karşısındakilerin peygamber torunu ve Nesl-i Pak Ehl-i Beyt'in güzide yarenleri olması umurlarında değildi.

Oysaki Hz. Hüseyin (r.a.), ümmete emanet olarak bırakılmış, tıpkı Tolstoy'un hikâyesindeki o devedikeni gibi yerinde ve zamanında insanlık tablosuna çok yakışan bir peygamber gözdesiydi.

Kendi nefsinden ziyade yine tıpkı mübarek dedesi gibi karşısındaki cahil topluluğu düşünererek onların cehenneme gitmelerini önlemek adına diplomatik mekiklerini son ana kadar sürdürmeye devam ediyordu.

Ne ki kalplerini ve zihinlerini dünyalık ikbal ve saltanatın bulandırdığı vefasız güruh, doğruları bile kılıçlarını o güzide zevata uzatmaktan geri durmayacaklardı.

Hz. Hüseyin, her fırsatta onlara, verdikleri sözleri hatırlatacak, yap-

tıkları ihaneti yüzlerine şamar gibi vurmaktan geri durmayacaktı.

Ancak ne yaparsa yapsın nafi-leydi, kurt kuzuyu kapmaya öyle bir niyetliydi ki suyu kimin bulandırdığının artık hiçbir ehemmiyeti kalmamıştı.

Hüseyin Efendimiz için iki seçenektен başka bir yol bırakmamışlardı: Ya zalimlere boyun eğip zillete duçar olacak ya da sonunda ölüm de olsa izzetli bir duruşu koruyacaktı.

O zor olanı seçecek, "Zalimlerle yaşamaktansa izzetli bir ölümü yeğlerim." diyerek Hakk'a teslim olacaktı.

Bu tavır ümmete hiç yabancı değildi. Şah-ı Merdan Hz. Ali de "Haksızlık karşısında hakkını aramayan hakkıyla birlikte şerefini de yitirir." dememiş miydi?

Şimdi hak arama ve marufu ortaya koyma sırası Yiğitlerin Efendisi Hz. Hüseyin'deydi. "Sen ümmet arasında fesat çıkarıyorsun!" diyen gafillere, "Ben ceddimin dinini ıslaha gidiyorum." diyerek meydan okuyor, ümmetin ihyası için kendi canını hiçe sayıyordu.

Sözün bittiği yerdeydi artık insanlık. Kerbelâ'nın kör bela-

Hz. Hüseyin'in türbesi – Kerbelâ/İrak

ya döndüğü yerden acı haberler geliyordu. Allah Resulü'nün (s.a.s.) ileride olacakları görürcesine ümmetini uyardığı “vehn” hastalığı girmişti sanki ölü kalplere. Makam, mansıp, mal, şöhret galesiyle ölümün ve ölüm ötesinin unutulduğu zaman dilimi gelip çatmıştı belli ki.

Aradan asırlar geçmiş olmasına rağmen Irak bölgesinden acı haberler hiç eksik olmuyor ne dense!

Anlaşılan o ki “Kerbela” bitmedi, aradan asırlar geçse de kan ve gözyaşı akmaya devam ediyor.

Çok korkunç ve karanlık planların devrede olduğu şu günlerde puslu havadan yararlanmak isteyen hainler bölgede cirit atıyor. 15 Temmuz hain darbe girişiminin arkasında hangi niyet ve güçlerin olduğunu şimdilerde daha iyi anlıyoruz.

Öbür yandan bir bahaneyle ellerine fırsat geçen siyonist güçler pervasızca Filistin'e saldırıyor, Gazze'ye bomba yağdırma-ya devam ediyor. Yaşlı, masum, sivil, kadın, çocuk dinlemeden acımasız ve insanlık dışı yöntemlerle soykırım muamelesi yapıyor.

En kötüsü de bu cinayetler iki milyara yakın Müslüman dünyasının gözünün içine baka baka yapılıyor.

Bu bölge ve ülkemiz terör belasından çok çekti, çekmeye de devam ediyor. İnsanlığın ortak aklı ve sağduyu ile inşallah bu günler de geçecek, bu badirelerde atlatılacaktır.

Yeni Kerbelalar yaşamamak; tarihi tekerrür ettirmemek için

tarihte yaşananları iyi tahlil etmek, günümüzle bağıni iyi kurmak gerekir diye düşünüyorum.

Bu noktada, “Zillet içinde yaşamaktansa izzetli bir ölümü tercih ederim.” diyen Hz. Hüseyin'i ve davasını iyi okumak gerekir.

“Bir kere zalim olmaksansa bin kere mazlum olmayı tercih ederim.” diyen Hacı Bektaş-ı Veli ve felsefesini iyi anlamak ve yorumlamak gerekir sanırım.

Bizler, şairin dediği gibi yeri ve zamanı geldiğinde acıyı bal eylemesini bilmiş bir medeniyetin çocuklarıyız. Bugün de bu acıları hep birlikte göğüslemek, yaralarımızı birlikte sarmak zorundayız. Yaşanan bu olumsuz hadiseler bizi birbirimizden koparmamalı, aksine daha çok kenetlenmemizi sağlamalıdır.

Kurt puslu havayı sever; terörün amacı, bu tür eylemlerle duygusal kopuşu fiziksel kopuşa ve ayrışmaya dönüştürmektir.

Farklı görüş, düşünce ve yorumlarımıza dayanarak farklı hesaplar peşine düşmek, terörün ekmeğine yağ sürer. Farklılıklarımızı zenginlik olarak görüp ortak noktalar üzerinden birlikte yaşama iradesini göstermemiz gerekir.

Terör ve şiddet kimden gelirse gelsin, kimi hedef alırsa al-sın hep birlikte telin edilmelidir.

Terörün ve teröristin iyisi kötüsü olmaz. Bu konuda kimsenin şartı, şüphesi olmamalıdır.

Dağ ne kadar yüksek olursa olsun, yol onun üzerindedir. Terör ne kadar vahşi olursa olsun maşeri vicdan ona mutlaka galip gelecektir.

Eşkıya dünyaya hiçbir zaman hükümrân olmamıştır, olamayacaktır. Ne var ki hiçbir zaman da boş durmayacaktır.

Şer güçler hain planlarını adım adım uygularken barıştan yana olduğunu iddia edenlerin meydanı boş bırakmaları elbette dengeleri değiştirebilir.

Askerî terminolojide, “Barış zamanı ter dökmeyen savaş zamanı kan döker.” diye bir ifade vardır. Bugün barış için ter dökenler ve bedel ödeyenler mutlaka bir gün karşılığını alacaklardır.

Savaşın kazananı yoktur ama barış herkesin kazanımıdır.

Sözün özü; ülkemiz etrafının Kerbelâ'ya çevrilmeye çalışıldığı ve bize de sıçratılmak istendiği şu günlerde çok uyanık olmak zorundayız.

Yeni Kerbelalar yaşanmaması için bir olmalı, iri olmalı, diri olmalıyız.

Bugünün Müslümanları tarihten ders çıkarıp aynı yanlışlara düşmemelidir. Tarih ne övünme ne de dövünme yeridir! E-vet, haklı olarak Kerbelâ'yı düşünen herkes çok üzülür, bağı- rı yanar ama aklını da duygularının önüne geçirerek ileriye bakmak zorundadır.

Hz. Hüseyin ve ehl-i beyt için gözyaşı döken Müslüman, onun davası uğrunda samimiyetini örnek almalı ve yüce değerler için yalnız da olsa gerektiğinde gözünü kırpmadan canını ve malını verebilmeyi göze almalıdır.

Bu vesileyle başta Kerbelâ şehitlerimiz olmak üzere tüm şehitlerimizi rahmet ve minnetle anıyorum. ■

MERYEM SURESİ

Doç. Dr. Faruk GÖRGÜLÜ

Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Kur'an-ı Kerim'deki sıralamada on dokuzuncu iniş sırasına göre ise kırk dördüncü sırada olan Meryem suresi, doksan sekiz ayetten oluşmaktadır. Fatır suresinin ardından, Taha suresinden önce risaletin beşinci ya da altıncı yılında Habeşistan'a hicretten önce Mekke'de nazil olmuştur. (İbn Aşur, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, Tunus: 1984, c.16, s.58.) 58 ve 71. ayetlerinin Medine devrinde indiğine ilişkin rivayetler varsa da (Suyuti, *el-İtkan*, Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyye, 1974, c.1, s.61.) ilgili ayetlerin gerek bağlamı gerekse surenin konusuyla irtibatlı olması, bu rivayetleri şüpheli kılmaktadır.

Sure adını, 16-40. ayetlerde kendisinden geniş bir şekilde söz edilen Hz. Meryem ve oğlu Hz. İsa kıssasından almaktadır. Kur'an'da ismi zikredilen tek kadın Hz. Meryem'dir. Meryem ismi ilgili surenin 16. ayetinde doğrudan kendisini ifade için "Kitapta Meryem'i de okuyup an." ibaresiyle, 34. ayetinde ise "İşte Meryem oğlu İsa bu..." şek-

linde Hz. İsa'ya nispet edilerek iki kez geçer. Bunun yanında sure, ilk ayetin-deki huruf-ı mukattaa sebebiyle "Kaf-Ha-Ya-Ayn-Sad" olarak da adlandırılır. (İbn Aşur, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, 16/57.)

Meryem suresinde başta tevhid ve ahiret olmak üzere, Allah'ın varlığına ve birliğine iman, peygamberlik, Allah'ın çocuk sahibi olmaktan ve ortağı bulunmaktan münezzehe oluşuyla ilgili ayetler yer alır. Bu bağlamda Hz. Meryem ve oğlu Hz. İsa ile ilgili Yahudilerce atılan iftiralar reddedilir. Surenin genelinde belirgin bir şekilde görülen tevhid ve ahiret temaları, Allah'ın birliği, yeniden dirilişin gerçekliği ve tekrar dirilişin ilk yaratılış gibi olacağı vurgusu etrafında işlenir. Bunun yanında ilgili surede ilerleyen yaşına rağmen Hz. Zekeriyya'ya oğlu Yahya'nın müjdelenmesi, aynı şekilde Hz. Meryem'in oğlu Hz. İsa'yı Allah'ın bir mucizesi olarak babasız dünyaya getirişi, ayrıca Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. Harun ve diğer bazı peygamberlerin tevhide davet yolunda

harcadıkları gayretler dile getirilir. Bu çerçevede Hz. İsmail ve İdris'in Allah'ın katındaki yüce mertebelerine işaret edilir. Dünya hayatında yapılan amellerin ahirette mutlaka karşılıklarının görüleceği belirtilir. Söz konusu surenin büyük bir bölümünü oluşturan peygamber kıssaları içinde Hz. Meryem ve oğlu Hz. İsa kıssası en dikkat çekici kıssayı oluşturur. (İbn Aşur, *et-Tahir ve't-Tenvir*, c.16, s.58-60.)

İçeriğinde birtakım mucizevi olaylara işaret edilmesi bakımından bir önceki Kehf suresiyle arasında irtibat bulunan Meryem suresi, Hristiyanlığın temel ilkelerinden söz eden ilk Mekki suredir. Nüzul dönemi dikkate alındığında ilgili surenin, o süreçte bir Hristiyan ülkesi olan Habeşistan'a hicret edecek Müslümanları bilgilendirme ve oraya hazırlama niteliği taşıdığı söylenebilir. Zira surenin üslubu, bilhassa ilk kırk ayetinde özellikle Hz. İsa hakkında İslam'ın görüşlerinin ortaya konulması, bu düşünceleri destekler mahiyettedir. Nitekim Habeşistan'a hicret eden Müslümanların sözcülüğünü yapan Cafer b. Ebu Talib, Habeş Kralı Necaşi'nin huzurunda Meryem suresinin Hz. Yahya ve Hz. İsa'dan söz eden ilk bölümlerini (Meryem, 19/1-40.) okuduğunda, hem kral hem de huzurda bulunanların ilgili ayetlerden etkilenerak ağladığı rivayet edilir. Dolayısıyla Meryem suresinin, Habeşistan'a sığınan Müslümanların inançlarını oradaki Hristiyanlara anlatmaları hususunda kuvvetli

bir delil oluşturduğu anlaşılır. (M. Kamil Yaşaroğlu, "Meryem Suresi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.29, s. 242-243.)

Meryem suresinin muhtevasını iki bölüm şeklinde ele almak mümkündür. İlk bölümde yer alan ayetlerde (Meryem, 19/1-65.) bazı peygamber kıssalarına yer verilir. Surenin 1-40. ayetlerinde ehl-i kitabın tarihinden birtakım kesitlere işaret edilir. Bu bağlamda Hristiyanların Hz. İsa'dan sonraki süreçte inançlarında düştükleri sapmalara değinilir. Bu kısımda ilk olarak Hz. Zekeriyya ile oğlu Hz. Yahya'nın kıssasına değinilir. Hz. Zekeriyya'nın Allah'tan kendisine varis olacak bir evlat istemesi, ilerlemiş yaşına rağmen ihtiyar bir baba ve doğum yapamayan kısır bir anneden Hz. Yahya'nın Allah'ın kudreti sayesinde mucizevi bir biçimde dünyaya gelişi anlatılır. Akabinde daha çocuk iken kendisine hikmetin verildiği haber verilir. (Meryem, 19/1-15.) Sonraki ayetlerde surenin asıl konusu olan Hz. İsa'nın mucizevi bir biçimde babasız olarak Hz. Meryem'den doğumunu konu alan ayetlere yer verilir. Bu ayetlerde Hz. Meryem'in iffeti, Hz. İsa'ya hamile kalışı, İsa'nın babasız olarak dünyaya gelişi, Hz. Meryem'in kavmi tarafından kınanması, Hz. İsa'nın beşikte iken konuşması ve kendisinin Allah'ın kulu olduğunu söylemesi anlatılır. Ayrıca Hz. İsa'nın Allah'ın oğlu olduğu şeklindeki iddianın çok çirkin bir söylem olduğu belirtilir.

Bu ayetler, Hristiyanlara saptıkları yanlış inançtan dönmeleri için yol göstererek onları İslam'a girmeye, onları içinde buldukları şüphe, çekişme ve ihtilaflardan kurtulmaya teşvik etmekte, Yahudilere de Hz. İsa ve annesine karşı yaptıkları çirkin yakıştırmalar konusunda cevap vermektedir. (Yaşaroğlu, "Meryem Suresi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.29, s. 242.) Diğer taraftan Yüce Allah, insanlara kudretini gösteren bir mucize olmak üzere Hz. İsa'yı baba faktörü olmaksızın yaratmış ve insanlara rahmet olsun diye onu peygamber olarak görevlendirmiştir. (*Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Ankara: DİB Yayınları, 2020, c.3, s. 596.) Babasız olarak bir çocuk yaratmak Allah için son derecede kolaydır. Çünkü O, bir şeyin olmasını istediği zaman ona 'ol' der, hemen olur. (Âl-i İmran, 3/45-47.) Hz. İsa ile ilgili olan bu kısımda onun bir tanrı değil, Allah'ın kulu ve resulü olduğu vurgulandıktan sonra surede yer alan bir başka kıssaya geçilir ve burada Hz. İbrahim ile babası arasında geçen şirk ve tevhid mücadelesine işaret edilir. (Meryem, 19/40-50.) Hz. İbrahim'in hem Yahudilikte hem Hristiyanlıkta önemli bir peygamber olduğu dikkate alındığında bu surede onun babasıyla yaptığı tartışmanın bir bakıma ehl-i kitaba ve özellikle Hristiyanlara yönelik bir mesaj niteliği taşıdığı söylenebilir. Bunun yanında söz konusu kıssa ile bir anlamda Habeşistan'a sığınanlar da teselli edilir. Zira Hz. İbrahim de (a.s.) onlar gibi babası, aile-

si ve kavmi tarafından yapılan işkencelerle memleketinden ayrılmaya zorlanmıştır. Aynı şekilde babası ve yakınlarının Hz. İbrahim'e karşı uyguladıkları eziyet, işkence, yurdundan hicrete zorlanma gibi olumsuzlukları Kureyşliler de Hz. İbrahim'in yolunda olan Allah Resulü'ne reva görmüşlerdir. Böylece ilgili ayetlerde Mekkeli müşriklerin, kendilerinin Müslümanların ataları ve liderleri olan Hz. İbrahim'e (a.s.) işkence yapan insanların konumunda oldukları, müminlerin ise Hz. İbrahim'in konumunda oldukları vurgulanmıştır. (Mevdudi, *Tefhimü'l-Kur'an*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2005, c.3, s. 206, 207.)

Daha sonra gelen ayetlerde Hz. İbrahim'e Hz. İshak adındaki oğlunun sonra da torunu Hz. Yakup'un bahşedildiği anlatılır ve her ikisinin peygamber olarak görevlendirildikleri ve yüksek bir övgüyle anılmayı hak ettikleri vurgulanır. Bu bölümde ayrıca Hz. Musa'nın kıssasından, onun Tur dağında Rabbi ile münacatından ve kardeşi Harun'u Yüce Allah'ın peygamber kılmasından söz edilir. (Meryem, 19/51-53.) Akabindeki ayetlerde Hz. İsmail ve Hz. İdris'e de işaret edilerek Resul-i Ekrem'den önce gelen peygamberlerin aynı tebliğle görevlendirildiği, namaz kılmak ve zekât vermekle emroldukları ancak daha sonraki nesillerin bu yoldan saptıkları ifade edilir. (Meryem, 19/54-65.)

**Meryem
suresinde
başta tevhid ve
ahiret olmak
üzere, Allah'ın
varlığına ve
birliğine iman,
peygamberlik,
Allah'ın çocuk
sahibi olmaktan
ve ortağı
bulunmaktan
münezzeh
oluşuyla ilgili
ayetler yer alır.
Bu bağlamda
Hz. Meryem
ve oğlu Hz.
İsa ile ilgili
Yahudilerce
atılan iftiralar
reddedilir.**

Surenin ikinci bölümünde yer alan ayetlerde (Meryem, 19/66-98.) birtakım uyarı ve öğütlere yer verilir. Bu bağlamda öldükten sonra dirilmeyi inkâr eden, Allah'a evlat ve ortak izafe eden, mal ve mülkleriyle Müslümanların kalplerine şüphe düşürmeye çalışan Mekkeli müşriklerin bu tür iddiaları ve kötü tavırları sert bir biçimde eleştirilir. Ayrıca kâfirlerin şeytanlarla birlikte haşredilecekleri, onların cehennem etrafında dizleri üzere çökmüş olarak hazır edilecekleri bildirilir. Müminlere, inkârcıların bütün çabalarına rağmen kendilerinin başarılı olacakları konusunda müjdeler verilir. (Meryem, 19/66-72.) Surenin son bölümündeki ayetlerde, iman edip yararlı işler yapanların güzel hasletleri anlatılır. Bu bağlamda Allah Teâlâ, rahmet ve merhametinin bolluğunu ifade eden "Rahman" ismini zikrederek kendisine iman eden kulları için bir sevgi bahşedeceğini bildirir. Ardından Kur'an'ın takva sahipleri için bir müjde, inatçı toplum için uyarı vesilesi olduğunu ifade eden ayete yer verilir. (Meryem, 19/72-97.) Surenin son ayetinde ise insanlar bir kez daha uyarılarak Allah'ın ayetlerini inkâr edip uyarılarını dinlemeyen nice nesillerin helak edildiği, böylece onların yeryüzünden ve tarih sahnesinden silinip gittikleri hatırlatılır. Böylece Kur'an'ın uyarılarına kulak vermeyenlerin de aynı şekilde ceza göreceklarine dikkat çekilir. (Meryem, 19/98.)■

ZIYA

Çocuklarına “Yusuf” adını verenlere içim ısınır. Çocuklarına “Yusuf Ziya” adını verenlere gıpta ederim. Gıpta ne güzel kelimedir. Gıptanın da bir ziyası vardır; o ziyada hasetten gölge, kıskançlıktan bulanıklık bulunmaz.

Işık libas giyinmez, muhayyileye kapısını kapatır, üryandır.

Aydınlık kendi libasını eşyaya giydirir, tahakkümcüdür.

Parlaklık körlük gösterişle ve körleştirmeye maluldür.

Işık da aydınlık da parlaklık da güzeldir; ziyaya dâhildir. Yine de ziyada ışıpta, aydınlıkta, parlaklıkta fark edemediğimiz derinlik sezeriz. Ziyalı dediğimizde görmüş geçirmişliği, bilgeliği de içeren bir hususiyet kazanır muhatabımız.

Ziyada parlaklığın gösterişini alır, olgunluk kazandırır; ışığa kendi ışığından bir giysi diker, aydınlığın tahakkümünü yumuşatır, çekilir kılar.

Türkçe ziyayı kendisine mal ederken kendi iç ışımısını da kelimenin anlam mayasına katmıştır.

Ziyada ışıpta, aydınlıkta, parlaklıkta ortaya çıkmayan tutkulu bir güzellik vardır. Bu sebeple, Hz. Yusuf’un güzelliğini Türkler ziyalı bulurlar.

Ziya adı eskiye göre daha az veriliyor çocuklara.

Hele Yusuf Ziya nadir veriliyor.

Sıfat olarak kullanımına rastlamaz olduk. Bir dostumuzu görünce yüzümüz ziyalanmıyor.

Ziya Paşa’nın “*Rencide olur dide-i huffaş ziyadan*” mısraını sözlük yardımıyla anlıyoruz.

Sözlüklerde kabrini ziyaret ediyoruz o güzel kelimenin...

Kat'ı Sanatı

Bütün geleneksel sanatlarda olduğu gibi katı' sanatında da bir ustanın rahle-i tedrisinden geçmek suretiyle başlar serüven. Ardından aslına sadık kalarak inkişaf eder ve dönemin estetik algısının da sirayeti ile icazet ehlinin elinde olgunlaşır. Geçmiş ve

geleceğin harmanlandığı, hareket kazandırılmış forma sahip, fevkalade bir miras olarak karşımıza çıkar. Sabrın ve inceliğin sanatı diyebileceğimiz, özen ve hassasiyet gerektiren bu icra, kâğıt ve deri oyma sa-

natı olarak tarif edilir. Herhangi bir tezyinî motifin kesilerek başka bir satıh üzerine yerleştirilmesi ile elde edilir.

Kil tablet, papirüs, deri, parşömen ve nihayetinde kâğıt ile devam eden yazı medeniyetinin inkişaf süreci, katı' sanatı ile müntehasa ulaşmıştır. Yalnızca kelamın kalıcılığına hizmet etmemiş, duy-

guların, kültürlerin ve asırlardaki estetik kaygısının da gelecek nesillere ulaşmasında önemli bir araç hâline gelmiştir.

Sözlükte “kesmek” anlamına gelen katı’ (kat), kâğıt veya deri üzerine çizilmiş yazı, motif yahut bir şekli oyup çıkararak bir başka kâğıt ya da deriye yapıştırmak suretiyle gerçekleştirilen bir sanatın adıdır. Bu şekilde yapılmış esere katia (mukatta), sanatkârına katı ve katta denir. Araştırmacılar, kâğıt ve deri oymacılığının iki bin yıl kadar önce bir halk sanatı olarak Çin’de doğduğunu ileri sürmektedir. Uygurlar tarafından yapılarak günümüze ulaşmış oyma deri kitap kaplar, kâğıt ve deri oymacılığının İslam dünyasına Orta Asya kanalıyla geçtiğini ortaya koymaktadır. XV. yüzyılın ikinci yarısında Timurular ve Akkoyunlular döneminde ilk örneklerine rastlanan kâğıt oymacılığı, XVI. yüzyıl başlarından itibaren Safevilerde ve Osmanlılarda gelişme göstermiştir. Osmanlı sarayı ve çevresinde özel bir ilgiye bağlı olarak gelişen kitap sanatları arasında kâğıt oyma sanatı Safevilerdekinden daha büyük bir rağbet görerek varlığını XX. yüzyıl başlarına kadar korumuştur. (Filiz, Çağman, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.25, s.32-35.)

Fatih Sultan Mehmet döneminde ivme kazanan katı’ sanatı, Kanuni Sultan Süleyman zamanında en parlak dönemini yaşamıştır. Gerek günümüze gelen eserlerin bolluğu ge-

rekse Âşık Çelebi’nin verdiği bilgiler, saray ve çevresinde kâğıt oymacılığının tam anlamıyla bir sanat dalı olarak ele alındığını ortaya koyar. (Filiz Çağman, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.25, s.32-35.)

Osmanlı saray nakkaş hanesinde kattaların büyük bir maneviyat ile husule getirdikleri kıymetli eserler, üzerinden asırlar geçse de taptaze duran bir desen, motif ve estetik şaheserlerdir.

Katı’ sanatına dikkatle nazar eden herkes, madde itibarıyla göze hitap edip insanda hayranlık uyandırırken muhteva yönünden de gönülleri etkisi altına almakta mahir, büyüleyici eserlerin varlığına şahitlik eder. Fevkalade hassasiyet ve özen gösterilmesi gereken sabrın ilmekleriyle dokunmuş bu kıymetli sanat, icrasındaki meşakkat ve emeğe rağmen her daim ilgi ve alakanın odağında olmuş, belki de bu yüzden zengin bir koleksiyona sahip sanat dalları arasında yer bulmuştur. Mümtaz şaheserlerden müteşekkil bu sanat, boyut kazandırılmış olması cihetiyle de dikkatleri üzerinde toplayarak geleneksel İslam sanatları arasında müstesna bir yere konulmuştur. Tevhid akidesinin bayraktarı olan hat, katı’ sanatı ile tezyin edildiğinde bu iki sanatın birbirini tamamlar mahiyette icrası, sevenlerin gönlünde taht kurmasına vesile olmuştur. Evet, kâğıdın ihtişamlı serüveninin adıdır katı’ sanatı. Güzellikleri geleceğe ulaştırma gayesiy-

le ilerlerken gelenekten geleceğe bir köprü vazifesi de üstlenmiştir.

Minimalist desenlerin hâkim olduğu, hassas bir el işçiliği gerektiren motiflerin, katı’ kompozisyonlarında yerini alırken uyum ve ahenk sergilemesi, gözlere ihtişamlı bir görsel şölen sunmaktadır. Rengârenk çiçeklerin, yemyeşil yaprakların çevrelediği, kâinattan motiflerle ziynetlenmiş hat levhalarını okurken bağistan-ı cinanın (cennet bahçelerinin) içinde hissiyatına erişen ruhun dallarına konan bülbül seslerini duymamak kabil değildir. Bu güzellik ve estetiğin beraberinde gönüllere huzur gelir.

Bu eşsiz sanatın kıymettar icra ehlienden Efşancı Mehmed, Benli Ali Çelebi, Mehmed b. Gazanfer, Abdülkerim Çelebi, Mehmed Nakşi, Gazneli Mahmud ve nicelerini rahmet ve minnetle anıyoruz. Kattaların izinde ilerleyen günümüz sanat erbabına da bu vesileyle şükranlarımızı iletiyoruz. Yalnızca göze değil gönüllere de hitap eden bu maneviyat yüklü eserlerin icrası, ecdat yadigârı vediaları baş tacı etmek hükmünde olduğundan bu kutlu hizmete baş koyan, gönül veren tüm sanat ehline teşekkürü bir vefa borcu addediyoruz. “Geçmişine sahip çıkmayanın geleceği olmaz.” misyonuyla hareket eden, bu yolda emin adımlarla, azimle ilerleyen bir millet olabilmemiz duasıyla. ■

ENTELEKTÜEL BİR KAÇIŞ: SESLİ KİTAP

| Sema BAYAR

Hikâye, iletişim biçimimizin özünü oluşturur. Aslında her gün kendimizi, başımıza gelen hadiseleri, görüp de geçemediklerimizi yahut işitip kulak kabarttıklarımızı dile dökerken hikâyenin içinde nefes alıp veririz. Dolayısıyla hikâye yazıdan önce sesle buluşmuş, dilden dile aktararak büyümüş, serpilmiştir.

Kişisel yaşam öykülerinde kitapla sesin buluştuğu nokta annedir. Onun sesinden küçük dimağlara nakşolan hikâyeler insan için kitapla sesin kesiştiği kavşaktır. Uykudan hemen önce hülyalı âlemlere o ses ile dalar çocuklar. Dil gelişimi yahut zihinsel aktivitelerin ivme kazanması için bir çocuk okuyamaz olmadan çok daha önce ebeveynleri vasıtasıyla kitapla tanışır. Merak duygularının yoğunlaştığı dönemlerde; sorularla hayatı, insanı, doğayı öğrenmeye yeltendikleri anlarda eğitici/öğretici kitaplarla hem-

hâl olma vakti gelmiş demektir. Her türlü bilgi aktarımında kitabın yardımına anne sesi koşar. Babalar ya da büyük ebeveynler de eşlik eder bu aktarıma ve insanoğlunun kitapla ilk tanışması da sesle olur.

Sesli kitap dijital dünyanın, zaman konusunda giderek hassaslaşan günümüz insanına sunduğu bir nimet gibi görülse de yetişkinler için de kitabın sesle buluşması eski tarihlere dayanır. Kitaba sahip olmanın lüks sayıldığı, okuyazar oranının ise düşük olduğu devirlerde hikâye ya ona malik olan elin tekelindedir ya da bir hafızın zihninde. Matbuat âleminin güç kazandığı, Sanayi İnkılabının üretim alanlarını zenginleştirdiği yakın tarihlere kadar kitabın en yakın dostu okuyucular/anlatıcılardır.

Sözlü edebiyat ve yazılı edebiyat ayrımı hikâyelerin sesle ve kalemle buluşmasının arasına bir sınır çekse de bugün

sesli kitap uygulamaları her iki edebî türü mezceder, birbirine bağlar. Sesin anlama omuz verdiği, anlatıcının dilinde hikâyenin canlanıp kanatlandığı göz önünde bulundurulursa kitabın seslendirilmesinin yadsınamaz bir mahiyette olduğu söylenebilir.

Tarih boyunca hikâye farklı sanat dallarıyla kol kola girmiş, bu vesileyle etki gücünü artırmıştır. Görsel sanatların hâkim olduğu Batı toplumlarında hikâyelerin en büyük destekçisi resimlerdir. Renklerin ifade ettiği anlam ve fırça darbeleriyle dil farklılıklarının önüne geçen anlatıcı kimi zaman kutsal kitabının öğretisini kimi zaman da kolektif bir hikâyeyi tuvallere yahut mabedinin duvarlarına işler. Anlatıya destek olan sadece resim sanatı değildir üstelik. Hikâyeler karşımıza farklı edebî türlerde de çıkar. Müzik de hikâyeye güç veren bir diğer sanat dalıdır. Müzik eşliğinde te-

rennüm edilen hikâyeler, destan yahut mersiyeler de yazı ile sesin muhteşem uyumuna örnektir. Korkut Ata'nın kopuzu dinleyenleri kâh coşturarak kâh hayrete düşürerek hikâyenin gücüne güç katmıştır.

Sözlü kültürün hâkim olduğu topraklarda hikâyenin ses ile buluşması âdeta bir terennüme dönüşür. Hikâye her defasında yenilenir, eklenen ve çıkarılan detaylarla kisvesini değiştirir, özünü korusa da dinleyicinin karşısına yeni esvaplarla çıkar. Kitaptan dinleyiciye örülen köprüleri taş taş anlatıcı döşer. Ve bunu yaparken o da bir okura dönüşür. Muhataplarını okur, onların kimi zaman heyecanını kimi zaman merakını diri tutmak için sesini kâh alçaltır kâh yükseltir, anlatıya yeni kıvrımlar ekler. İstikamet bellidir, varılacak yer de... Fakat yolun nasıl yürüneceği, adımların sıklığı yahut yolculu-

ğun molaları anlatıcının tercihi bırakılmıştır. Büyük sapsamalar olmadıkça küçük patikalara göz dikmek, yolu biraz çatallandırmak gayet makuldür. O patikalar, her defasında çatallanan yollar hikâyeyi diri tutar.

Anadolu'da kitabın sesle buluşmasına en güzel örnek köy odalarında, kiraathanelerde okunan *Hamzanameler*, *Hz. Ali Cenklere*, *Gazavatnameler*'dir.

Onlara Sadi Şirazi eşlik eder, *Bostan ve Gülistan*, satırdan sadra sonra başka bir gönle akar. *Kelile ve Dimne*'ye de en az diğerleri kadar aşınadır dimağlar. Ahali toplanır. Genci yaşlısı divana yahut iskemlelere sıralanır. Bir aksakallı açar elindeki kitabı. Gözü satırda, gönlü hikâyede gezer. An gelir Zülfikar'ı kuşanır, küffarı tepeler. An gelir hayvanlar âleminde gezerken insanoğluna dolaylı

Sözlü kültürün hâkim olduğu topraklarda hikâyenin ses ile buluşması âdeta bir terennüme dönüşür. Hikâye her defasında yenilenir, eklenen ve çıkarılan detaylarla kisvesini değiştirir, özünü korusa da dinleyicinin karşısına yeni esvaplara çıkar.

yoldan ibretlik hadiseler aktarır. Burada anlatı sadece pasif bir aktarma işlevi görmez, kendine taraf da toplar. Zira hikâye anlatıcısı/okuru nesnellığe tevessül etmez. O da kahramanlar gibi iyiliğin neferi, kötülüğün düşmanıdır. Dolayısıyla her okuma eylemi bir eğitim aracına dönüşür.

Anadolu coğrafyası özelinde bakacak olursak ders hallerinden akşam sohbetlerine, bir kitabın okunup dinlenmesi bu toprakların temel vasıflarındandır. Osmanlı toplumdaki okuma meclisleri bunun en bariz örneğidir. Sesli o-

kuma aynı zamanda toplu okuma pratiğidir. Ses bu meclislerde birleştirici bir özellik olarak karşımıza çıkar. Âşıklardan meddahlara, destan anlatıcılarından okuyuculara her biri asıl itibarıyla bir meclis inşa eder. İnsanları birleştirir ve iletişimin önünü açar. Matbuat âleminde yaşanan ilerleme, Sanyî İnkılabı ile gelen üretimdeki artış kitapla ilişkileri toplumsal alandan bireysel alana çeker. Okuma eylemi artık bireyseldir, sessiz ve içe dönüktür. Meclislerin miadı dolmuştur. Bu minvalde kitap ve anlatıcı arasına perde çekilmiş, hikâyeler bir müddet anlatıcının sesiyle vedalaşmıştır.

Peki, yakın dijital platformlar aracılığıyla kitabın ses ile yeniden buluşması, sesli okumaya mı dâhildir yoksa sessiz okumanın bir uzantısı mı? Sesli kitap da sessiz okuma gibi meclisten yoksundur ve öteki ile iletişimi zorunlu kılmaz. Dolayısıyla onu da bireysel alanda değerlendirmek gerekir. Sesli kitapta okuyucu muhababından bir kitle oluşturmamasını beklemez. Dinleyiciler çok ama çok birbirinden bağımsızdır. Dinleyicilerini belli bir zamana yahut mekâna çekmediğinden oldukça bireysel bir deneyimdir. Okuma meclislerinde dinleyici, okura nazaran kısmi de olsa aktifken sesli kitapta pasiftir, sadece alıcı konumundadır.

Sesli kitap, okura bir ferahlık vadeder. Bu vadin gerekçesi, metropol hayatının yorgunludur. İşlerini bir türlü yetiştiremeyen her günü bir koştur-

maca içerisinde yaşayan insan-noğlu sesli kitabın kapısını çalar. Asıl sermayenin zaman olduğunu iliklerine kadar hissedenden modern insan için dünya bütün telaşlarıyla üzerine gelirken ondan keyifli zaman parçaları koparmanın bir başka adıdır sesli kitap. Zira kulaklığınızdan dinlediğiniz bir kitap trafikte kaybedilen zamanı katlanabilir kıyor. Yürüyüşlerde müzik dinlemek hâlâ ilk tercih edilen bir aktivite ama kitap uygulamalarından beğendiği yazarın çıkan son eserine kulak kabartanlar da az değil. Ekstra bir zaman talep etmeyen, mekânın çeperlerinden sıyrılan sesli kitap uygulamaları giderek daha fazla rağbet görüyor. Çarçur edilen zamana değer katması bir yana entelektüel bir kaçış imkânı da sağlıyor. Sesli kitabın asıl kazasını zaman tasarrufu olmakla birlikte istedik yan faydalarını da saymak mümkün. Seslendirildiğinde nice kitap gücüne güç katıyor. Bu biraz da sesin anlama omuz vermesiyle ilişkili. Her kelime anlamın döküleceği kalıptır ve aslında o kalıp zihindeki anlamı bir bakıma indirger. Ona bir çerçeve çizer. Fakat asıl mesele anlamın okurun zihninde yeniden harekete geçmesi, kendi kalıplarından taşarak çoğalmasındır. Etkili bir okuyuş, o anlamı kelimelelerin zincirlerinden kurtararak çağrışımlarla çoğaltır. Vurgu ve tonlama, telaffuzdaki akış kitap dinlemeyi eşsiz bir deneyime dönüştürür. Bir zamanlar radyo tiyatrolarında sesin, görüntünün önüne geçmesi gibi sesli kitapta da okuyucu met-

nin önüne geçer, kelimelerle okur arasında yeni ve sağlam köprüler kurar. Yine de bu tür uygulamaların müdavimlerinin kitaba mesafe koymadıklarını, bir kitapla göz göze gelmekten de sayfaları çevirirken duydukları hissettirden da vazgeçmediklerini belirtmek gerek.

Nostalji tutkunları her çağda olduğu gibi sesli kitabın açtığı yoldan yeniden okuma meclislerini inşa etmeyi denedi. Köy odaları, ders halkaları değilse bile, insanlar bir araya gelerek bir kitabı sesli okuma tecrübesini deneyimledi. Bu tür aktivitelere mum ışığı, yer minderleri eşlik ederek romantizmin ocağı harlandı. Fakat sesli kitap nasıl ki size zaman tasarrufu ile geliyorsa bu tür etkinlikler sizden ekstra zaman talep ediyordu. Bu nedenle şimdilik taliplilerinin az olduğunu söyleyebiliriz. Henüz yaygınlık kazanmasa da kitabın eskisi gibi bir okuyucu/anlatıcı tarafından seslendirilmesi, okuma eylemini bireysel alandan toplumsal alana taşıyor mu bilinmez. Her halükârda bireysel dinlemeler revaçta.

Sahici olanın sanal ortamlarda zedelendiği bir çağda sesli kitap uygulamalarında da işi kurnazlığa götürenler yok değil. Ne de olsa çoklukla cezalandırılıyor, dar vakitlerle sınıyoruz. Zaman tasarrufunu abartan birtakım uygulamalar sesli kitabın açtığı yoldan ilerliyor. Kaptıkaçtı fikirlere, kiralık bilgilere teveccüh edenler, bir kitabı baştan sona dinlemeyi meşakkat görenler için artık yeni bir kaçış rampa-

sı var: özetler. Daha önce koca koca kitapları özetlere sıkıştırırlar şimdi de o kitabın sesinden alıyor. Sizi on beş dakikada *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nden, *Anna Karenina*'ya kadar klasik eserlerle tanıştırıyor. Birkaç saat içinde listelerin gözdesi yüz temel eserle dimağınızı dolduruyor. Okuduklarımızın daha doğrusu dinlediklerimizin ne kadarını özümsemişiz, edinilen bilgiyi ne kadar içselleştirdiğimiz ise muamma. Üstelik bir yazarın dilinden almayı arzu ettiğimiz estetik zevkler de özetler eliyle maalesef dışta tutuluyor.

Sesli kitap teknolojileri nereye varır, bilinmez. Ancak kitap tutkunları hâlâ sayfalarda sekmeyi tercih ediyor. Geleneksel formunun içinde kitap, okurundan belli şartları talep eder. Ve tutkulu bir okur için kitap okumak boş vakit aktivesi değildir. Aksine o, bütün telaşlara bir şerh düşmek, hız çağındaki o baş döndüren akışı bozmak, hayatın doğal ritmine ayak uydurmak, koşturmacılar karşısında durup dinlenmek, telaşlı zamanlarda sükûnete ermek için vakit ayırır. Kütüphaneden bir kitap seçer ve dünyayla arasına bir perde çeker. İşte böylesi bir okur için sesli kitap, okumanın ikamesi değil sadece tamamlayıcıdır. Ne kısaltılmış metinlere ne de özet seslendirmelere teveccüh gösterir. Onun için, kitap okuma eylemi göstermelik bir entelektüel kaçış rampası değil bir var olma biçimi, hayatı anlamlandırmanın etkili bir yoludur. ■

TARİH, KÜLTÜR VE SANAT

| Derviş Ali BÜYÜKKARTAL

Selimnâme'nin yazar, kâtip ve musavviri. Şükri, Selimnâme, 1530 civ., TSM, H, 1597-98, y. 1a.

Tarihin her döneminde kültür, varlığını sürdürmüştür. İnsanlar, belli başlı hamleler ile toplumsal kültürü oluşturmaya başlamıştır. Bu, insanlığın tarih sahnesine çıkışıyla birlikte teyit edilmiş gerçektir.

İslam inancını göz önünde bulundurduğumuzda; ilk insan Âdem (a.s.) döneminden günümüze kadar süregelen toplumlar, muhakkak kültür üzerinde etki bırakmıştır. Toplumu oluşturan bireylerin elde etmiş olduğu kazanımlar, o topluluğun kültürüne dokunmuştur. İlerleyen süreçte, toplumun fertleri tarafından kabul görülen ve devamlılığı sağlanan tavırlar, o toplumun profilini oluşturmuştur. Profili oluşan toplumsa tarih sahnesinde rolünü üstlenmiştir. Rolünü üstlenen toplum, hayat mücadelesi sebebiyle birçok şeye başvurmuştur. Çevresinde hayatını idame ettirecek şartlara ulaşamayan göçebe toplumlar, başka coğrafyalara ilerlemiştir. Standardın dışına çıkarak göç politikasını değiştiren toplumlara da şahit olmuşuzdur. Bunun neticesinde yerleşik düzende yaşayanların kurmuş oldukları şehirler ile karşılaşan göçebe topluluklar, hayatın idame edilmesinin farklı yollarıyla da tanışmıştır. Bu tanışmalar tabii ki de hoşgörürü çerçevesinde olmamıştır. Çünkü dil, din, ırk farklılıklarıyla birlikte uzlaşılan çok az ortak nokta kalmıştır. Öyle ki yaşamda sürtünme ve mücadele kaçınılmaz bir hâl almıştır. Kimi zaman da savaşlar verilmiş,

iktidar mücadelesi toplumlara karşı karşıya getirmiştir.

Yaşanan mücadelelerle birlikte toplumlar etkileşim kazanmıştır. Bahsettiğimiz kültürel mücadeleler sadece göçebe toplumlar ve şehirli toplumlar arasında gerçekleşmemiştir. Oluşan ortamda gerek şehirli toplumlar ile şehirli, göçebe toplum ile göçebe toplumlar da birbirleriyle kültürel anlamda mücadele etmiş ve bunun neticesinde karşılıklı olarak iyi veya kötü kültür alışverişi yaşanmıştır.

Kültür alışverişlerinin sonucu olarak dil, din ve birçok temel kavramda değişiklikler meydana gelmiştir. Değişiklikler karşılıklı olduğu gibi kimi topluma önemli özellikler katarken kimi toplumda da kendilerine özgü özelliklerin yitirilmesine sebep olmuştur. Kendilerine özel özellikleri başka toplumlar tarafından yitirilene, “asimile olma” kavramının doğuşuna ve deneyimine öncülük etmiştir.

Yukarıda söz ettiğimiz hususları örneklendirecek olursak çok uzağa gitmemize gerek kalmaz. Kendi tarihimize baktığımızda birçok şeyi daha iyi anlayabiliriz.

Biz Türkler, tarihe ilk olarak Asya bölgesinde çıktık. İskitler topluluğu ile başlayan tarihimiz günümüze kadar süregeldi. Göktürk Devleti, komşusu Çin ile birçok olay yaşadı. Hatta yaşanan olaylar neticesinde, öğüt niteliği de taşıyan Göktürk Abideleri dikildi.

Popüler kültürün sebep olduğu oburluk, sanata da sirayet etmiştir. İnsanların, niteliğine önem vermeden niceliğini ön planda tutarak ilgilendikleri kitap, tablo, müzik ve benzeri birçok sanatsal ürün, topluma daha fazla fayda sağlayacak kaliteli sanat damarlarında kangrene sebep olmuştur. Aperitif ürünler, sanatı hızlı ve kolay tüketilen bir nesneye dönüştürmüştür. Zira bir sanat ürününe değer katan arka plan zedelenmiştir.

Buradan toplumların etkileşimine çıkarım yapacak olursak şu anda da varlığını sürdüren Çin Seddi bizi ikna edecek niteliktedir. Türklerin akınlarına karşı koyamayan dönemin Çin devleti, büyük bir set örererek bu akınlara engel olmak istemiştir. Başarılı olmuş ya da olamamıştır. Şu anlık bizi burası ilgilendirmiyor. Bizi asıl ilgilendiren mevzu, iki toplumun etkileşimi neticesinde ortaya çıkan mimari bir eser.

Bir başka pencereden olaya bakacak olursak karşımıza Kavimler Göçü çıkacaktır. Tarihî kaynaklar, Türklerin buldukları coğrafyadan başka bir alana göç etmek için birçok gerekçelerinin olduğunu bize aktarır. En basit gerekçelerden biri hayvancılıkla geçinen Türklerin yaşadığı otlak sorunudur. Hayvanlarının otlak alanlarının sınırlandırıldığını düşünen Türkler, Kafkaslar ve Anadolu'ya doğru göçe başlamıştır. Kaynaklar gözden geçirildiğinde, farklı gerekçeler de göze çarpar. Türkleri göçe zorlayan sebeplerden biri de asimile olma korkusudur. Çünkü o dönemde Çinlilerin nüfusunun Türklere nazaran daha fazla olduğu tartışılmaz bir gerçektir.

Türklerin göç etmesiyle birlikte ilerledikleri sahadaki toplumlar da Batı'ya doğru yol almaya başlamışlardır. Bunun sonucunda "Kavimler Göçü" adıyla bilinen önemli bir tarihî olay gerçekleşmiştir. Bu göç sadece Avrupa'yı ve Asya'yı değil dünya tarihini de etkile-

yerek İlk Çağ'ın son bulmasına ve Orta Çağ'ın başlamasına sebep olmuştur. Verdiğimiz örnekten de anlaşılacağı gibi iki toplum arasındaki etkileşim, kendilerinin yaşam koşullarında değişikliğe gitmelerine neden olduğu gibi dünyayı etkileyecek bir göçü de başlatmıştır.

Toplumlar arası etkileşim kültürel, dinsel, dilsel ve birçok temel kavram üzerinde etki bırakmıştır. Doğal olarak sanat da bundan payını almıştır. İnsanlık tarihinde her dönem önemini koruyan sanat, kültür ile ilişkisini kaybetmeyecek bir yapıya sahiptir. Toplumların etkileşimleriyle zenginleşen, değişen ve dönüşen kültür, sanatı da muhakkak etkiler.

Tarihsel süreçte yaşanan olayların, sanatın icra edilmesinde büyük rol oynadığı aşikârdır. Az evvel vermiş olduğum örneğe değinecek olursak, Çin entrikalarının, dönem içerisinde yaşanan savaşların Göktürk Abidelerine sirayet ettiğini görürüz. Bu demektir ki dönemin şartları Türk edebiyatına da etki etmiştir. Anlaşılacağı üzere, Göktürk Abideleri toplumlar arası etkileşim sonucu bir kültürün oluşumuyla sanatın bundan nasıl etkilendiğinin bir kanıtıdır.

Biraz daha yakın tarihe gelecek olursak Hristiyan âleminde kilisenin etkisini sürdürdüğü tarih kıskacı bize birçok kanıt sunar. Dogmatik düşünce neticesinde kara bir dönem geçiren Hristiyan ahalinin kültürel alanda kendine bir şey katamaması kesin bir yargıdır.

Kendileri de bunu kabul etmiştir. Kilise tarafından zorunlu olarak kabul ettirilen kültür, sanatta da onları belli bir alana hapsetmiştir. Dönemin yazar, şair, ressam, müzisyenlerinin ortaya koymuş olduğu birçok eserde Hristiyan inancına göre kutsal kabul edilen nesnelere dışına çıkılmadığını görürüz. Rönesans döneminde yaşamış Leonardo da Vinci'nin Son Akşam Yemeği isimli tablosu, aydınlanma olarak nitelendirdikleri tarihte bile oluşmuş kültürün etkinin hâlâ sürdüğünü bize göstermektedir.

Geçmişte olduğu gibi kültür ve sanat ilişkisi günümüzde de devam etmektedir. Etkileşim olanağının çok fazla olduğu bir dönemde yaşamamız, birçok nitelikli eserin ortaya çıkmasına ön ayak olurken tekrarlar da sebebiyet vermektedir. Zira artık toplumlar mesafeden ve zamandan bağımsız etkileşim içerisinde. Dijital platformlar zaman ve mekân algımızı bambaşka boyutlara taşıdı. Birbirine binlerce kilometre mesafedeki toplumları ve bireyleri karşı karşıya getirdi. Bu etkileşim maalesef kültürel bir zenginlik getirmedi, aksine tek tipleştirici bir tuzağa dönüştü.

Bugün "Popüler Kültür" olarak nitelendirilen oburluk, belli bir noktadan sonra toplumumuza zarar veren konuma yükselmiştir. Kültür her hâlükârda sanatı etkisi altında bırakmakta devamlılık göstermektedir. Tabii olarak popüler kültürün sebep olduğu oburluk, sanatta da sirayet etmiştir. İnsanla-

rın, niteliğine önem vermeden niceliğini ön planda tutarak ilgilendikleri kitap, tablo, müzik ve benzeri birçok sanatsal ürün, topluma daha fazla fayda sağlayacak kaliteli sanat damarlarında kangrene sebep olmuştur. Aperitif ürünler, sanatı hızlı ve kolay tüketilen bir nesneye dönüştürmüştür. Zira bir sanat ürününe değer katan arka plan zedelenmiştir.

Nice sanat eseri ise sahip olduğu eşsiz niteliklere rağmen âdeta kangrene uğramakta ve günümüz şartlarında maalesef değer bulamamaktadır. Belli sanatsal zevkleri gözeten, ananeye bağlı sanat erbabının çabaları olmasa gelecek kuşaklara aktarılmasından şüphe edeceğimiz sanatsal ürünlerin nesli resmen tehlike altındadır.

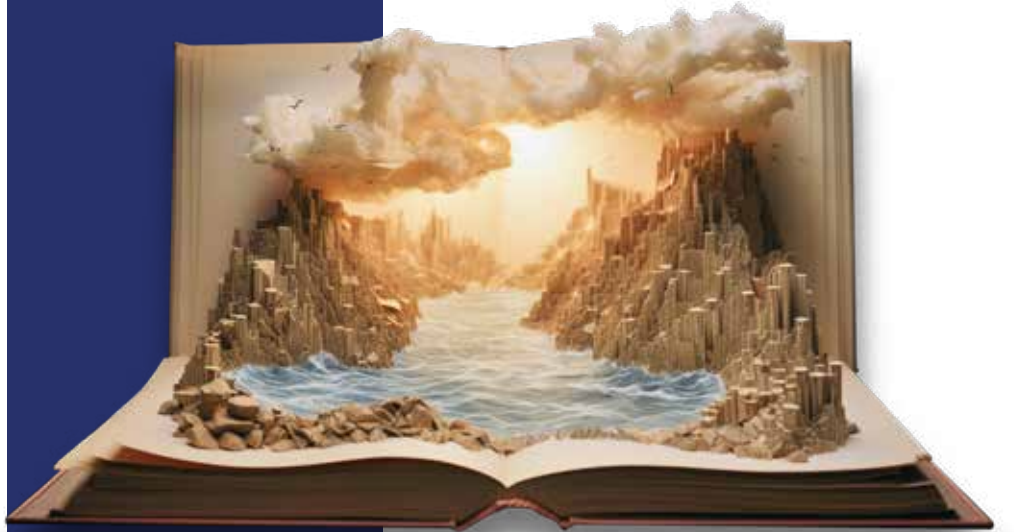
Edebiyattan örnek verecek olursak kitapların, dergilerin içeriğinden ziyade tasarımı, sunumu daha dikkat çeker hâle gelmiştir. Meselesi olan eserler yerini “tüket-at” metinlere bırakmıştır. Yaşanılan bu durum sadece edebiyatta değil, sanatın birçok dalında mustarip olunan acı bir gerçektir. Bu daha iyi fark edebilmek için sinema sektörüne de göz atabiliriz. Günümüz dizi ve filmleri maalesef neredeyse tamamen sanatsal zevkten uzak, toplumun ahlak aşınmasından faydalanarak ortaya çıkmaktadır.

Yaşanan bu olumsuz duruma karşı koymak ise yine sanatseverlerin elinde. Öncelikle sanatın tarih ve kültürle ilişkisi üzerine tefekkür edil-

Kitapların, dergilerin içeriğinden ziyade tasarımı, sunumu daha dikkat çeker hâle gelmiştir. Meselesi olan eserler yerini “tüket-at” metinlere bırakmıştır. Yaşanılan bu durum sadece edebiyatta değil, sanatın birçok dalında mustarip olunan acı bir gerçektir.

melidir. Sanatı besleyen temel damarlardan birinin toplumsal tecrübe olduğu göz önünde bulundurulmalı, yaşanan ana dikkat ve rikkatle nazar edilerek güncel yorumlanmalı geleceğe ışık tutacak eserler kaleme alınmalıdır. Bunun için de bireyin öncelikli olarak popüler kültürün cendesinden çıkması gerekmektedir. Zevk-i selim ile sanata yaklaşması, aperitif tatlara tevessül etmemesi, hakikatin perdesini aralayan en azından bu gayret içerisinde olan eserlere yönelmesi gerekir. Birey, kendini küçük görmemeli aksine toplumu inşa eden yapı taşlarından biri olduğu bilinciyle oynadığı rolün farkında olmalıdır. Sanat kültürden etkilendiği gibi kültürü de inşa eder, o hâlde yapılacak şey olumsuz etkileri minimize ederek sanatı etkin bir şekilde kullanıp kültürü yeniden inşa etmektir. ■

SINIRLI DÜNYADA SONSUZLUK ÖZLEMİ

Abdurrahman AKBAŞ

DİB Başkanlık Müşaviri

Her hayat özgün bir hikâyedir. İç içe geçmiş konular ve zıtlıklarla örülü bu hikâyenin öznesi de insanın kendisidir. Herkesin kendi hayat serüveninde başkahraman olduğu bu hikâyenin kurgusunu, standartlarını ve seyri ni belirleyen en temel etken ise başkahramanın hayata yüklediği anlamdır. Bu çerçevede benimsenen inanç, düşünce ve değerler hikâyenin mantık örgüsünü öznelleştirirken; arzular, acılar, korkular, hüznün ve sevinçler ise onu duygusal açıdan özgünleştiren unsurlar olarak öne çıkar. Hâliyle her hikâye, başkahramanın hayat tasavvurunun izdüşümü olur. Bu yüzden temelde bütün canlıların ortak zemini olan hayat, ona yüklenen anlam söz konusu olduğunda, benimsenen paradigma farklılıkları sebebiyle en temel ayrılıkların kaynağı hâline gelir. Diğer yandan hayatın anlam ve gayesi hususundaki yaklaşımlar ile hayat üzerine geliştirilen tasavvur arasında da birbirini etkileyen güçlü bir ilişki vardır. Nitekim hayatın anlam ve gayesine dair yaklaşımlar, insanların hayat tasavvurlarına dayanak olurken hayat tasavvurları da zamanla hayata atfedilen anlam çerçevesini şekillendirebilmektedir.

Bu bağlamda hayatın ne olduğu sorusu, çetin bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Nedir hayat? Doğumla ölüm arası bir serüven mi yoksa ölümü de içine alıp ötesine uzanan bir süreç mi? Kaynağı ve amacı nedir hayatın, sınırları nerede başlar, nerede biter ve kim tarafından belirlenir? Görünüşte çok açık ve yalın fakat gerçekte alabildiğine zor ve çarpıcı olan bu sorulara verecekleri yanıtlar, fert ve toplumları varlık ve hayat tasavvurlarına ulaştıran en sağlam ipuçlarıdır. Bu noktada hayatın mahiyetine dair

iki temel yaklaşımdan bahsedilebilir. Birincisi, gerek somut gerekse soyut yönleriyle hayatı sadece biyolojik bir gerçeklik olarak gören veya öyle görmek isteyen ve onu doğumla ölüm arasındaki sınırlı süreye hapseden indirgemeci yaklaşımdır. İkinci yaklaşım ise hayatın ölümü de içine alarak ötesine uzanan bir süreç olduğu gerçeğine dayanmaktadır. Bu yaklaşım aynı zamanda hayatı varlığın aşkın boyutuyla ilişkilendiren bir perspektife de sahiptir.

Varlığı salt biyolojik çerçevede ele alan birinci yaklaşıma göre hayat, büsbütün bu dünyadan ibarettir. Öncesi ve sonrası yoktur. Doğumla başlayan bu macera ölümle son bulur. Kur'an'ın nüzul dönemindeki cahiliye toplumunun hayat tasavvuru tam da buna karşılık gelir. Zira onlar, hayatın sadece dünya hayatından ibaret olduğuna ve zamanın insanları yokluğa sürüklediğine inanıyorlardı. (Casiye, 45/24.) Bu yüzden hayallerini, beklentilerini, planlarını, hedeflerini hep buna göre belirliyor; bireysel ve toplumsal hayatlarını bu minvalde tanzim ediyorlardı. Böylesine indirgemeci bir hayat tasavvurunun, akıl ve irade sahibi bir varlığın anlam arayışına cevap olamayacağı açıktır. İnsanın varoluş gayesini ve sorumluluğunu göz ardı eden söz konusu tasavvur, en temel beşerî ihtiyaç olan huzur ve güven ortamının sağlanması noktasında da kesinlikle yetersiz olacaktır. Hatta yaşanacak toplumsal kargaşanın başlıca sebebi olacaktır. Çünkü her şe-

Hayatın ne olduğu sorusu, çetin bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Nedir hayat? Doğumla ölüm arası bir serüven mi yoksa ölümü de içine alıp ötesine uzanan bir süreç mi? Kaynağı ve amacı nedir hayatın, sınırları nerede başlar, nerede biter ve kim tarafından belirlenir?

yin bu dünyadan ibaret olduğu vehmiyle tasarlanan bir hayatta hak hukuk, adalet, insaf, doğruluk, sadakat, merhamet gibi erdemler varlık alanı bulamaz. Orada bencillik, duyarlılık ve sorumsuzluk baş gösterir. Bu durumda menfaatperestliğin bir hayat standardına dönüşmesi; inanç, ahlak ve değer krizlerinin bireysel, toplumsal ve küresel boyutta ha-

yatı kuşatması kaçınılmaz olur. Buna mukabil hayata dair ikinci yaklaşımın, yeryüzünde nizam, güven ve huzuru ikame edecek güçlü argümanlara sahip olduğu müsellem bir hakikattir. Varoluşun bir anlamı ve gayesi, insanın bir görevi ve sorumluluğu olduğu hakikatini esas alan bu yaklaşıma göre geçici bir faydalanma zamanı olan dünya hayatı, ölümden sonra devam edecek asıl hayatın keyfiyetini belirleyecek bir imkân alanıdır. Burası, ebediyete uzanan sürecin bir aşamasıdır. İnsanın asıl karargâhı, gerçek hayatın yaşanacağı ahiret yurdudur. (Ankebut, 29/64; Buhari, Rikak, 1, Cihad, 33.) Vahyin rehberliğinde şekillenen bu tasavvur, varoluşun ulvi bir gayesi olduğu ve hayatın hiçlikle sonuçlanmayacağı hakikatine dayanmaktadır. Bu bakımdan dünya hayatını sona erdiren ölüm bir yok oluş değil, bir nevi ebediyete doğuştur.

Esasen bu dünyada insan, gelip geçen bir yolcu gibidir. Burada kalıcı değildir. Biraz dinlenecek, biraz oyalanacak ve sonra yükünü sırtlanıp ötelere doğru devam edecektir. Hadizatında dünyanın kendisi geçicidir. Cenab-ı Mevla, şahadet âlemi dediğimiz bu dünyayı ve onun ihtiva ettiği bütün varlıkları belirli bir süre (ecel) için yaratmıştır. Vakti geldiğinde dağlar yürütülecek, yıldızlar parçalanacak, gökler dürülecek ve bu âleme ait canlı ve cansız bütün varlıklar yok olacak; bütün noksanlıklardan münezze olan Allah'ın zatından başka her şey son bulacaktır. Bütün bu hadiselerin

meydana geleceği kıyamet gününün ardından insanlar, Allah'ın takdir ettiği bir zamanda yeniden diriltilerek kabirlerinden kaldırılacak ve dünyada yaptıklarının hesabını vermek üzere mahşer yerinde, Allah'ın huzurunda toplanacaklardır. Hesapların süratle görülmesinin ardında da dünyadaki hayatlarına karşılık olarak hak ettikleri yerde, cennet ya da cehennemde ölümsüz bir hayatla var olmaya devam edeceklerdir.

Oyun ve eğlenceden, gelip geçici zevk ve hazdan, çoğu zaman endişe ve pişmanlıktan ibaret olan dünya hayatı, elbette anlamsız ve önemsiz değildir. Bilakis ahiretin hayrını umanlar için onları umduklarına ulaştıracak güzel bir vasıta. İnsan, ebedî hayatın güzelliklerini ancak bu dünyadayken elde edebilir. Hayatın uhrevi ve gerçek boyutunu, ancak burada, bu dünyada ortaya koyacağı inanç, azim ve gayretle inşa edebilir. Burada yapacağı iyilikler, çoğaltacağı güzellikler, ahirette büyük bir lütuf ve nimet olarak mutlaka karşısına çıkarılacaktır. Dolayısıyla arzu, istek ve hedeflerin geçici olan dünya hayatıyla sınırlanmaması yönündeki Kur'anî ve nebevî uyarılar, bu noktada hayati öneme sahiptir. Ebediyete giden bu yolun dünyevi aşamasını Kur'an ve sünnetin rehberliğinde yürüme, insanı hem bu dünyada huzur ve esenliğe hem de gerçek hayat olan ahiretin iyilik ve güzelliklerine ulaştıracaktır.

Dünya hayatının geçici bir menfaat yeri, asıl hayatın ise

ahiret yurdu olduğu inancı, gerçekten büyük bir servettir. Çünkü bu inanç, bir taraftan dünyanın aldatıcı cazibesi ve nefsin sınırsız arzuları karşısında insana mukavemet kazandırırken diğer taraftan da onu hep en iyi olana sevk etmektedir. Yapılan her bir iyiliğin karşılık bulacağı ebedî bir âlem tasavvuru aynı zamanda insana büyük bir ruhsal doyum, huzur ve sekinet kazandırmaktadır. Bu, özellikle haz, hız ve hırs üzerine dizayn edilmiş modern çağın koşturmacasında yorulan ruhlar için paha biçilemez bir kazançtır.

Asıl mesele, çağın baş döndürücü hızından soyutlanarak hakikatle yüzleşebilmek ve hayatın dünyevi boyutunu, ötesi için hazırlık içerisinde geçirme, sınırlı ömrü yaratılış gayesine uygun, insan onur ve haysiyetine yaraşır bir şekilde tamamlama iradesi gösterebilmektir. Bu da ancak ölümün ve hayatın sahibi olan Allah'ı hakkıyla tanımak, O'na inanmak, O'nun kudretini, azametini derinden hissetmekle mümkündür. O, hayatın kaynağıdır. Dönüş de O'nadır. Vahyin ve sünnetin inşa etmeyi hedeflediği bilinç budur. Bu itibarla O'ndan gelip O'na giden hayat yolunda kirlenmeden güzelce yürüyebilmek adına bu bilincin diri tutulması önem arz etmektedir. Aksi hâlde insanın en temel huzursuzluk nedeni olan dünyevileşmenin önünde hiçbir engel kalmıyor. İçten içe büyüyen ve peyderpey güçlenen dünya sevgisiyle geçici olan ebedî olana tercih edilerek o sahici hayatın gerek-

tirdiği sorumluluklar fütursuzca ihmal edilebiliyor. Böylece hem dünya hayatının hem de ötesinin tehlikeleri karşısında zayıf düşen insan, süflü arzuların, doyumsuz ihtirasların ve çokluk yarışının rüzgârında oradan oraya savrulup duruyor. Nitekim dünyevileşmenin doruğa ulaştığı modern çağ, bu tür savruluşların en trajik örneklerine sahne olmaktadır.

Ne var ki bütün soğukluğuyla gündemleri alt üst eden ölüm gerçeği, hayat hikâyelerini bu dünya üzerine kurgulayanlar için dayanılmaz bir ızdıraptır. Hiç ölmeyecekmişçesine bir tavırla dünyaya sarılmışken bir gün hikâyenin yarım kalacağı düşüncesi ızdırabı daha da derinleştirir. Nihayetinde bu ızdırap, insanı bu fani âlemde imkânsız olana, ölümsüzlüğe dair iflah olmaz bir arayışa yöneltir. Buna karşın ölümün ebediyete açılan bir kapı ve gerçek hayatın başlangıcı olduğuna yakinen iman edenlerde ise söz konusu arayışın yerini ölümünden sonrasına yönelik ciddi bir hazırlık gayreti alır. İman eyleme dönüşür, arzu gayrete... Rıza-i Bari, hayatın yegâne gayesi olur. Böylece kalpte, gerçek hayata dair büyük bir özlem yeşerir. O vakit ölüm meleştiği, hoşlukla karşılanacak bir refik, ölüm ise en sevgiliye kavuşma imkânı olarak görülür. Zira hikâyeye, orada daha büyük bir ihtiyaçla devam edecektir.

Madde, suret ve sesler, hakikate perdedir.

Ölümsüz gerçek hayat, ölümden ileridedir. ■

15 TEMMUZ

Alparslan AKÇA

Tarih: 15 Temmuz 2016.

Türkiye, güne normal başlamış fakat akşam saatlerinde anormal bir hareketlilik yaşamıştı.

Saatler 21.30'u gösterdiğinde Genelkurmay Karargâhında silah sesleri yükseldi. Türk ordusuna sızan karanlık güçler, F-16 uçaklarıyla Ankara semalarında alçak uçuşlar gerçekleştirerek halkın üzerine korku yağdırmaya başladı.

Aynı saatlerde benzer bir hareketlilik İstanbul'da da yaşanıyor, iki yakayı birbirine bağlayan Boğaziçi ve Fatih Sultan Mehmet köprülerindeki geçişler askerî araçlarla kapatılıyordu.

Önce askerî bir tatbikat ya da bomba ihbarı sanılsa da bu yaşananların sebebi, milletin silahlarını devletine ve milletine doğrultan hain FETÖ'nün darbe teşebbüsüydü.

Türkiye için uzun ve karanlık saatler ilerliyordu. MİT, Genelkurmay, Jandarma Genel Komutanlığı, Gölbaşı Polis Özel Harekât Dairesi başta olmak üzere birçok kamu binası helikopterler tarafından taranmaya ve bombalanmaya başladı.

Akşamın ilk saatlerinde ne olduğunu, nasıl olduğunu idrak etmekte zorlansa da bu milletin durumu kavrayıp müdahale refleksini göstermesi çok gecikmedi.

Tarihi kahramanlık destanlarıyla dolu muzaffer Türk milleti ve kolluk kuvvetleri tek yumruk olmuştu.

Yedi düvel Çanakkale Boğazı'na dizildiğinde, İngiliz gemileri Boğaz'a demir attığında, Anadolu toprakları düşman istilasına maruz kaldığında nasıl kenetlenip düşmana "Dur!" demişse bu necip millet, 15 Temmuz'un kara gecesinde aynı kararlılık ve fedakârlıkla FETÖ'nün ihanetine de hiç tereddüt etmeden "Dur!" dedi.

Dönemin başbakanı Binali Yıldırım'ın, "Emir komuta zinciri olmadan bazı kişilerin kanunsuz eylemi, bir kalkışma girişimi..." bildiriyle sokaklara, caddelere akın akın yürümeye başlayan millete bu kez Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan çağrıda bulundu:

"Milletimizi illerimizin meydanlarına, havalimanlarına davet ediyorum..."

Bu çağrı, o kara gecenin **kırılma noktasıydı.**

Ellerinde bayrak, iman dolu göğüslerini tankların önüne siper eden halkın akıl almaz cesareti, Ömer Halisdemirlerin şehadeti, Ankara ve İstanbul başta olmak üzere bütün illerde gösterilen kahramanlık destanları bütün dünyaya bu milletin gücünü bir kez daha göstermiş;

FETÖ'cü hainlerin darbe teşebbüsüyle başlayan 15 Temmuz gecesi, yalnız Hakk'a tapan bir milletin şanlı zaferiyle 16 Temmuz sabahına kavuşmuştu.

Millî Mücadele ruhuyla mayalanan toprakların ve kahraman Anadolu insanının yakın dönem kırılma noktalarından olan "15 Temmuz Milletın Zaferi", bütün dünyanın tanıklığında âdeta bir meydan muharebesi olarak kayıtlara geçmiştir.

Askeriyle, polisiyle, kadınıyla, erkeğiyle, yaşlısıyla, genciyle, çocuğuyla, ezanlarıyla, salâlarıyla F-16'lara, F-4'lere, helikopter ve tanklara geçit vermeyen milletimize minnet; o melun gecedeki millî direniş ve zafer hikâyesi çıkaran kahraman şehitlerimize rahmet dilekleriyle...

MUHAMMED TANCİ

TÜRKİYE ÂŞIĞI

ANSİKLOPEDİK BİLGİN

Enbiya YILDIRIM

B

atı başta olmak üzere yeryüzünün farklı bölgelerinden gelen pek çok insan, son yüzyıllık süreçte ülkemizin eğitim faaliyetlerine büyük katkı sunmuşlardır. Bu destek sadece sosyal ve beşerî bilimler alanında değil fen bilimleri alanında da görülmüştür. Bizleri âdeta dünyayla buluşturmuşlardır. Ayrıca bu bilgiler, birikimleri yanında kültürlerini de yurdumuza taşıyarak çeşitliliğe ve zenginliğe aracılık etmişlerdir. İşte Muhammed Tanci bu bağlamda ülkemiz ilmî hayatına büyük katkı sunan bilginlerden biridir.

1918 yılında bugünkü Fas Vadrâs'ta doğdu. Babası İspanyol sömürgecilerle savaşmış ve kadılık yapmış bir insandı. İlk eğitimini ondan alarak hafızlığını tamamladı. Ardından Fas kentine giderek matematik ve astronomi dâhil olmak üzere pek çok alanda dersler aldı ve kendisini çok iyi yetiştirdi. 1936'da şehirden ayrılarak Tıtvân'da iki yıl kadar öğretmenlik yaptıktan sonra ilim tahsili için Kahire'ye gitti. Şimdiki adıyla Kahire Üniversitesinde tarih bölümüne, burayı bitirmeden de Arap dili bölümüne kaydoldu. 1943 yılında dereceyle fakülteden mezun oldu. Ardından başladığı yüksek lisansta tez olarak İbn Haldun'un *Mukaddime*'sinin tahkikini alınca yazma eserler dünyasına adım atmış oldu. Artık bu alan hayatının sonuna kadar çalıştığı saha olacaktı. Kahire'deki yazmalar enstitüsünün kuruluşu ile kataloglarının düzenlenmesinde yardımcı olması da bunun meyvesiydi. Sonra güzel bir gelişme oldu ve yazma eserleri inceleme komisyonuna seçilerek 1950'de İstanbul'a gönderildi.

İstanbul günleri

Asitane'ye gelişi ufkunun genişlemesine, İslami ilimlerle ilgili pek çok eseri tanımaya ve çok farklı bir çevre edinmesine imkân sağladı. Buradayken -Muhammed Hamidullah gibi- müsteşrikler kongresine katılarak Batıdan ve İslam âleminde gelen pek çok âlimle tanışma imkânı buldu. Geri döndükten sonra bıraktığı güzel iz sebebiyle 1953'te, yaşı daha otuz beş iken çok sevdiği Türkiye'ye davet edildi. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde İslam felsefesi kürsüsü profesörlüğüne tayin edildi. Burada İslam felsefesi, İslam dini ve mezhepleri derslerini on yıl süreyle okuttu. Bu dönemde hem lisans hem de lisansüstü öğrencilerinin yetişmesine büyük katkı sağladı. Âdeta hocalarla öğrencilerin İslam dünyasına ve klasik eserlere açılan pencerelerinden biri oldu.

Tanci, ülkesinden gelen davet üzerine 1962 yılında kütüphanesiyle birlikte Fas'a döndü. Burada Arap dili ve edebiyatı, İslam felsefesi ve mezhepleri tarihi derslerini okuttu. Bu arada Telif Tercüme ve Neşriyat İşleri Genel Müdürlüğü görevini üstlendi. Lakin Rabat'ta doğan kızının hastalanıp yanlış tedavi yüzünden ölmesi ve ailenin bundan duyduğu büyük üzüntü, Türkiye'de edindiği ilmî çevreyi ve ortamı ülkesinde bulamaması, siyasal ortamı beğenmemesi ve en önemlisi de kifayetsiz muhterislerin gadrine uğraması nedeniyle 1965'te kütüphanesiyle birlikte ülkemize geri dönerek İstanbul'a yerleşti. Taşınma sırasında kütüphanesinin nakil masrafı için bazı kitaplarını satmak zorunda kalması yüreğini her zaman yakan bir husus olacaktır. Hâlbuki Kral, kendisine her türlü imkânın sunulması yönünde bir yazı yazmış ancak alt kademede bu emir görmezlikten gelmişti. Üstelik aynı Kral 1971'de, ülkesine dönmesi yönünde de bir yazı yazmış lakin mektup Hoca'ya ulaştırılmamıştır.

Tanci, İstanbul Yüksek İslam Enstitüsünde kelim, tevhid, İslam mezhepleri tarihi ve Kur'an belagati dersleri verdi. Ankara'da olduğu gibi burada da asistanların yetişmesine büyük katkı sağladı. Öyle ki kendisine bir hususta soru soran kimsenin ikna edici cevap alamamasının mümkün olmadığı ifade edilmiştir. Bu arada İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde de Arap dili ve

edebiyatı derslerini okuttu. 1970-1971 öğretim yılında ise İslam dini ve mezhepleri tarihi kürsüsü profesörlüğüne tayin edilerek yeniden Ankara İlahiyata döndü. Kısa süre sonra da İslam hukuku kürsüsünün yönetimi kendisine tevdi edildi. 1973'te ülkemiz vatandaşı oldu. Bu süreçte Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinde de Arap dili ve edebiyatı derslerini okutmaya başladı.

1974 yılında İstanbul'dayken kalp krizi geçirerek elli altı yaşında vefat etti ve Zincirlikuyu Mezarlığına defnedildi. En sonunda Fas'a dönüp dönmeyeceği sorusuna şöyle demişti: "Ben üniversitede çalışma hayatıma burada başladım. Bu bakımdan gözümü burada açtım sayılır. Burada evlendim, bütün dostlarım, arkadaşlarım burada. Türk gelenek ve göreneklerine alıştım ve benimse-dim. Fas'a son gidişimde de orada yaşayamayacağımı, yerleşemeyeceğimi iyice anladım. Artık ben buradan ayrılmaya bir yere gidemem. Benim mezarım Türkiye'de olacaktır."

İlmî yönü ve kişiliği

İslami ilimlere derin vukufiyeti olan ve kitaplar arasında zamanın nasıl geçtiğini anlamadan gece yarısına kadar çalışan Tanci, klasik Arapçaya hâkimiyeti ve birikimi yanında titizliği nedeniyle yazma eserler alanına büyük hizmetler sundu. Çoğu ilmî neşir olan eserlerindeki titizliğini anlamak için bu çalışmalara yazdığı tanıtım yazılarına, zengin dipnotlara ve yazma nüshalardaki hataları düzeltmesine bakmak yeterlidir. Nitekim bu yönünü takdir eden Zahid Kevseri, Tanci Hocanın neş-

rettiği *Cezvetu'l-Muktebis* kitabına yazdığı takdimde, onun Doğu ve Batı kültürünü şahsında topladığını ve büyük övgüleri hak ettiğini söyler. Esasında sadece Müslüman bilginler değil Batılı araştırmacılar da kendisini takdir etmiştir. Örneğin Hellmut Ritter onun için "Mağrib ülkesinden büyük bir âlim" ifadesini kullanmıştır. Daha ilginç ise Batılı araştırmacıların matematik ve astronomi kitaplarında anlayamadıkları yerleri ona çözdürmeleridir. Elbette bu durum yetkinliğinin bir göstergesidir.

İlimdeki büyüklüğüne rağmen son derece nazik, yumuşak huylu, sabırlı, mütebessim, gösterişten uzak, mütevazı, aynı zamanda ciddi bir insan olarak tarif edilen Tanci Hoca'nın bilgisiz olduğu hâlde bilgiçlik taslayanlardan, çıkarıcı ve riyakâr insanlardan hiç hoşlanmadığı belirtilmiştir. Şu ifadeleri onun nasıl bir Müslüman istemediğini özetlemektedir: "Müslümanlar kitap şartlarının sınırlarını çizdiği ve şekillerini tasvir ettiği vazifeleri yaptıkları zaman, onları yapmaya sevk eden sebep ne olursa olsun dinî mesuliyetten kurtulduklarına inanmıştır. Bu merasimi ifa ettikten sonra İslam'la hiç alakası olmayan gibi yalan söyler, hırsızlık yapar aldatır, dinen yasak olan şeyleri irtikâp ederek hareket eder. Bunları yaptıktan sonra, kendisine göre orta, başkasına göre de iyi Müslümanlardan olduğuna inandığı vakidir."

Kütüphanesi

Bütün ömrünü kitaplar arasında geçiren, matematik ve geometri yanında İslami ilimlerin her alanıyla ilgilenen Tanci'nin

hayatı boyunca edindiği, risâleler bakımından zengin, yazma ve nadir bulunan basma eserlerden oluşan yaklaşık üç bin ciltlik kütüphanesi ölümünden sonra Türk Tarih Kurumuna intikal ettirilmiştir. Mağrip kitap birikimini barındırması bakımından Türkiye'de bir benzeri olmayan ve ağırlıklı olarak Arapça kitaplardan oluşan kütüphanede özellikle İbn Haldun'la ilgili irili ufaklı birçok nadir kaynak mevcuttur. İslam felsefesi ile Arap dili ve edebiyatı alanlarında ihtisas sahibi olduğundan kütüphanesinde bu alandaki eserler ağırlıktadır. Arapça tarih kitapları açısından da oldukça zengindir. Kendi eliyle çıkardığı listeye göre kütüphanesinde dört yüz on adet matbu, iki yüz dört adet yazma Arapça eser bulunmaktadır. Bu yazmalar arasında Mağrib hattıyla istinsah edilmiş birçok eser mevcuttur.

Kütüphanesini inceleyen birinin dikkatini bir şey çeker: Sürekli müracaat ettiği kaynakların baş ve son taraflarına ciltleme sırasında boş sayfalardan oluşan birer forma ekletmiştir. Bu formalara okumaları sırasında çeşitli notlar almıştır. Bu notlar kimi zaman kitabın içindeki bazı önemli yerlerin sayfalarını işaret eder, kimi zaman da kitap hakkında bazı bilgilerle Tanci'nin yorumlarını içerir. Hodaya ait özel evraklar ise İSAM (TDV İslam Araştırmaları Merkezi) Kütüphanesinde.

Eserleri

Musiki ve resim üzerine araştırmaları bulunan; Şehristani, Ebu Mansur el-Matürîdi, Gazali'ye göre Kur'an'ın tefsiri gibi çeşitli ilmî makaleleri olan Tanci'nin *İslam, Türk Yurdu, Hilal gi-*

bi mecmualarda tercüme edilerek yayımlanan yazıları mevcuttur. İbnu'n-Nedim'in Fihrist'i ile İbn Haldun'un *Mukaddime*'si üzerindeki tahkikleri tamamlanamadığı için neşredilememiştir. Yayımladığı kitaplardan birkaçı şunlardır:

1.İbn Haldun, *et-Ta'rif bi'bni Haldun*. İbn Haldun'un *Kitabu'l-İber* adlı eserinin kendi hayatını anlattığı son cildir.

2.Humeydi, *Cezvetu'l-Muktebis*. Endülüs'ün fethinden 92 (711) 450 (1058) yılına kadarki süreçte siyasal ve kültürel tarihi inceleyen bir eserdir.

3.Biruni, *Tahdidu Nihayeti'l-Emakin*. Enlem boylam hesaplamaları, şehirlerarası mesafeleri belirleme ve kible yönünü bulma usulleri gibi konuların ele alındığı bir çalışmadır.

4.Kadi Iyaz, *el-İ'lam bi Hududi Kavaidi'l-İslam*. İslam'ın beş şartının, çocukların anlayabileceği seviyede anlatıldığı bir risaledir. Tanci, baş tarafına otuz sayfalık takdim yazarak İslam esasları ile ibadetlerde hedeflenen manevi terakkiye işaret etmiştir.

Tanci'nin gözünden İslam

İnsan aklının, vicdanının ve iradesinin aradığı şeyi İslam'da bulacağını belirten Tanci, dinin insanın bedenini ve ruhunu özgürleştirdiğini belirtir. Bunun yanında tevhid akidesinin, Müslümanı doğrudan doğruya Allah ile karşı karşıya getirdiğini ve kulun Rabbi ile arasında aracı ve şefaatchilere hiçbir yer bırakmadığını ifade eder.

Allah'ın kitabı ile Resulüllah'ın buyruklarını baş tacı yapan Muhammed Hoca, her fırsatta bu ikisinin önemini biz Müslüman-

Tanci, Müslümanlar arasındaki farklı düşüncelerin Kur'an'dan kaynaklanan sebepleri olduğunu söyler ve bunları bir zenginlik olarak değerlendirir. Fikhi ve itikadi mezheplerin doğuş sebeplerinden biri de zaten budur ve insana verilen düşünme yeteneğinin tabii sonucudur.

lara gösterir. Kur'an'daki kelime seçiminin Allah'ın kitabının en önemli yönlerinden biri olduğunu ve bir beşerin bu derece güzel kelime seçimi ve tertibi yapamayacağını belirtir. Derin Arapça bilgisi göz önünde bulundurulacak olursa bu tespiti çok daha fazla önem kazanmaktadır. Onun Kur'an'ı hakkıyla anlamak noktasındaki bir tavsiyesi de belagat (edebiyat) yönünü anlamaktır. Bu yapılmazsa son kitabın ifadelerinin derinlikli anlamlarına nüfuz edilemez.

Tanci, Müslümanlar arasındaki farklı düşüncelerin Kur'an'dan kaynaklanan sebepleri olduğunu söyler ve bunları bir zenginlik olarak değerlendirir. Fikhi ve itikadi mezheplerin doğuş sebeplerinden biri de zaten budur ve insana verilen düşünme yeteneğinin tabii sonucudur. Kur'an'ın men ettiği husus ise tefrikadır.

Hz. Peygamber'e gelince onun görevi hem bildirmek hem de açıklamaktır. Bu nedenle buyrukları bir vahiydir. Hâl böyle olunca kitap ile hadis arasında tenakuz olmaz. Mutlak itaat gerekir. Bunu teyit için şunu da der: "Hz. Peygamber'den geldiği sabit olan hiçbir sözü, fiili ve takriri reddedemeyiz. Çünkü o, hatadan korunmuştur. Bütün sözleri doğrudur, doğru manaları vardır. Binaenaleyh hangi şekilde olursa olsun kabul etmeye mecburuz." Tanci Hoca, peygambere iman hakikatine ondan sadır olan emir ve yasaklara iman etmeyi içerdiğini de belirtir. Buna göre peygamberimize iman, içi boş bir inanç değildir. ■

Din olmadan ahlak olmaz mı? Ahlaklı olmak için din-dar olmak mı gerekir? Din-dar olup ahlaklı olmayanlar olduğu gibi inanmayıp ahlaklı olanlar da bulunmaktadır.

Kutuplaştırmaya ve çarpıştırmaya çok meraklıyız. Mesela kadın ve erkek. Hemen karşı karşıya getirip “hangisi?” ikilemine düşüyoruz, “ya o ya öteki” demeye zorlanıyoruz. Belki de bıktırılıp “ne o ne öteki” dememiz isteniyor. Cinsiyetsizlik böyle başlıyor. Bu arada, “hem o hem öteki” doğru şıkkını ıskalıyoruz. İnsanlığın kadın ve erkek zıt cinsiyetleriyle devam ettiğini unutuyoruz.

Ben din ve ahlak demiştim, siz kadın ve erkeğe götürdünüz konuyu.

Bir yere götürmedim. Meselelere yaklaşım yanlılığımızı göstermeye çalışıyorum. Ka-

dın ve erkek, din ve bilim, din ve ahlak gibi konularda hep aynı yanlışı yapıyoruz. Mutlaka birini tercih etmeye zorlanıyoruz. Art niyetli bir sosyal mühendislik çalışmasıyla karşı karşıyayız.

Peki, din ve ahlak ilişkisi nasıl olmalı?

Sosyal bilimcilerin tarifinde din “inançlar ve ibadetler bütünüdür”, İslam âlimlerinin tarifinde ise “akıl sahiplerini özgür seçimleriyle hayırlı sonuçlara ulaştıran ilahi kurallar bütünüdür.” Bu tarifler birbirinden kopuk değil, sadece bakış açıları farklıdır. Sosyal bilimciler gözlem ve inceleme yöntemiyle dinin toplumsal görünümünü açıklarken Müslüman âlimler dinin insan bakımından ne anlama geldiğini ifade ediyorlar. Bütün dinlerde inanç ve ibadet boyutu iki ana unsur olarak bulunur. Ancak dinin kaynağı, in-

sana biçtiği değer ve koyduğu hedef çok önemlidir. İşte Müslüman âlimler bunları da tarihin içeriğine dâhil etmişlerdir. Onlara göre din, kuralları Yaratıcı tarafından konulan, insanın aklına hitap eden ve özgür iradeyle seçilen, her iki dünyada hayırlı sonuca ulaştıran kurallar bütünüdür.

Ahlak nerede duruyor?

Ahlak, “toplum içinde kişilerin uymak zorunda oldukları davranış biçimleri ve kuralları” diye tanımlanır. Dikkat edilirse burada davranış, anahtar kavramdır. Aslında ahlakın kendisi nötrdür. Davranışlar iyiyse ahlak iyidir, kötüyse kötüdür. İyi ve kötüyü belirleyen ise tarihte geçen kurallardır. Burada temel soru şudur: Kurallar kimin içindir ve kim tarafından konulur?

Evet, bu soru önemli.

Kuralların muhatabı insandır, dolayısıyla kurallar insan içindir. Kuralları kimin koyacağına gelince burada iki seçenek vardır: Ya insanın kendisi ya da dışındakiler koyar. Eğer kuralları koyan kişinin kendisiyse herkes kendine göre kural koyacağından hemcinsleriyle çatışma yaşayabilir. Kural koyan, insanın dışındaysa bu ya toplumdur ya başka kişidir. Buna göre insan, kendi dışındaki bir otoritenin koyduğu kurala uymak durumundadır. Eğer insan kendi dışındaki otoritenin koyduğu kurala uymayı kabul ediyorsa kendisini yaratan ve bütün evrene hükmeden Yüce Allah'ın koyduğu kurala neden itiraz etsin?

Hiç kural ve otorite olmasın denilemez mi?

Bu da çözüm değil, çünkü insan ihtiyaç sahibi bir varlıktır. Her bireyin ihtiyacı farklı olabileceği gibi zıt da olabilir. Söz gelimi tatilciler güneş ister, çiftçiler yağmur. Diğer taraftan tatil yapmak herkes için güzeldir. Bir toplumda herkesin aynı anda tatile çıktığını düşünelim. Hayat durur. Tatil dışında hiçbir ihtiyaç karşılanmaz. Kim ne yiyecek ne içecek, genel ihtiyaçları kim karşılayacak?

İşi çıkmaza soktunuz Hocam.

Evet, kuralsızlık çıkmazdır. Davranış varsa kural olmalıdır. Kuralların da adil, hakkaniyetli ve farklılıkları gözetken nitelikte olması gerekir. Bazen bir kuralın herkese eşit uygulanması doğru olur bazen de herkesin durumuna ve konumuna göre farklı kuralların uygulanması doğru olur. Öte yandan kural kadar muhatabın durumu ve uygulayıcının niteliği de önemlidir. Kural ne kadar iyi olursa olsun, eğer muhatabın durumu gözetilmezse veya uygulayıcı iyi niyetli ve nitelikli olmazsa yararlı bir sonuç çıkması bir yana, zarar ve zulüm bile doğabilir.

Yine bir çıkmaza girdik Hocam!

Doğru. Ama her çıkmazın bir çözümü vardır. Burada çözüm kişiye yönelik iç kontrol mekanizması oluşturmaktır. Buna psikolojide "otokontrol" denilir. Bunun ahlaktaki karşılığı vicdandır. Ancak vicdanın da tek başına anlam ifade etme-

diği tecrübeyle sabittir. Vicdanın işlerliği sağlam kurallar, adaletli uygulama ve denetlemeyle gerçekleşir. Çünkü kurallar vicdanın ölçüsüdür. Ölçüsü olmayan vicdan, tam vazife yapamaz. Kurallar ise eğitimle kazandırılır ve işlevsel hâle gelir. Yüce Allah'ın koyduğu kuralları peygamberleri vasıtasıyla göndermesinin hikmeti de budur. Çünkü peygamberler ilahi kitabı getirmenin yanında öğretmen ve eğitimcilik görevleri bulunan insanlardır.

Bazen eğitilmiş insanlarda da ahlaki sorunlar görüyoruz.

Bazen eğitim de tek başına yeterli olmamaktadır. Çünkü insanların ihtiyaçları, beklentileri, hırsları ve tamahkârlıkları yükseldiğinde karşısındakinin hak ve menfaatlerini göz ardı etmeleri veya çığnemeleleri mümkün olabilmektedir. İşte bu yüzden Yüce Allah, gönderdiği dinin yanında başka bir kontrol mekanizması koymuştur. O da insanların davranışlarını ve sözlerini kayda geçiren yazıcı melekler. Bu meleklerin insanla çıkar çatışmaları olmadığından tuttukları kayıtlar yansız, adil ve doğrudur. Böylece vicdan, birincisi Allah'ın peygamber aracılığıyla gönderdiği kurallar ikincisi de melekler tarafından denetlenme mekanizmasıyla çift yönlü desteklenmiş olur.

Öyleyse din, vicdanın ölçüsü ve ahlaki kuralların teminatıdır.

Tam da onu demeye çalışıyorum. Din ve ahlak arasında bir

zıtlık veya çatışma değil birbirini destekleme ve besleme bulunmaktadır. Din olmadan ahlakın veya ahlak olmadan dinin tam işlevsel olması zordur. Çünkü bu ikisi iç içe ve birbirini tamamlayan unsurlardır. Dikkat edilirse ilahi dinlerde ahlaka vurgu en üst düzeydedir. Amaç, hayatın tutarlı ve dürüst yaşanmasıdır. "İnanç ikiye bölünmüştür" anlamına gelen münafıklığın İslam'da küfürden daha kötü görülmesinin nedeni içinde barındırdığı tutarsızlık, aldatma ve insanları küçük görmedir.

O hâlde ahlaklı olmayan din-dara ne demeli?

Bu tür insanların sadece ahlaklarında değil, dindarlıklarında da sorun ve eksiklik vardır. Dinin üç boyutu bulunur: inanç, amelî kurallar ve ahlak. Bunlar birbirini tamamlayan bir bütünün parçalarıdır. Birinde meydana gelen eksiklik diğerine aynı oranda yansır. Söz gelimi inançta eksiklik ibadetlerde gevşekliği, davranışlarda bozulmayı getirir. İnanç kalpte olduğu için görülmediğinden ibadet ve davranıştaki gevşeklik ve bozuklukla ölçülür inanç eksikliği. Allah ve ahiret inancısı olmayan veya zayıf olan kişinin, insanların yanındaki davranışıyla ayrıldığındaki davranışının farklı olması bu yüzden. Bir Müslüman her nerede olursa olsun Allah kendisini biliyor, görüyor ve duyuyor inancında olduğundan ahlaksızlık yapamaz. Eğer yapıyorsa hem inancında hem de ibadetlerinde bilinç eksikliği var demektir. ■

MÜKEMMELİYETÇİLİK: ACİZ OLMANIN REDDİ

Mükemmeliyetçilik, insanın aciz olarak yaratılan fitratına karşı kazanamayacağı bir savaş açma hâlidir. Kur'an-ı Kerim, birçok yerde insanın aciziyetine vurgu yapar. Bir damla sudan yaratılan insan, gerçekten de çok acizdir. Bizler de bu aciz olma hâlini mutlaka hayatımızda bir kere de olsa deneyimlemiştir. Bazen gözle göremeyeceğimiz bir virüs yıkmıştır bizi, bazen ruhsal bir travma ile yere serilmişizdir. Bazen bütün bunlar olmamıştır da içimizi kemiren bir düşünce, bir kaygı veya bir rüya tüm güçsüzlüğümüzü ortaya çıkarmıştır. Güçsüzlüğümüzün ayyuka çıktığı bu anlar aslında bir yaratıcıya ne kadar ihtiyaç duyduğumuzun da ispatıdır.

Bu aciziyetin farkında olarak yaşamak, insanın kendisine güçsüzlük, zayıflık, kusurluluk payı bırakabilme becerisini beraberinde getirir. Çünkü biliyoruz ki bütün bu hâller insani ve normaldir. İnsan zayıflık gösterir. Gücsüz kalır. Hata yapar. Bütün bunlar bize, insan olduğumuzu tekrar tekrar hatırlatır ve bizi tamlik, bir diğer deyişle noksansızlık iddiasından korur. Noksansız olmak yalnızca ve yalnızca Allah'a aittir.

İçte ve dışta son derece savunmasız olan insan, bu aciz hâli reddederek her şeyi kontrol edebileceği yanılgısına kapıldığında ise mükemmel olma hâlini arzulamaya başlar. Mükemmel olursa savunmasızlık hâlini de yenebilecektir. Savunmasızlığı bertaraf ettiğinde güçlenecek ve yıkıl-

mayacaktır. Bu, takdir edersiniz ki asla gerçekleşmeyecek bir hayal, bir başka deyişle ütopyadır.

Günlük hayatta bazen övgü ile bahsedilen "mükemmeliyetçi olma hâli" aslında ruhsal hastalıklara bir giriş kapısı olarak nitelendirilebilir. Mükemmel, iyi olma hâlinin düşmanıdır. Mükemmellik, ulaşılmaz bir ideal oluşturur. Kendine karşı, başkalarına karşı ve hayata karşı ulaşamayan ideallerin sonucunda tekrar tekrar hayal kırıklığı yaşanır.

İnsan, kendine karşı mükemmeliyetçi olduğunda iyi olamadığı her hâli, her anı reddeder. Bu reddediş kişinin benlik saygısını zedeler, kendisine dair olumsuz inançlarını pekiştirir. En iyi versiyonu olamadığı anlar yaşadığında ise ruhsal olarak zorlanır. Yoğun başarısızlık, suçluluk, yetersizlik gibi duygular deneyimler. En iyi olamadığı her hâl için kendini suçlar.

İnsan, kendisine ulaşamayacağı bir standart koyduğunda, gerçek her seferinde bir hayal kırıklığı oluşturacaktır. Gerçek ile idealin arası açıldıkça araya hayal kırıklığı, öfke, suçluluk gibi zorlayıcı duyguların girmesi, içsel dünyanın duygusal yükünü arttıracak; bu durum kişinin içsel kaynaklarını tüketecektir. Bu tükenme hâli, savunmasızlığın ve güçsüzlüğün daha da artmasına sebep olacaktır.

Mükemmeliyetçilik, sıklıkla beraberinde erteleme hâlini de getirir. En iyiyi hedefle-

diğimizde ulaşılmaz bir hedefin sorumluluğunu ve kaçınılmaz bir başarısızlığı kabul etmiş oluruz aslında. En iyiyi hedeflerken iyi olabilecek ihtimalleri de reddederiz. Günün sonunda başarısız olmamak uğruna ertelenmiş hayaller ve hedefler kalır geriye. Başarısızlık riskini göze alarak atılan en küçük adım, hareketsiz kalmaktan yeğdir hâlbuki. Mükemmeliyetçilik hareketsiz bırakır bizleri.

İnsan, başka insanlara karşı mükemmeliyetçi olduğunda ise ilişkilerinde yüksek beklentilere girer. İlişkili olduğu insanların konumlarına göre mükemmel bir eş, mükemmel bir evlat, mükemmel bir çalışan olmasını bekler ve bu rollerin kendince hakkı verilmediğinde yoğun bir hayal kırıklığı yaşar. Beklentilerin karşılanamadığı her ilişki, kendi içinde hasar alır. Herhangi bir ilişkide mükemmeliyetçi bir tutum var ise o ilişkide doyumun çok az olacağını öngörebiliriz.

Mükemmeliyetçi bir tutum hayata karşı olduğunda ise yollarımıza çiçekler serilmediği her anda, her zorlanmada yoğun bir memnuniyetsizlik yaşarız. Psikologların “yaşam doyumunu” olarak adlandırdığı hayatı sevmeme hâlini hissedemeyiz. Devamlı olarak hayat tarafından mağlup edildiğimizi, haksızlığa uğradığımızı düşünürüz. Hayata karşı öfkeyle bakarız. Birçok insanın, danışan koltuğunda “hayatın ona ne kadar acımasız davrandığını” anlattığına şahitlik etmişimdir. Doğrudur, ancak bu dünya kimseye çiçekli yollar vadetmedi. Mükemmel bir

hayatımızın olmayacağı gerçeği ile ne kadar erken yüzleşir ve barışırsak o kadar az yara alırız.

Yapılan araştırmalar şükretmenin, insanın iyi oluş hâlinin çok önemli bir parçası olduğunu gösteriyor. Mükemmeliyetçilik ise şükretmenin önünde en büyük engellerden biri olarak karşımıza çıkıyor. Çünkü “en iyi” beklentisi insanın kanaat etmesini engeller, sahip olduklarını gözünde küçültür. İnsan başarılarını azımsar, sahip olduklarını küçümser. En iyi olarak görmediği her şey için hem şükürsüz hem de memnuniyetsiz olur.

Ezcümlle, kendimize kusursuzluk atfetmenin bir sancısı olarak hatalarımızı kabul edilemez

buluyoruz. İnsanız, hataya matufuz. Her rolümüz eksik, her rolümüz kusurlu. Kendimizden kusursuzluk beklediğimizde dehşet bir kibir de beraberinde geliyor. Noksansızmışız, eksiksizmişiz gibi bir tavra bürünüyoruz. İçsel dünya, en küçük hatada benliği yerden yere çalıyor. Dur ve hatırla. Acizsin. Kusurlusun. Hatalar yapacaksın. Düşeceksin. Hata yapma fırsatını da insana O verdi. Hatırla!

Bu yazıyı kaleme alırken emin olmadığım, iyi olmadığını düşündüğüm yerler oldu. Şimdi bütün acizliğimle okuduğunuz bu yazının mükemmel olmadığını kabul ediyorum ve bu durumu kucaklıyorum sevgili okur. ■

YENİ GÖLGELER

DİJİTAL EVREN, YAPAY
ZEKÂ, TRANSHÜMANİZM

Mustafa Mirza DEMİR |

Platon, *Devlet* isimli eserinde bir mağaraya doğuştan zincirlenmiş üç insandan bahseder. Hikâyeye göre bu insanlar, yalnızca mağara duvarını ve birbirlerini görebilirler. Bu üç kişi, mağara girişinden duvara yansıyan gölgeler ve yankı yapan bazı sesler duymaktadır. Yani hayatlarındaki gerçeklik, onlar için yalnızca gölgeler ve yankı sesleridir. Bu insanlardan birinin, bir gün zincirini kırarak mağara dışına ve ışığa çıkmasıyla ve o zamana kadar gördükleri ve gerçek sandıkları şeylerin gölgeden ibaret olduğunu fark etmesiyle hikâyenin seyri değişir.

Platon'un mağara alegorisinden mülhem bir isimle okura merhaba diyen *Yeni Gölgeler: Dijital Evren, Yapay Zekâ, Transhümanizm*, Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları arasında yerini aldı. Editörlüğünü Dr. Mustafa Çuhadar'ın üstlendiği kitap, Diyanet Aylık Dergide muhtelif zamanlarda yayımlanan "transhümanizm", "dijital evren", "metaverse", "yapay zekâ ve din" gibi günümüzü ve yarının dünyasını ilgilendiren meseleleri ele alan makalelerden oluşuyor. Eserin giriş kısmında, "İletişim teknolojilerinin sunduğu hayat biçimleriyle yeni gölgelerin ortaya çıktığı ve insanların bu gölgelere bakarak anlama eğilimine girdiği, gölgeyle gerçeklik arasındaki farklılığınsa her zaman yeni düşünme biçimlerinde kendini gösterdiği..." belirtiliyor. Her bir makalede, hayatımızın her alanına nüfuz eden bu yeni meseleler toplumsal, sosyal, felsefi, fıkhi ve ahlaki bakış açılarıyla ve alanında uzman kalemlerce ele alınmış.

Yeni Gölgeler kitabı, iki bölümden oluşuyor. İlk bölüm, "Yeni Gölge Metaverse", ikinci bölüm ise "Yapay Zekâ Yapay İnsan" olarak adlandırılmış. Kitabın konu başlıklarından bazıları şunlar: Prof. Dr. Enbiya Yıldırım'ın kaleminden, "Dijital Çağ ve Sahih Bilgi"; Sedide Akbulut'un kaleminden, "Dijital Platformlarda Diyanet ve Din Eğitimi"; Doç. Dr. Mustafa Derviş Dereli'nin kaleminden, "Metaverse Evreni ve Dinî Hayat"; Abdurrahman Akbaş'ın kaleminden, "Dijital Ahlak"; Prof. Dr. Osman Demir'in kaleminden, "Modern Çağda Mahremiyet Bilinci"; Doç. Dr. Seyithan Can'ın kaleminden, "Transhümanizm Nedir?"; Doç. Dr. Muhammet Yeşilyurt'un kaleminden, "Transhümanizm ve Din İlişkisi"; Doç. Dr. Mahsum Aytepe'nin kaleminden, "Transhümanizm ve Ölümsüzlük Çabalarının Anlamı" ve Prof. Dr. Bilal Sambur'un kaleminden, "Transhümanizm: İnsanın Tanrıcılık Oyunu"

Dijital evren, yapay zekâ, transhümanizm gibi kavramların tarihsel süreçlerini, amaç ve hedeflerini, temel dayanaklarını farklı pencerelerden irdeleyen eser, bu konularla doğrudan ilgili olan nanoteknoloji, biyoteknoloji, sanal gerçeklik gibi tali meselelere de değiniyor. Ayrıca genetik müdahale, klonlama ve donduru lan yaşamlar gibi insanın fitratını, âlemin yaratılışını, yeniden diriliş ve ahiret hayatını reddeden yaklaşımları da sorguluyor.

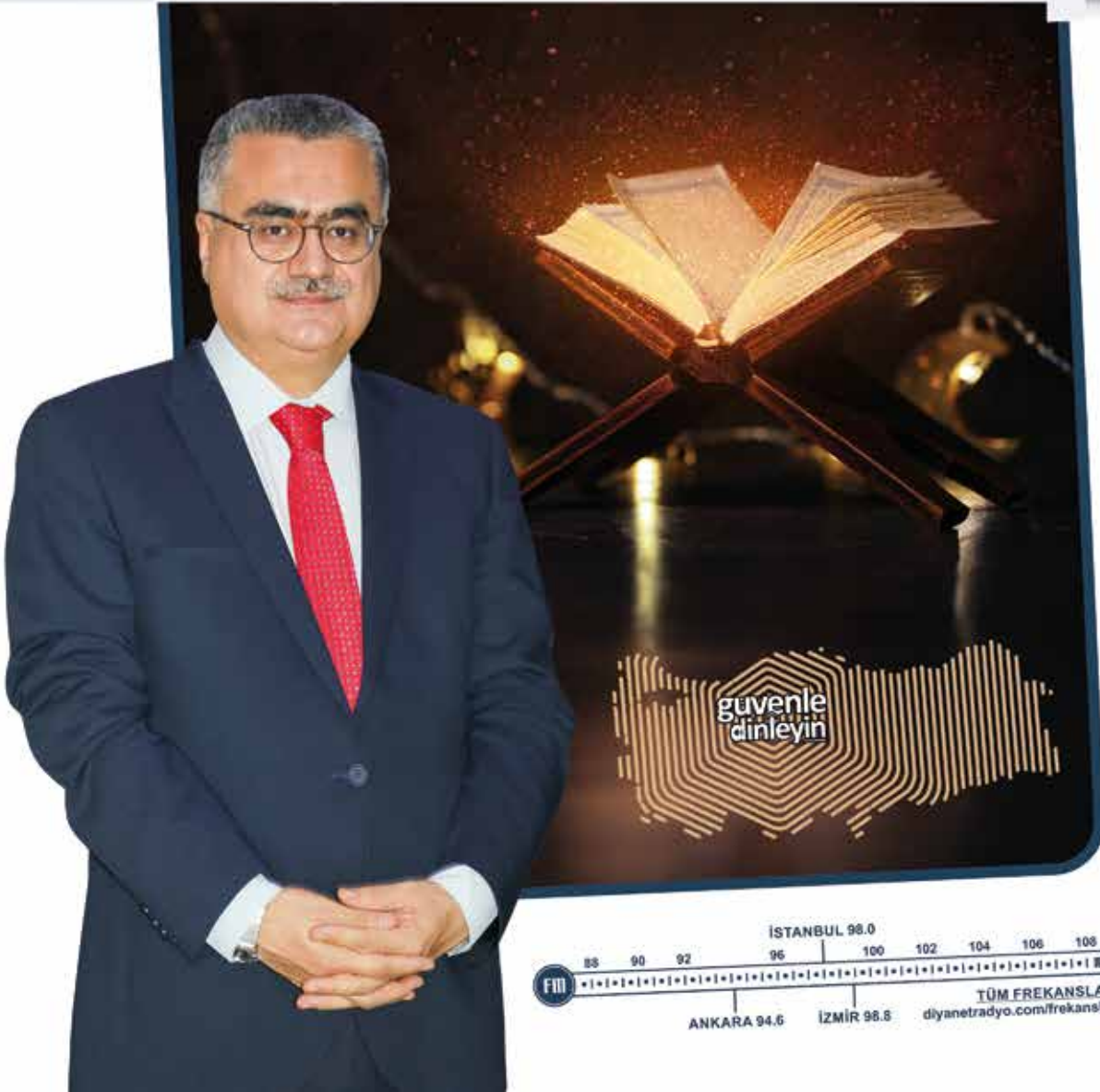
Yeni Gölgeler: Dijital Evren, Yapay Zekâ, Transhümanizm eserini istifadelerinize sunar, herkese iyi okumalar dileriz. ■

DIYANET RADYO

X f i y | diyanetradyo

**KADİR DİNÇ İLE
AYETLERİN HİKMETLERİ**

**ÇARŞAMBA
21.00**

“Şüphesiz bu benim dosdoğru yolumdur.
Buna uyun; (başka) yollara sapmayın; sonra onlar sizi
Allah’ın yolundan ayırır...”

(Enam, 6/153.)

